

Burundako hizkera

KOLDO ZUAZO
(UPV-EHU)

Atarikoa

Izenburuak izenburu, ez da Burundako hizkera zehatz-mehatz aztertzea lan honen helburu. Ez, bederen, helburu nagusi eta lehen, horretaz ere jardungo dugun arren ezinbestez eta zeharbidez. Eta, merezi, merezi luke azterketa sakonagoa egitea, zinez eta benetan delako interesgarria eta, sarritan, harrigarria Burundako hizkera.

Arabarekin duen hurbiltasuna da, ostera, gu geu erakarri gaituena. Urrats esanguratsuak egin dira 1958an Landuchioren *Dictionarium Linguae Cantabrigiae* (DLC aurrerantzean) argitaratu zenetik hona Araban behiala mintzo zen euskara ezagutzeko bidean, baina ez aurrera ez atzera bezala gaudela dirudi azkenaldi honetan: Arabako iturri eta lekuko en urritasuna da, jakina, aurrera egiteko dugun eragozpena eta horma. Hori dela eta jarri gara, bada, Araba ondoko herrietara, oraindik ere euskara bizirik dagoen lekuetara, begira. Baliteke hizkera horien ikerketa Arabakoaz dauzkagun ilungune zenbait argitzeko lagungarri gertatzea. Eta horixe izan da Burundakoaz aritzera eroan gaituen arrazoi nagusi eta lehena.

1958an Arabako euskararen berri izanak, bestalde, ordura arte zabal zebilen uste baten ustelkeria ekarri zuen agerira. Gainerako euskalkiekiko zerikusirik gabea josten zuen artean zenbaitek bizkaiera, baina behin harrez gero, bizkaieraren berezitasun zat geneuzkan ezaugarri asko eta asko Araban ere ezagunak eta erabiliak zirela frogatu eta egiaztatu ahal izan zen. Baliteke Araban ezezik Burundan bertan ere bizirik irautea ezaugarri horien oihartzuna, Arabarekin muga egiteaz gain, bizkaieraren eremutik ere (Leintz-Oñati) ez dagoelako guztiz aparte mendiz eta bide zuzenez Burundako ibarra. Bizkaierarekiko eta, zehatzago esateko, mendebaleko hizkera-multzo horrekiko kidesunak azaleratzea eta erakustea da, beraz, gure bigarren jomuga.

Baina gure alde aurretiko helburuak aipaturako biok ziren arren, behin lanari ekin ondoren ezin izan dugu aspaldiko eztabaida saihestu eta alde batera utzi: gipuzkera ala goinafarrera ote da, gero, Burundako hizkera? Ezingo diogu galdera horri behin-betik eta erabateko erantzunik eman beharbada, ikerlan sakonagoa eta zabalagoa —inguruko hizkerak ere aintzakotzat hartuz— burutu beharko litzatekeelako horretarako, baina eztabaida orain artean baino artezago bideratzen ahaleginduko gara horratik. Honek, bide batez, Bonapartek bere euskalki-sailkapena

tajutzerakoan izan zituen erizpideei buruzko ohar batzuk plazaratzeko aukera eman digu. Eta hauxe da Burundako hizkera aztertzerakoan izan dugun hirugarren eta azken ardura.

Ardura hau dela eta, hain zuzen, behin baino gehiagotan erakutsi ditugu Ergoiena ibarreko (Lizarraga, Dorrao eta Unanu herrixkek osatua) eta Etxarri Aranazko argibideak. Burundakoarekin batasun estua dute hizkera hauek eta, Burundakoa bezala, gipuzkera barruan sartu zituen Ergoiena eta Etxarri Aranazkoak ere Bonaparte printzeak. Aztergai izan dugu, halaber, Arbizuko hizkera. Administrazioz, Etxarri eta Ergoienarekin batera, 1882 arte Arañaz Elkartea osatu zuen arren (Karasatorre, s. u. *Arbizu*), Arakilgo azpieuskalkian— eta goinafarreran, horrenbestez— sailkatu zuen Arbizuko berbera Bonapartek. Printzea horretara eroan zuten arrazoiak ulertzeko nahiz haren sailkapena aldatu eta berregin beharrik balego zuzenago eta ziurrago jokatzeko, egoki eritzi diogu hizkera horren berri ere izateari.

Orain arte esandakoa laburbilduz, araberekin, eta mendebaleko hizkera-multzoarekin oro har, dituen kiderasunak batetik, gipuzkerarekin dituenak bigarrenik, goinafarrera eta ekialdeko hizkera-multzoarekin dituenak hirugarrenik eta, jakina, Burundako berbetaren berezko ezaugarriak aipagarrienak zehaztea izan dira, laugarrenik eta azkenik, guk geure lanari ezarri dizkiogun helburu eta muga jakinak. Lau ardatz horien inguruan batu ditugu han-hemen aurkitutako hari galduak, lau ardatz horiek eraikitzeke beharrezko genituen hariak biltzen eta beharrezko ez genituenak alde batera uzten ere ahalegindu gara eta lau ardatz horiek baldintzatu dute, era berean, hain izaera nabarreakoa den Burundako hizkera hau aztertzeke metodologia.

Burundako ibarra. Ezaugarri zenbait

Sei herrik osatzen dute Burunda: Ziordia, Olatzagutia, Altsasu —ibarreko hiri-burua—, Urdiain, Iturmendi eta Bakaikuk hurrenez hurren mendebaletik ekialdera goazela. Nafarroako mendebaleko muturrean dago, Araba eta Gipuzkoarekin mugan eta bizkaieraz mintzo den eremutik (Oñati) oso gertuan (ikus mapan).

Komunikabide nagusien ondo-ondoan ere badago Burunda. Irun-Madril errepide ertzean daude Altsasu, Olatzagutia eta Ziordia eta Gasteiz Iruñearekin lotzen duen errepide ertzean, berriz, Urdiain, Iturmendi eta Bakaiku. Burunda zeharkatzen du, era berean, Irun-Madril trenbideak eta Altsasukoa da sare honetako geltokietako bat.

Lau euskalkiren (bizk., arabera, gip. eta g-naf.) bidegurutze izatean eta bateko nahiz besteko euskaldunen mendez mendeko iraganbide izatean egon liteke, beharbada, Burundako hizkerak erakusten duen itxura nabarraren giltza.

Altsasuko tren-geltokia eraiki izanak (1863) ekarri zuen, bestalde, Burundaren eta, batez ere, bere hiriburuaren hazkundera, baina baita, aldi berean, erdaldu jendearen etorrera eta, horrenbestez, euskararen galera.

Sánchez Carrión (1972: 33 hh), Yrizar (1981: I, 190) eta Elgoibarren (1987: 31-32) emaitzei so eginez, galdutzat jo dezakegu Ziordiko bertako euskara. Zaharrak dira Olatzagutia, Altsasu eta Iturmendin gelditzen diren hiztun apurrak eta zaharrak edo helduak, era berean, Bakaikukoak. Ostera, euskaldun dirau Urdiainek eta hauxe da, hain zuzen, bere burua euskaldun elebakartzat aldarrikatu duen udalerririk gaxtietako bat.

Guk, jakina, ezin ditugu geure lan honetan ikastola eta gau-eskoletan euskaldundu diren eta euskalduntzen diharduten hiztunak aintzakotzat hartu ez eta beste herri batzuetatik bertaratutako euskaldunak ere, euskara batua edo beste hizkeraren bat delako hiztun horien mintzabide eta ez guri orain ardura digun Burunda bertako hizkera jatorra.

Lanabes eta iturri bibliografikoak

Beste hizkera eta euskalki zenbait bezala, Bonaparte printzeak ekarri zuen Burundakoa ere agerira. Ez da ezagutzen Bonaparte aurretik Burundako hizkeraz egindako izkriburik, Satrustegik (1981) argitara eman zuen 1548ko Olatzagutiako auziarena izan ezik.

1864an eskuratu zituen printzeak Urdiain eta Etxarriko hizkeretara eginarazitako kristau-ikasbideen itzulpenak. Itzulpen horietan eta Bonapartek berak 1857ko urriaren 21ean Bakaikuko sei hiztunengandik zuzen-zuzenean jasotako argibideetan oinarrituta, plazaratu zuen, 1881ean, "Observaciones sobre el vascuence de algunos pueblos del valle de la Burunda" txostena. Adizki batzuk eta hizkera horren inguru-ko ohar eta iruzkin zenbait azaldu zituen bertan.

Arturo Campiónek 1880an argitaratutako *Orreaga* balada ere izan zuen Bonapartek albiste-iturri. Bilduma horretan, dakigunez, lau literatura euskalkietara eta Nafarroa Garaiko hamazortzi hizkeretara itzularazitako *Orreaga* baladaren bertsioak aurkeztu zituen Campiónek eta lanaren amaieran gramatika ohar batzuk erantsi. Bertsio horien artean daude Olatzagutia, Dorrao eta Arbizukoak, besteak beste.

Bonaparteren eskuizkribuen artean badira, gainera, Urdiaingo hizkerara itzularazitako *Aita Gurea* eta Altsasuko hizkerara itzularazitako *Canticum trium puerorum* eta, azkenik, *Contestaciones a cuestionarios en dialectos del vascuence de Guipúzcoa y Navarra* delakoan ere badira Urdiainen eta Etxarrin jasotako erantzunak.

1921ean, Euskaltzaindirako sarrera-hitzaldian, "Naparro'ko aditz-laguntzalea zuketazko esakeran" izeneko txostena irakurri zuen Damaso Intzak eta izan zuen Burundakoak ere bere lekua bertan. Baina bete-betean lotu zitzaion ibar honetako hizkerari hurrengo urtean argitaratutako "Burunda'ko euskalkia" izenekoan. Aditza jasotzera mugatu zen, baina, hori bai, bilketa zabala eta zehatz samarra eskaini zigan Damaso Intzak.

Handik lasterrera ekin zion Euskaltzaindiak bere *Erizkizundi Irukoitza*-ri (*EI* aurrerantzean). Burundari dagokionez, Ziordia izan ezik gainerako bost herrietan burutu zen eta emaitzak *Euskera* agerkarian plazaratu 1927-28 bitarteko aleetan. Ana M. Echaidek 1984an berrargitaratu zituenerako, ostera, galduta zeuden Olatzagutiakoak ez beste guztiak eta gauza bera jazo zen Lizarragabengokoarekin eta Etxarri Aranatzan egin ziren bietako batekin.

Galera hori nolabait ere konpondu egin zen A. M. Echaide beraren *El euskera en Navarra: Encuestas lingüísticas* lanari esker. Argitaratu 1989an egin bazuen ere, 1965-67 bitartean bildutako emaitzak plazaratu zituen Echaidek. 301 galdera egin zituen Nafarroa Garaiko hirurogei herritan eta tartean daude guri zuzenean ardura diguten Ziordia, Bakaiku eta Unanukoak.

Inkestekin dihardugula, ezin aipatzeke utzi Aranzadi Zientzia Elkartek burutu-

tako *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa* (EAEL aurrerantzean). 569 galderaren erantzunak jaso ziren bertan, Urdiain, Etxarri Aranatz eta Lizarragako emaitzak horien tartean. Etnotestu labur batzuk ere badira bigarren liburukiaren amaieran: Altsasuko bi eta Ziordia, Urdiain, Etxarri eta Lizarragako bana.

Jon Garbizu "Zubigar" lezotarrak bildutako hitz zerrendatxo bat argitaratu zuen V. Berriotxoak 1962an, Garbizu bera hil eta geroagora. Lezo eta inguruetan jasotakoak ziren hitzik gehienak, baina tartean zeuden jatorriz Bakaikukoak ziren berrogeita bat. Urria da, pentsatzekoa denez, hiztegi horren balioa, baina Francisco Ondarra bakaikuarra akuilatzeko ahalmena izan zuen hala ere. Garbizuren hiztegiak berak baino gehiago, egia esan, Mitxelenaren iruzkinak izan zuen Ondarrarengan eragina. Eta aldatu egingo ditut hona Mitxelenaren (1962: 58) hitzak, bazuelako bere esanetan arrazoiak: "Valdría la pena de comprobar la exactitud de algunos términos de interés muy especial recogidos en Bacaicoa (...). Cada vez tengo más motivos para pensar que, en materia de léxico vasco, son ciertas zonas del oeste de Navarra, mal estudiadas, las que nos pueden deparar mayores sorpresas". Laburra da Ondarraren hitz bilduma ere, 475 sarrera dira eta guztira. Badira, horietaz gain, asteko egun, hilabete, urtaro eta tresna-izen zenbait eta baita Bakaikuko toponimo sorta bat ere. Baina bere laburrera gorabehera, ziburra eta zehatza da Ondarraren lana.

60ko hamarkada hasieran bildutako emaitzak dira, era berean, Kandido Izagirre-ren "Altsasuko hizkeraren gai batzuk" artikuluan plazaratu zirenak. Lan bikaina benetan eta berau da, hain zuzen, gure honen abiaburu eta ardatz nagusi bilakatu dena. Aski corpus zabala eta Izagirrek ohizkoa zuen zehaztasunaz ondua izatea dira erabaki hori hartzera eroan gaituzten arrazoi nagusiak.

Corpus zabala osatzen dute, halaber, José María Satrustegik Urdiainen bildutako lanabesek. Ez ditugu erabilitako guztiak banan-banan aipatuko, baina bai, horratik, geure lanerako lagungarrien gertatu zaizkigunak: "Versión popular vasca de un cuento de Grimm", "Estudio etnográfico de Urdiain", batez ere amaieran dakarren hiztegiagatik interesekoa, "Aspecto práctico del agua", "Personajes populares relacionados con la brujería en Navarra", "La leyenda del dragón en las tradiciones de Urdiain" eta, oroz gain, bere *Euskaldunen seksu bideak*.

Ekarpen larria, esan bezala, Urdiaingo hizkera erakuste aldera Satrustegik burutu duena, baina, damurik, oso neurri txikian baliatu ahal izan duguna. Batez ere helburu etnografikoen bila jardun duenez, ez du Satrustegik hizkuntz-ezaugarriak, ñabardura fonetikoak batipat, zuzen eta artez adierazteko behar bezalako arretarik ipini. Edota, beharbada, horrela jokatzera testuen ulergarritasuna ilundu eta zailduko zela pentsatuz, nahiago izan du fonetismo horiek baztertu eta urdiaindarrek eguneroko jardunean darabiltena baino hizkera jasoagoa eta jantziagoa aurkeztu. Nolanahi ere den, alde zuretik genituen uste eta eritziak sendotzeko eta baieztatzeko bederen lagungarri izan ditugu haren lanabesok.

Urdiaingo gaiak aberastera etorri da, era berean, Matías Mugicak Iruñeko *Euskalerria Irratia*-ren laguntzarekin plazaratutako *Nafarroako Euskaldunen Mintzoak* bildumaren lehen liburukia. Urdiaingo transkripzioaz gain, Etxarri eta Lizarragakoak ere badira bertan. Baita hizketaldion grabazioak ere transkripzioen osagarri.

Sakonki aztertu du Pedro Yrizarrek euskal aditza eta *Morfología del verbo auxiliar*

gipuzcoano-n (1991) aurkeztu dizkigu gipuzkerazko indikatibokoari dagozkionak. Hor azaltzen dira, jakina, Burunda, Ergoiena eta Etxarrikoak eta *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional*-en (1992), berriz, Arbizukoa. Lan hauexei lotu gatzazkie geu ere aditzaz den bezainbatean.

Toponimia lanabesei dagokienez, Nicolás Arbizuk (1990) argitaratu zuen Iturmendikoa eta argitaratu berri daude (1992) J. M. Jimeno Juríok zuzentzen duen taldeak, Burunda eta Ergoienako toponimia bilduz, osatu dituen hiru liburukiak, *Nafarroako toponimia eta mapagintza (NTM aurrerantzean)*.

Inguruko hizkerei dagokienez, bada 1899an Victoriano Huici Etxarriko semeak atondutako *Manual de Gramática Bascongada* bat. Egilea Etxarriko semea izateak ez du esan nahi, ordea, bere gramatikak ere Etxarriko hizkera nahitaez jaso behar duenik eta, ohartu ere, aspaldi ohartu zen Intza (1920-1922: 32) guztiz bestelakoa zela han islatzen zen berbeta: “Bere idazti onetan garai askotan nasten du ango [Etxarriko] euskalkitxoaren bukaera, naiz geienean gipuzkoerazkoa erakutsi”. Baita beherago ere (35): “Garai guzi auek (...) gipuzkoerazko bukaera emateagatik asko aldatu daude. Argatik ez alde batekoak eta ez bestekoak gelditu dira”. Esan nahi baita, gramatika horretan agertzen den guztia ez dela ez Etxarrin esaten dena ez, ziurrenera, Etxarrin inoiz esan izan dena. Hiztegiaren atala da, izatekotan, gure helburuetarako baliagarriena, egilearen beraren esanetan “Etxarri Aranatz eta bere eskualdean erabilienak” bildu zirelako bertan.

Oraindik orain (1991), ostera, nolabait ere hutsune hori betetzera etorri da Rafael Karasatorrek, José Luis Erdoziak eta Eugenio Ulaiarrek elkarlanean burututako *Etxarri Aranatzko Euskara eta Arañaz Elkarteko Hiztegia (EA aurrerantzean)*. Gure helburuei begira, lexikoaz diharduen atala da oraingoan ere baliagarriena. Rafael Karasatorrek berak plazaratu berri du (1993) *Barranca-Burunda* liburu mardula, aurrekoaren osagarri eta aberasgarri dena.

Ergoienako hizkerez den bezainbatean, azkenik, Lizarragakoari buruzko zertzelada batzuk plazaratu berri ditu Gregoria Solisek: “Lizarragako euskararen azterketa”.

Feli Arbizu Bakaikoa, Mikel Galartza Mendia, Marixele Huizi Mendiola eta Bartolomé Goikoetxea Lasa izan ditut zuzen-zuzeneko berriemate, baina, oroz gain, Josemari Arakama Imaz altsasuarra nahiko nuke nabarmendu. Bere herriko argibideak ezezik, inguruetakoak ere eskatu ahala eskuratu dizkit Arakama Imazek. Zuzenak eta ziurrak ere izan dira, gainera, argibideok eta bere laguntza, azken batean, ezinbestekoa gerratu da lan honen garabidean. Bihoakie hauei guztioi eta lan hau hobetzen lagundu didaten Iñaki Camino, Andoni Elordui eta Txomin Sagarzazuri nire eskerrik beroena.

Hizkuntz-ezaugarriak

Hasieran aurreratu bezala, lau multzo nagusitan bilduko dira aipatuko ditugun ezaugarriak: a) Altsasu —eta oro har Burunda— bertako ezaugarriak, b) mendebaleko euskalki-multzora (bizk., arabera) hurbiltzen dutenak, c) goinafarrerara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen dutenak eta d) gipuzkerara hurbiltzen dutenak.

1. Bokalak

1.1. Altsasu eta Burunda bertako ezaugarriak

1.1.1. Izagirrek Altsasun bildutako lanabesei begiratuz gero, bokal luzeak ugari samarrak direla ohartuko gara. Baina ugaritasun horretaz gain, hautazkoak direla batetik eta berrikitan sortuak direla ere bestetik, ohartuko gara. Hitz berbera bokal luzez nahiz laburrez (*neen / nen* 'nuen', *ondúun / ondun* 'ondoan'...) ager dakigukeelako direla diogu hautazkoak eta berrikitan sortuak direla, aldiz, hizkuntzaren historian oraindik orain garatutako bilakaeren emaitza direlako diogu. Lau dira nagusiki bokal luzeen jatorriak:

a) Bokal arteko /b, d, g, r/ kontsonanteen galerá da bata. Kontsonante hauek banatzen zituzten bokal berdin bi elkarren ondoan gertatu dira kontsonanteok gal-tzeratzean eta ondorioz bokal luzeak sortu. Bilakaera honen adibide ditugu *agaat* 'haga bat', *puxkáat* 'puxka bat', *baézpaa* 'badaezpada', *tuu* 'ditugu', *nee* 'nere', *ee* 'ere', *gaa* 'gara', *zaa* 'zara', *eskaatza*, *udáakó*... Erabatekoa da bokal luzeen ebakera *-a* batez amaitutako hitzen adlatibo singularrean: *arrantzaa*, *auritaa* 'euritara', *bertaa*, *gambá-raa*, *láiyaa*, *txabolaá*... Orobat *-i* batez amaitutako aditzen partizipioan: *áusiik* 'hautsirik', *jantzíik*, *josiik*...

b) Bokalez amaitutako hitz-oinak bere ondorengo mugatzailea asimilatu ostean sortutakoek osatzen dute bigarren multzoa: *arrontzií* 'arraultzea', *gaixuu* 'gaixoa', *ganbelii* 'ganbelia (ganbela + *-a*)', *láukuú* 'laukoa', *soruu* 'soroa', *frailiik* 'fraileak', *lenguun* 'lehengoan', *luzín* 'luzean', *ondúun* 'ondoan', *diríuz* 'diruaz'...

c) Bokal ezberdin biren arteko kontsonantea galdu ostean ere gerta daiteke asimilazioa eta, ondorioz, bokal luzea ebaki; baina horrelakoetan bigarrenak asimilatu ohi du eskuarki lehena, hots, $V_1V_2 > V_2V_2$ betetzen da Altsasun: *ataa* 'atera', *beé* 'bage (gabe)', *bestaat* 'beste bat', *onoón* 'ona don (dun)', *noo* 'nago', *yoo* 'hago', *doo* 'dago', *gee* 'gaude', *dee* 'daude', *báloó* 'balego', *zoon* 'zegoen', *zeen* 'zeuden'... Erabatekoa da bilakaera hau konparatibo markan, *-ago > -oo*: *arinoó*, *aundiyoó*, *gaiyoó* 'gehiago', *lenoó*, *obetoó*, *sekuoo*... Orobat *-ero > -oo* atzizkian: *egúnoo* 'egunero', *gáuboo* 'gauero'...

d) Bokal artean kontsonanterik ez zenean ere bete ohi da inoiz $V_1V_2 > V_2V_2$ asimilazioa: *fáan* 'joan', *neen* 'nuen', *zeen* 'zuen'... bezalako aldaeretan, esate baterako.

e) Baina ikusten denez, berrikitan sortuak dira bokal luze guzti hauek. Honen sendogarrri esan dezakegu etimologikoki aspirazioak banatzen zituen bokal berdin bik osatutako multzoak bokal labur bilakatu direla Altsasun, h. d., $VhV > VV > V$ bilakaera bete dela: *matsa* 'mahatsa', *mea* 'mehea', *mi* 'mihi', *nastu* 'nahastu', *ostu* 'ohostu', *zagiya* 'zahagia', *zarra* 'zaharra', *zurra* 'zuhurra'... Salbuespen bakarra aurkitu dugu Izagirrerren lanabesetan: *ool* 'ohol'. Antzinagoko bokal elkarketen aztarna diruditen adibide gutxi hauek ere badira, dena dela, Izagirrerren lanean: *izéraak* 'izara (maindire)' eta *kapaák* abs. pluralak, *mugáan* inesibo singularra, *garráaxiz* hitz eratorria eta, lanabesotan aurkitu ez dugun *beera* 'behera' aldaeraren ereduari jarraituz, analogiaz sortua izan daitekeen *goora* 'gora'.

Ikusi batera, badirudi berdintsu direla gauzak ikergai genuen eremu osoan, baina azterketa sakonagoa egin beharko litzateke behin-betiko ondorioak atera ahal izateko. Arbizurako, ostera, bada gai honetaz zuzen-zuzenean diharduen J. I. Hualderen (1991) txosten bat. Ingurune berdintsuetan sortzen dira hizkera horretako bokal

luzeak ere, baina Altsasun ez bezala, badira han $V_1V_2 > V_1V_1$ bilakaera bete ohi den adibideak: *ezaatu* 'ezagutu', *illaate* 'hilabete', *koopillo* 'korapilo', *lendaazi* 'lehendabizi', *paate* 'parete'... Orobat -n batez amaitzen diren aditzen geroaldietan: *emaan* 'emanen', *esaan* 'esanen', *faan* 'joanen'... Ingurune honetan sortutako bokal luzerik ez dugu guk behintzat Burundako hizkeran aurkitu, baina bai Etxarrin eta Ergoienan. Orobat Basaburuan, Orreaga Ibarraren (1994: 409) arabera.

Bilakaera hori ez da, dena dela, Arbizon betetzen den bakarra eta han ere badira $V_1V_2 > V_2V_2$ egin duten adibideak: *allaatu* 'ailegatu', *aundiyo* 'haundiago', *egunoo* 'egunero', *oon* 'egon', *oosi* 'egosi / erosi'... Arbizon azkenik, eta beti ere Hualderen arabera, badira beste bokal luze batzuen adibideak: *laaun* 'lagun', *zuui* 'zuri', *erooi* 'erori', *ebaai* 'ebagi (ebaki)', *marruui* 'marrubi'... Tankera honetako bokal luzerik ere (hots, $V_1CV_2 > V_1V_1V_2$) ez dugu Burundan aurkitu, baina ezagunak dira hala Etxarrin nola Ergoienan.

Gure emaitzak zuzenak izatera —eta ikerketa xeheagoak erabakiko luke zuzentasuna—, bokal luzeen jatorriari dagozkion bi hauek (hots, $V_1CV_2 > V_1V_1$, cf. *ezaatu*, *emaan* eta $V_1CV_2 > V_1V_1V_2$, cf. *laaun* bilakaerek) ezarriko lituzkete aztergai dugun eremu barruko lehenbiziko isoglosak, Burunda alde batera eta handik ekialderagoko hizkerak bestera ezartzen dituztenak. O. Ibarak (1994: 190 hh) zehaztu duenez, antzeko inguruneetan azaltzen dira bokal luzeak iparrekialderago, Basaburuan eta Imotzen.

1.1.2. Altsasun, gorago ere (1.1.1.b.) nolabait aditzera eman denez, maiztasun handi samarrez betetzen da mugatzailearen asimilazioa hitz-oina bokalez amaitzen denean, baina hautazkoa da oraingoa ere bilakaera. Guztiz ohizkoa da, izan ere, *basun* / *basuan* / *basuen* 'basoan', *etxín* / *etxien* 'etxean', *gauzi* / *gauzia* 'gauza + -a', *gindanin* / *gindanién* 'ginenean', *sorun* / *soruun* / *soruan* / *soruen* 'soroan', *zanín* 'zenean' / *zienién* 'zirenean'... bezalako bikote, hirukote eta are laukoteen arteko lehia Izagirrek plazaratutako lanabesetan. Asimilazioa betetzen denean, berriz, ingurune hauetan beteko da:

a) abs. sg.: *aitapuntakú*, *amapuntaku*, *aizkeneku*, *alabi*, *aldapi*, *amarretaku*, *anri* 'andrea', *antxumi*, *arranzali*, *arropi*, *astiarí*, *besótakú* 'besoetakoa'... Baita, jakina, abs. sg. dauden aditz-izenetan ere: *eiti* 'egitea', *jaztí* 'janztea', *kántatzi* 'kantatzea'...

b) erg. sg. nahiz pl. eta abs. pl.: *aintzinekuk*, *batekuk*, *belarrítakúk*, *elizakuk*, *fumazailík*, *gaztejedík*, *Jangoikuk*, *oiluk*, *pelegrinaziyúk*... Hiru kasu hauen arteko sinkretismoa gertatzen da beraz eta ez dirudi azentuak erabateko balio bereizgarriarik daukanik. Aditz-izenen artean, era berean, *erregatzik* 'erregatzeak (ura egiteak)' aurkitu dugu.

c) inesiboan: *aitzin* 'haitzean', *aruzkun* 'haranzkoan', *bakin* 'bakean', *batin* 'batean', *bitartín*, *egunin*, *gainin*, *gaubin*, *goizin*, *itsasun*, *ondun*... Orobat adizkietan: *gendubenin* 'genuenean', *gindanin* 'ginenean', *nítzanin* 'nintzenean', *zanín* 'zenean', *zenín* 'zue-nean'...

d) osterantzeko inguruneren batean ere bete ohi da noizbehinka, *oilukin* 'oiloe-kin', *umikin* 'umee-kin' aldaeretan, esate baterako.

Burundako gainerako hizkeretan ere badira, eta aipatutako ingurune berberetan gainera, era honetako asimilazioak, baina badirudi maiztasun txikiagoz ageri direla

hauetan. Etxarri, Ergoiena eta Arbizun, ostera, ez du ematen ohizkoak direnik asimilazio horiek; bai, aitzitik, Burundaren iparraldeko mugan dagoen Goierri eskualdean. Baita iparrekialderagoko zenbait hizkeratan, Larraunen eta Basaburuan (Intza 1957: 92; Pagola 1992: I, 136 hh eta Ibarra 1994: 384 hh), esate baterako. Baina badira hizkera hauen artean ere aldeak. Goierriin, adibidez, ez da asimilaziorik gertatzen abs. sg. Bai, ostera, Burundan eta Basaburuan.

1.1.3. Bonapartek, dakigunez, arreta handiz jaso zituen hiatuetan gertatzen diren bokal elkarketan emaitzak. Zabal jardun zuen gai horretaz *Langue basque et langues finnoises* txostenean eta aldaera hauek eman zituen Burundakotzat bertan: *alabia, semia, begiya, ollua, buruba*. Aldaera berberak aipatu zituen *Phonologie de la langue basque*-n eta Burundako hizkeraz berariaz ziharduen 1881eko txostenean.

Urdiaingo hizkeraz eginarazitako *Aita Gurea*-n ere *geuria, borondatia, lurrian; zeruban, zerubetan, santifikatuba, erreinuba; ogiya, tentaziyuan* irakur ditzakegu eta berdin Altsasuko hizkeraz eginarazitako *Canticum trium puerorum*-en: *lanchurdia* 'lantxurda + -a', *gañian, semiac; Jangoicuaaren, berua, ichasuac* (baina *lañoac*); *guciyac, iguzquiya, ilarguiya, arguiya...*; *Ainguerubac, cerubac, gogortuba, suba....* (baina *gauac*).

Zuzenak dira oro har Bonapartek jasotako aldaerak, baina zehaztasun batzuk egin nahiko nizkieke hala eta guztiz ere:

a) Bereziki nabarmendu beharrekoa da *-a + a (> -ea) > -ia* disimilazioa. Disimilazio hau, dagoeneko ere bagenekienez, bizk. eta Arabako eremu osoan eta Urola eta Goierriko zenbait hizkeratan —mendebalekoetan— betetzen da, baina baita Burundan ere jarraian ikusiko dugun bezala. Deklinabide singularreko kasu guztietan betetzen da, leku-denborazko jakinetan izan ezik. Hona hemen Izagirrek Altsasun jasotako adibide batzuk: *alabi, aldapi, arrebi, arropi, bueltie, dómeki, gáuzi; aizpik, arrébiak, difuntik, neskik; Ama Berjiniari, denboriari, neskiai; alábian, Ama Bérjiniari, pertikiari, sekuriari; eskueriari 'euskararekin', lantxurdiari, mangiekin 'mangarekin', pertikiari, púntiari, sekuriari; Ama Berjiniandako...* Mugatzailearekiko loturetan ezezik, erakusleekikoetan ere betetzen da disimilazioa: *mangioi* 'manga hori', *geliura* 'gela hura', *neskiura, arróporrek, neskiorrek, mangiarrek* 'manga hark', *pinturiarrek, arróporrek...*

Toponimiari dagokionez, *Saldospitiko entrada* (< *entrada* + *-a*) bildu zuen Arbizuk Iturmendin eta adibide ugari dago, halaber, NTM-en: *Alduko errotea, Bargea Olatzagutian; Aldeko sarrerria, Auzbideko kanteria, Bordaldeko erreki, Galtzamusuko langia, Migelramonen txozia...* Bakaikun; *Sanmigel gaztainia* Iturmendin eta *Buztintza puntia, Portuko aldapia, Txorroko gerbia, Ubarkia...* Urdiainen eta adibide gehiago ere aurki daitezke Karasatorreren zerrendetan.

Disimilazio honek, dakigunez, beste ondorio bi ekarri ohi ditu berarekin batera: Hitzunak nahasi egiten ditu alde batetik *-e / -a* amaiera duten hitzak, lehenbizikoan ordeztu bigarrenak erabiliz. Bada Izagirreraren lanabesetan diogunaren adibiderik: *anra* 'andre', *antxuma* (eta *arkumak, otsokuma, txorikuma* bide beretik), *arruntza* 'arraultze', *bara* 'limaco', *basurda, batza* 'baratze', *bela, eriotza, golda, ila* 'pelo', *kurutza, langila, lorak* 'loreak', *ota* 'argoma', *sutaila* 'herrero', *bizkunda* (< *-kunde?*), *zimurguna* eta *zulanguna* (< *-gune*)... Burundako toponimian ere badira *-e / -a* nahasketa salatzen duten adibideak: *Artzanbaratza, Samielkurutza...* Altsasun; *kipularra* Ziordian; *Otsa-*

kumasoroak Urdiainen... NTM-en bildutako lanabesen arabera. Badirudi, gainera, *-i / -a* artean ere gauzatu dela inoiz nahasketa, Izagirrek Altsasun jasotako *irrintza* eta *jakindura* (baita *jakindui* ere) horren ondorio baldin badira behinik behin.

Disimilazio hau (*-a + a > -ia*) gertatzearen bigarren ondorioa, berriz, *-a* berezkoari zuzen eustea izan ohi da, eta ez dira Burundan gip. —aipatutako Urola eta Goierriko hizkeretan ez besteetan— hain zabal dabiltzan *eliz bat*, *gauz bat*, *makilkada*... tankerakoak batere ohizko. Nabarmendu, azkenik, Burundaraino, Bakaikuraino zehatzago nahi bada, iristen dela disimilazio honen isoglosa, eta ez dugu beronen aztarnarik behin Etxarriraz gero aurkitu.

b) *e > i* betetzen zela Burundan zioen Bonapartek, baina Altsasun behinik behin *e / i* arteko hotsa entzun uste zuen Izagirrek (47) eta bikote hauek jarri zalantza horren lekuko: *geo / gio* 'gero', *artzeaiti / artzieiti* 'hartzeagatik', *goitibea / goitibia* 'goitik behera', *umeok / umiok*... Betetzen den inguruneei bagagozkie, mugatzailearekiko ohizko loturetan ezezik, erakusleekikoetan ere gauzatzen da: *bestiura* 'beste hura', *bidiura*, *larriura* 'larre hura', *emakumiarrek*, *eltziarri* 'eltze hari', *urtiartan*... Morfema mugetan ere bai inoiz: *astiarbí*, *astiaizkená*...

Baina aztergai izan dugun eremuko hizkerok honako aldaera hauei zor diete euren nortasun berezia (Izagirrerren lanabesetatik hartuak dira adibideak): *yaili* 'erabili' (cf. *lurra yailtzea*), *yakusi* 'erakutsi' (cf. *yakusi laitzen*), *yan* 'edan / eroan' (cf. balio biak biltzen dituen Izagirrerren esaldi hau (79): *yan* ['edan'] *ee in zeen dá geo kontubek*, *gero gauzéz goiko ganbáraa agótza yateko* ['eroateko'] edota *jan / yan* desberdintzen dituen beste hau (83): *guk-e etxeti yan* ['eroan'] *genduen jan* ['janari'] *ura*), *yaztun* 'eraztun', *yalki* 'eralki', *yantzi* 'erantzi' (baina *yantzi* 'vestirse'), *yon* 'egon'. Ondarrak, gainera, *yaneun* 'herenegun', *yosi* 'egosi / erosi' ere jaso zituen Bakaikun. Ibarrek (1994) erakutsi duenez, Sakanako mendebalean gertatu den bilakaera bitxi honek gutxienez ere Imotzen eta batik bat Basaburuan dauka jarraipena. Hona hemen bere lanean ageri diren zenbait adibide: *yakutsi*, *yaman*, *yondu*, *yosi* 'erosi', *yozin* 'edozein', *yun* 'ehun', *yurii* 'euria', *yuska* 'euskara'...

Burunda osoan betetzen da *e > i* aipatutako inguruneetan eta baita Etxarrin eta Ergoianan ere. Azken hizkera hauetan azkarragoa dela bilakaera ematen du gainera. Izagirrerren lanabesen arabera, bokal arteko /r/ galdu ostean, esate baterako, *e-ri* eutsi zaio gehienetan: *abeatsa*, *beak*, *beandutxo*, *beotu*, *geatu*... Orobat adlatiboetan: *atzea*, *Eibárrea*; *etxeako*, *oneakó*; *biltzea*, *eitea*, *ikestea*, *lagúntzea*... Guk ikusi dugunez, *barridia* 'barridera (auzora)', *gio* (baina eskuarki *ge(r)o*), *úrrió* 'urtero' dira salbuespen bakarrak.

Etxarri, Arbizu eta Ergoianan, ostera, *e > i* bilakatu da ingurune guzti horietan eta baita bokal arteko /b/ galdu den beste hauetan ere: *bestiatzuk* 'beste batzuk', *urtiatien* 'urte batean'... Arbizuko hizkerak badu oraingoan ere besteen aldean berezitasun bat. $V_1V_2 > V_2V_2$ asimilazioa gauzatzen da bertan hitz hasieretan: *aan* 'edan', *aanion* 'herenegun', *aantzi* 'erantzi', *aasztuna* 'eraztuna', *aakusi* 'erakutsi', *oon* 'egon', *oosi* 'egosi / erosi', *oozin* 'edozein' (*yozein* Urdiainen, Etxarrin...). Dorraon ere, azkenik, *eman* 'eraman' (*yaman* Etxarrin, Lizarragan...), *eran* 'edan', *eranaun* 'herenegun'... izan dira guk geuk behinik behin jaso ahal izan ditugun aldaera bakarrak.

c) *o > u* ixteaz den bezainbatean, erabatekoa da mugatzailearekiko loturetan (Izagirrerren lanabesetatik hartu dira adibideak): *aintzinekuk*, *aizkeneku*, *batekuk*, *emé-*

kua 'hemengoa', *ofiziýú*, *pelegrinaziýú*, *suegruak*... Orobat erakusleekikoetan: *gozúra* 'gozo hura', *gozuoíyek*, *atsuarrek* 'atsó hark', *lainuarrekin*... Osterantzeko sandhietan ere bai lantzean behin, *ereitekuasmu* 'ereiteko asmoa' adibidean, esate baterako.

Altsasun bokal arteko /r/ galdu ostean ez da gehienetan *o* > *u* aldaketarik betetzen, adlatiboko adibideak lekuko: *basoá*, *soroá*, *San Inaziyoa*..., nahiz salbuespen gutxi batzuk —ingurune berean (*goa-* > *gua-*) denak— badiren: *guatu* 'goratu', *guai* 'orain', *guaindo* 'oraindik'. Badirudi oraingo honetan ere Burundatik ekialdera, Etxarri, Arbizu eta Ergoienako hizkeretan, ez dela eragozpen hori, Dorraon jasotako *basua*, *kanpua* adlatiboak edota *geldittukuakigu* 'geldituko dakigu (zaigu)' tankerako sandhiak lekuko.

d) *-j-* epentesia ere erabatekoa da mugatzailearekiko loturetan guk aztertutako eremu osoan, hots, Burunda eta Arbizu bitartean. Altsasuko ebakerari dagokionez, *mai-ya*, *anai-ya*, *bai-ya* egiten zela, silaba bitan alegia, esan zuen Izagirrek (47) "arduraz itz egiten dutenean beñiñpeñ". Izagirreran lanabesen artean *afaiya*, *aguerdiya* 'eguerdia', *biyok*, *biziya*, *txerriyek*... ageri dira. Erakusleekiko loturetan, berriz, *gurdíyurá*, *zuríyura*, *txisteraziyoíyek*, *nagosíyarri* 'nagusi hari', *auríyarrekin* 'euri harekin', *aundíyarrengana*, *iturriyartaa*, *merkánziyartan*... Morfema barruan ere badugu inoiz epentesia: *biyor* 'behor', *eriyotzi* 'la muerte', *estaziyo*, *fiyetú*, *jaiyotzeti*... Baina bokal arteko /b, d, g, r/ galdu ostean sortutako hiatoetan, aldiz, ez da oraingo honetan ere epentesirik, *Etxarria*, *sagardia*... adlatiboak lekuko.

e) *-b-* epentesia ere erabatekoa da eremu honetan. Izagirreran lanabesetan *aingéru-ba*, *bildubak*, *bizímoduba*, *nituben*... tankerakoak aurkitu ditugu, hala bokal silabikoaren nola —eta, euskaran hain ohizkoa ez denez, bereziki nabarmendu beharrekoa da hau¹— diptongoaren ostean: *ganaubak*, *gauba*, *gaubin*, *kristaubak*, *laubak*... Ebakera oraingoan ere *gau-ba* zela aditzera eman zuen Izagirrek (47).

Erakusleekiko loturetan ere bada epentesia: *bizímodubure* 'bizimodu hura', *gaubúra* 'gau hura', *subura* 'su hura', *santubeik* 'saindu haiek', *soinúbeik* 'soinu haiek', *portubau* 'portu hau', *portubarrek* 'portu hark', *gaubartan*, *lekubartan*, *momentubartan*... Baita osterantzeko sandhi banaka batzuetan ere: *dirubasko* 'diru asko', *gáuboo* 'gauero', *portubere* 'portua ere'... Jatorrizko bokala *o* izan arren ere bada inoiz epentesia: *lubak artu nau* 'loak...', *txintxuba* 'txintxoa', *uba* 'hoa', *zegúban* 'zegoen'..., baina epentesi gabeak dira Altsasun ohizkoenak: *basuan* / *basuen*, *gizaaajuek*, *gizajuarrek*, *Jangoikuen*, *suegrua*...

Adibide banaka batzuetan, bokalak banatzen zituen kontsonantea galdu ostean ere garatu ahal izan da epentesia, baina ingurune jakin bati —konparatibo markari— dagozkio adibide guztiak: *gertubo* 'gertuago', *lotubo* 'lotuago', *zintzubo* 'zintzoago'...

Azpirarratzekoa, azkenik, *-b-* horrek Arbizun hartzen duen ebakera herskari garbia, mendebaleragoko beste hizkeretatik nabarmen bereizten duena. Arakama Imazek dioskunez, ebakera bera omen dago Lakuntzan eta baita Arruazun ere noiz-behinka.

(1) Letamendia-Sagarzazuk (1992: 509) adierazi legez, eurek erabilitako lanabesen arabera, Muruzabalgo izkribuetan, Aralarko predikuan eta Lakuntzako dotrinan betetzen da soil-soilik diptongo osteko (*gauba*, *laubak*...) bilakaera hau. Baita J. A. Moguel eta Fr. Bartolome XIX. m. hasierako idazle markinarren lanetan ere.

f) Bada dialektologiaren ikuspegitik esanguratsua den beste hiato mota bat: aditzetan gertatu ohi den **a* + *e* elkarketa, alegia. Mendebaleko euskalki-multzoarekin bat dator Burundako hizkera, *a* da eta bertan ageri zaiguna. Izagirreren lanabesetan *dan* 'den', *zan* 'zen' tankerakoak aurkitzen ditugu beti eta, *e* agertzen bada inoiz, aurreko silaban egon ohi diren *u* / *i* bokalen eraginez gertatzen da hori (ikus behegero 1.1.4.)

Jatorriz *izan* aditzaren 3. perts. sg. den zenbatzaile orokorra ere *a*-duna da Burundan: *dana*, *danak*, *danok*... Eta badira isoglosa garbi bi auzi honetan. Alde batetik, Etxarrin nahiz Ergoienan *a* ageri dute aditzek, baina *e*, ostera, zenbatzaile orokorrak. Behin Arbizuraz gero, berriz, *e* dugu beti, are *den*, *zen*... adizkietan.

1.1.4. Hiatoetako emaitzekin batera, *u* / *i* bokalen eraginez ondorengo silabako *a* > *e* ixtea ere arreta biziz aztertu zuen Bonapartek. Berak (1862: 53) jarritako adibideen arabera, *a* zen Burundako emaitza: *alabia*, *semia*, *begiya*, *ollua*, *buruba*, *aita*, *luma*, *izar*, *bular*, *etorri da*, *jaun bat*. Urdiaingo hizkeran eginarazi zuen *Aita Guvea*-n ere *a* dugu beti: *ogiya*, *erreinuba*... Orobat Altsasuko hizkeran eginarazitako *Canticum trium puerorum*-en: *guciyac*, *Jauna*, *ura*, *izarrac*, *intza*... Bat datoz honetan *EI*-ko emaitzak (cf. Echaide 1984). Olatzagutian, esate baterako, aldaera hauek jaso ziren: *arrebía*, *luzia*, *foruak*, *garrafoia*, *egiya*, *zila*, *il da*, *indar*, *besua*, *eskuba*, *aita*, *gaitza*, *argina*, *ozpina*, *loiya*, *egunian* (baina *egunien* Altsasun), *maira*, *jaian*...

Altsasuko hizkeran, Izagirrek jaso zuenean bederen, sarritan betetzen da, ostera, *a* > *e* bilakaera. Izagirrek berak (46) hitzez hitz zioenez, "i ta u-ren ondoren datorren *a* ia beti aldatzen da, gutxi edo asko, e-ren aldera; geienetan bide-erdian gelditzen da. Batzutan *e* idatzi dut, baiña badu orduan ere *a*-ren antza pixka bat. Ortara artu bear dira: *neskiai* (-*kiei*), *gutxitán* (-*txitén*), *ogiyakin* (ogiyé-), *dakiau* (-*kieu*), *gaztiak* (-*tiak*), *aitek* (*aitak*), *guziyen* (-*ziyan*), *ardiyek* (-*diyak*), *gauba* (*gaube*), *itxura* (*itxure*), *sukalde* (*sukel*-), *udáako* (*udé*-), *mundubán* (-*dubén*), *soruen* (-*ruan*), etabar, etabar".

Transkribatzeko zeuzkan zailtasunak eraginda beharbada, edota Altsasuko hizkeran *a* > *e* ixtea hautazkoa ere izan daitekeelako beharbada, kontua da Izagirreren lanabesetan era bietara ager dakigukeela hitz bera. Hona hemen, diodanaren sendogarri, hiltun berberak pasarte berberean egiten duen erabilera bikoitzaren adibidea: *Eúnnn* guziyen *aurrekalde* guziye *mustiik* (...) *erláinuarrek sereno* aundiýa eta *aurrekalde* guziýa (...) *mustiik* (72).

Izagirrek Altsasun jasotako lanabesak aztertzera mugatuko gara gu geu eta aditzera emango ditugun arauak ere, beraz, Altsasurako baizik ez dute balio, badakigulako auzi honetan aldeak egon daitezkeela Burunda bertako herri batzuetatik bes-teetara. Aldeak alde eta ñabardurak ñabardura, badirudi, hala ere, berdintsuak direla asimilazioaren ardatz nagusiak.

a) Hitz-oina *-i* / *-u* batez amaitu ohi denean gerta daiteke inoiz *a* > *e* bilakaera: *kontube*, *ardiyek*, *guziek*, *istoiyek*, *ataiyen*, *biziyén*, *guziyén*, *ikusiyéz*... Baita diptongoa osatzen dutenean ere: *jáiyé*, *garaiyen*... Gainera *-i* / *-u* horiek jatorriz *-e* / *-o* direnean ere bete daiteke bilakaera: *aizíe*, *txokolatie*, *gaiztuek*, *gizáaajuek*, *gosiek*, *semíek*, *basúen*, *etxíen*... Baina nolana ere, *a* ageri da ingurune honetan nagusi: *abidiya*, *afaiya*, *aguerdiya*, *aingéruba*, *bizimodubá*, *lekubá*... Berdin *-e* / *-o* direnean jatorrizkoak: *basuak*, *suegruak*...

b) '-i / -u + C + a' ingurunean ez da aldaketarik burutu: *agina* 'el tejo', *aginak* 'las muelas', *egúrra*, *erdealduna* 'erdalduna', *eztula*, *ikezkinak*, *mila*, *zila*, *zurgina*... tankera-koak dira Izagirrek dakartzan adibide guzti-guztiak.

c) Morfema barruan, ostera, maiz betetzen da *a > e* ixtea: *animeliyeindako*, *beintzet*, *bieje* 'viaje', *bieldu*, *biyer*, *bizer*, *itzei* 'itzain', *buztena*, *duken* 'daukagu', *egueldiya* 'eguraldia', *guesuk* 'gurasoak', *jitunet* 'jitunat (dizkinat)', *pixketxutekin* 'pixkatxo batekin', *txargure*, *uzterriya*... Erabatekoa eta salbuespenik gabea da partitibo eta partizipioetako -rikan > -riken bilakaera: *arropaiken*, *berriken* 'bharrikan', *bezelakoiken*, *oiléskoiken*; *arrituikén*, *naistuiken*, *nekatuiken*... Orobat -garren > -gerren : *bigerrena*, *irugerréna* (baina baita behin *iruarren* ere)... Baina multzo honetan ere ugari dira kontrako adibideak, goiko zerrendan aipatu diren berberak, gainera, batzuetan: *alfergura*, *bizargili* (eta *bizartaiyan*), *dukau* 'daukagu', *itzaiya*...

d) 'Izena + zenbatzailea' ingurunean ere bete daiteke aldaketa: *durotxuét* 'durotxo bat', *fín bét* 'fin bat', *lau bet*, *txiki bet*, *zuri betin* 'zuri batean'... Baina *a*-dunak dira, hala ere, ohizkoagoak: *adin batekuk* 'de una misma edad', *agin bat*, *alargun bat*, *aundi bat*, *belaun bat*, *katilu bat*...

e) 'Aditz nagusia + laguntzailea' ingurunean *ilundu zen* aurkitu dugu behin, baina *a*-dunak dira nagusi: *agertu a*, *ailatu a*, *asarratu zan*, *in da*, *ín zan*...

f) Sandhietan ere badira izan adibide gutxi batzuk: *bielidiz* 'bi aldiz', *lixiberri* 'lixiba harri', *mugerriya* 'muga harria', *suertzen* 'su hartzen' eta, beharbada, *eskueldiya* 'el manojo' (< *esku aldia*?).

Behin Etxarri eta Ergoienaraz gero, argiagoa eta ugariagoa dirudi *a > e* bilakaerak eta urriagoa, aldiz, Arbizun (hitz-oina -i / -u batez amaitu ohi denean edota '-i / -u + C + a' ingurunean, adibidez, *a* dagoela dirudi abs. singularrean hemen), baina ingurunez ingurune egiaztatu beharko litzateke susmoa baizik ez den hori.

1.1.5. Diptongoetan hiru aldaketa nagusi nabari dira Altsasun; *ei > ai* da bata. Hona hemen Izagirrerren lanabesetatik jasotako adibideak: *aize* 'ehize' (eta *aiztaiyak*), *araitz* 'roble / árbol' (eta *araisdiya*), *bain* 'behin', *estráinako* 'estreneko', *eztai*, *ódaiyá* 'hodeia'... Bilakaera honek daukan indarrak jabetuko bagara, bokal arteko kontsonantea galdu ostean ere burutu egin dela esan behar: *aiya* 'pocilga' (eta *artaiya*, *bizartaiya*... < -tegia), *bairatzeko* 'begiratzeko', *erakaiya* 'erokeria', *maikuba* 'medikua'... lekuko.

Baina beste askotan legez, hautazkoa da bilakaera hau ere Altsasun. Horren berme dira Izagirrerren lanabesetan ageri diren bikote ugariak: *arainun* / *ereinun* 'herenegun', *axai* / *axei* 'azeri', *bai* / *bei* 'behi', *edozainek* / *edozeinek*, *erain* / *erein*, *eraitzi zait* / *eréitzen zait* 'eritzi', *erlataiya* / *erlatei*, *gaiyo* 'gehiago' (eta *gaienak*, *gaixo* 'gehixea-go') / *geiyoo*, *láitzen* / *leitzen*, *laiyo* / *leiyo*, *nafarraiya* / *nafarreirik* 'viruela', *ogai* / *ogéi* eta *-airi* / *-etri* dat. pl. markan.

Toponimian ere bada bilakaera honen oihartzuna. NTM-ek bildutako lanabesetan Urdiaingo *Axaizulota* eta *Jentilen laioa* 'leioa', Lizarragako *Baizain txabola* (< *behizain*), Iturmendiko *Tailalde* eta Bakaikuko *Tailayako zulo* (< *teileria*) edota -tegi > -tei > -tai bilakaera izan duten adibide ugariak: *Buztindai*, *Erlatai*, *Txoritai* Altsasun; *Otadaya*, *Otadayta* Olatzagutian; *Mirutai* Iturmendin; *Txikilantai* Ziordian; *Azkondaita*, *Baztarrikan tai zar*, *Larratzen tai zar*, *Mintai* Bakaikun... aurkitu

ditugu besteak beste. Burundan ezezik, aztergai genuen eremu osoan ere jaso ditugu *ei* > *ai* bilakaera honen adibideak. Baina hegoaldeko g-naf. eremuko beste hizkera batzuetan ere bada ezaguna, Oltzan (Knörr 1992: 225) eta Goñerrin (Ondarra 1991: 134), esate baterako.

1.1.6. *ai* > *ei*, aurrekoaren alderantzizko bilakaera horrenbestez, da Altsasun betetzen den bigarren aldaketa. Honako adibide hauek bildu ditugu Izagirrerren lanabesetan: *erleino* 'niebla', *gerrieino* 'gerriraino', *izein* 'izanen', *nóizbeit*. Baina hautazkoa dugu bilakaera hau ere, ondorengo bikoteok salatzen dutenez: *argizei* / *argizai*, *beiko* / *baiko* 'bageko (gabeko)', *beya* / *baya* 'baina', *dukei* / *dukai* 'daukate', *eien* 'haien' (eta *porrubéik* 'porru haiek') *laik* (eta *aiyetan*), *geimin* / *gainin* 'gainean', *igurei* / *igurai* 'guarda de campos', *itzei* / *itzai* 'itzain', *neiz* / *naiz*, *senargeia* (eta *andrageia*, *izenigeitiré* 'izanagaitik ere', *zengeiti*) / *senárgai* (eta *zengaiti*). Aldaera hauetako batzuetan, dena dela, aurreko silabako *u* / *i* ere izan litezke aldaketaren eragile: *argizei*, *dukei*, *igurei*, *itzei*, *izein*... bezalakoetan adibidez.

Aztergai izan dugun eremu osoan, eta baita handik ekialderago ere Sakanan barrena, betetzen da *ai* > *ei* bilakaera eta, dirudienez, Burundan bertan baino maiztasun handiagoz gainera. Sakanako hizkeren ezaugarri honek hegoaldeko g-naf. eremuko zenbait hizkera, hala nola Goñerrikoa (cf. Ondarra 1987: 124 eta 1991: 133-4) eta aezkera (cf. Azkue 1927: 261 eta Camino 1991: 438) dauzka bide-lagun. Izabako hizkera ere bai zenbait ingurune jakinetan. Ip. g-naf. eremuari dagokionez, gutxienez Ultzaman ere bada ezaguna (Ibarra 1994: 166).

1.1.7. *eu* > *au* da Burundan eta aztergai genuen eremu osoan betetzen den hirugarren aldaketa. Honako aldaera hauek ditugu Izagirrerren lanabesetan: *arainaun* 'herenegun', *auli* 'mosca' (eta *itauli*), *auri* 'lluvia', *autsi* 'ten' (eta *autsiya* 'tacaño'), *autzi* 'utzi' (< *eutzi*), *balau* 'balu' (cf. bizk. *baleu*), *naurriya* (eta *naurritu*, baina baita *neurritu* ere). Izenordainetan *eure* beti, baina *naure*, *nauri*, *gaure*, *gáurok* hala ere. Altsasun *egun* 'ehun' beti, baina *bérráun*, *íruráun*, *láuráun*, *bóstáun*... osterantzekoetan. Iturmendiko toponimian bilakaera honen adibide izan daitekeen *Behiauztekolekua* 'paraje de Galarza donde se ponía el vaquero para detener las vacas' (< *bebi* + *auzteko* ?) jaso zuen Arbizuk.

Sakana osoan betetzen da bilakaera hau. Handik kanpo, guxienez ere ultzamera (cf. Ibarra 1994: 171), aezkera (cf. Azkue 1927: 261 eta Camino 1991: 438), hegoaldeko g-naf. eremuko zenbait hizkera —Oltza, Izarbeibar, Ezkabarte eta Artzibar, I. Caminok dioskunez eta baita Goñibar ere, Ondarrak (1991: 134) aditzera eman legez— eta bizk. eremuko hegomendebaleko beste zenbait hizkera —Arratia eta Mungialdekoak, Azkueren arabera— ditu oraingoan bide-lagun.

Etxebarria Ayestak (1991: 82) Zeberion jasotako adibideen artean *nau* 'neu', *naurri*, *auskera* 'euskara', *daust* 'deust (dit)', *auki* 'eduki', *aun* 'ehun', *aulea* 'ehulea' datoz honen sendogarri. EAEL-ko emaitzen arabera, Sakanako hizkeretan ezezik, Aezkoako Abaurregainan, Bizkaiko Mungian (Atxuri auzoan) eta Zeberion eta Arabako Muruan jaso zen *auli* 'euli' aldaera (99. galdera). Antzeko eremua dute *gau* 'geu' (148), *aun* 'ehun' (179), *berraun* (180) eta *auri* 'euri' (224) aldaerek eta azken biok Zeberiotik gertu dagoen Zeanurin ere (Arratia haranean) bildu ziren. Nabarmentzekoa Muruako lekukotasuna, Bizkaiko hegomendebaleko eta Sakanako hizkeren arte-

ko lotura izan zitekeelako Araba behiala, edo Arabako iparraldeko zenbait hizkera behinik behin.

1.1.8. Izagirrek (47) nabarmendu zuenez, *a* > *o* gertatzen da inoiz Altsasuko hizkeran eta, dirudienez, *u* baten hurbiltasunak eragin ohi du aldaketa: *noun* 'naun', *duozu* / *duazu* 'didazu'... Batez ere Etxarri, Arbizu eta Ergoienan bildu ditugu guk geuk —baita G. Solisek (101) ere— era honetako adibideak, baina betiere *au* > *ou* diptongora mugatzen direla: *erountsi* 'erauntsi', *oundi* 'haundi', *oungi* 'ongi' (cf. *aungi* Etxarrin eta Ergoienan), *goubien* 'gauean', *gour* 'gaur', *gouza* 'gauza', *lou* 'lau', *goude* / *gore* 'gaude', *zoude* 'zaude'...

Arakama Imazek dioskunez, Sakanako ekialderagoko hizkeretan ere ba omen da bilakaera hau ezaguna. Handik kanpo, Aezkoan, hegoaldeko g-naf. eremuko zenbait hizkeretan —Goñibarren, esate baterako, Ondarrak (1991: 134) salatu bezala— eta bizk. hegomendebalean dugu atzera berriro gertaera honen oihartzuna. Mitxelena (FHV: 87) Nabarrizen —eta Navarro Tomásék Gernikan— jaso zituen, era berean, bilakaera honen adibideak, bizk. erdialdean alegia. Azkuek (1927: 260) *doukat* (eta *douzkitzutu*), *mouka* 'manga', *ezondu* 'ezagundu'... jaso zituen Aezkoan eta, bere esanetan, Hiriberrin omen zegoen bizien bilakaera (cf., halaber, Camino 1991: 439). Yrizarrek (1981: II, 22), berriz, *nou* 'nau', *doust* 'deust (dit)', *noue* 'naute', *doustie* 'deustee (didate)', *youstek* 'deust (dit), toka', *doudie* 'daudee (dute)'... jaso zituen Bizkaiko hegomendebalean dagoen Arrankudiagako hizkeran.

1.1.9. Gorago (1.1.1.d.) aurreratu denez, $V_1V_2 > V_2V_2$ bilakaera nagusitzen da Altsasuko bokal asimilazioetan eta horren adibide jarri ditugu *neen* / *nen* 'nuen', *zeen* / *zen* 'zuen' (azken honek adiera bi dituela: 'du' iraganean nahiz 2. perts. pluraleko izenordain posesiboa) eta *fáan* 'joan'. Tankera honetako adibide gehiago ere bada Izagirrek Altsasun jasotako lanabesetan: *zek* 'zuek', *zela* 'zuela' (baina *zala*, 'da' iraganean), *dena* 'duena' (baina *dana*, 'da' erlatiboan nahiz zenbatzaile orokorrean)... Baita bokal arteko kontsonantea galdu ostean sortu direnak ere: *beé* 'bage (gabe)', *bestaat* 'beste bat', *bestatzueingana* 'beste batzueingana', *fáltoon* 'falta don (dun)', *onoón* 'ona don'... Aztergai genuen eremu osoan jaso ditugu *ue* > *ee* asimilazioaren adibideak.

Izagirrerren lanabesetan ikus dezakegunez, bilakaera bera bete dela dirudi Altsasun *eduki* aditzean, *au* > **uu* > *u* alegia: *duka* 'dauka', *dukaú* / *dukeu* 'daukagu', *dukai* / *dukéi* 'daukate', *dukazkizu* 'dauzkazu', *nukala* 'neukala', *zukan* 'zeukan'... Ez dirudi Burundako herri guztiak bat datozenik azken bilakaera honetan: -*u*- ageri da Altsasun eta Urdiainen (eta baita, antza denez, Olatzagutian eta Ziordian ere, nahiz eta -*u*- / -*au*- lehia dagoen herri bi hauetan, cf. Echaide 1989: 1, 2, 52, 97 eta 161 galderak), baina *dekat*, *dekatzat* 'dauzkat'..., -*e*-dunak horrenbestez, Iturmendin eta Bakaikun. Etxarri, Ergoiena eta Arbizun, aldiz, *a* azaltzen da, *dakat*, *dakazu*, *dakabie* 'daukate'.... tankerakoak, alegia.

Burundan, gainera, bilakaera bera betetzen dela ikusi dugu (1.1.1.c.) *egon* aditzean. Izagirrek dakartzan *noo* 'nago', *yoo* 'hago', *doo* 'dago', *gee* 'gaude', *dee* 'daude', *báloó* 'balego', *zoon* 'zegoen', *zeen* 'zeuden'... ditugu horren berme. Burundan eta Etxarrin jaso ditugu guk geuk horrelako adibideak. Ergoienan (Dorraon eta Unanun behinik behin) *no*, *do*... / *nau*, *dau*... arteko lehia sumatu dugu eta bigarrenak (*nau*, *dau*...) dira Arbizun eta handik ekialderagoko hizkeretan erabiltzen direnak.

Antzeko bilakaera dugu, azkenik, *emen* 'omen' aldaeran. Hauxe da guk aztertutako eremu osoan, eta baita Sakanako ekialderagoko hizkeretan ere, ageri dena. Ergoienan eta Arbizun *men* aferesiduna jaso dugu hala ere sarri. Zabalagoa da, jakina, azken aldaera honen (*emen*) eremua, gutxienez ere gip. —hegoaldeko zenbait hizkeratan behinik behin— eta-ip. g-naf. eremuko beste zenbaitetan ere badelako ezaguna eta erabilia.

1.1.10. Arkaismoa dirudien (cf. *FHV*: 67 eta 100) *autzi* 'utzi' (< *eutzi*) jaso dugu Burunda, Etxarri eta Ergoienan, cf. Echaidek (1989: 202) *autzi*, *autziya* 'holgazán' Unanun. Arbizun eta handik ekialderagoko hizkeretan, ostera, *utzi* jaso dugu beti eta salbuespenik gabe.

1.1.11. Mitxelenak (*FHV*: 79 hh) zuzen zioenez, hiru silabatik gorako hitzetan *i-u* bokalen arteko asimilazio / desasimilazio bilakaerak nabari dira Euskal Herri osoan. Izagirrearen lanabesetan *irriti* 'uruti', *biliskorrian* (cf. *bilutsik*), *bultzurrun* 'giltzurin', *buluntzarriya* (cf. *burni*, *burdina*), *ikutu*, *ukus* (baina maizenik *ikus*) eta *unide* aurkitu ditugu.

Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu *irriti*, baina ez dirudi hemendik kanpo beste inon ezaguna eta erabilia denik. *NTM*-ek *Urrutia* / *Irruti*, *Urrutizabal* / *Irrutizabal* toponimo bikoteak jaso zituen Olatzagutian. Aztergai genuen eremutik kanpo ere ezaguna eta erabilia da, ostera, *biliskorri* aldaera. Echaidek (1989: 206), esate baterako, Ziordia, Bakaiku, Unanu eta Lakuntzan jaso zuen eta Lakuntza baino ekialderago ere izan dugu beronen berri (cf. *EAEL*: 336). Baina, nolana ere, Sakanara mugatzen da, antza, aldaera honen esparrua.

Bultzurrun tankerakoak, aldiz, Burundan —baina Ziordian *giltzurdin* (Echaide 1989: 107)—, Ergoienan eta Etxarrin (*giltzurriñek* hemen) jaso ditugu. Behin Arbizuraz gero *giltzurin* erakoak ageri dira. *EAEL*-k (299) erakusten duenez, bizk., Goierri eta Urolaldeko zenbait hizkeretan —mendebalean horrenbestez— betetzen da soil-soilik *i-u* > *u-u* asimilazioa hitz honetan. Interesgarria, era berean, Echaidek (1989: 116) *ikutu* aldaera jaso zuen esparruari so egitea: Ziordia (baita *ukutu* ere), Bakaiku, Unanu eta Lakuntza. Sakanako hizkerak dira —Araitz ibarreko Azkaratekoarekin batera— Nafarroako gainontzekoetatik (*ukitu* / *unkitu* hauetan) aldendu eta mendebaleko euskalki-multzora atzera berriz hurbiltzen direnak. *Ikutu* da, jakina, geuk ere aztergai genuen eremu osoan jaso duguna. Bizk. eta gip. (*inude* hauetan) aldendu eta ekialdeko hizkeretara hurbiltzen du, ostera, *unide* 'nodriza' aldaerak. Hauxe da aztergai genuen eremu osoan jaso duguna eta hauxe, era berean, *DLC*-k ere dakarrena: 'ama que cria, *unidea*'.

1.2. Mendebaleko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

Dagoeneko ere aipatu dira Burundako hizkerak —eta baita, inoiz, Sakanako beste batzuek ere— mendebalekoekin (bizk., arabera, mend. gip.) dituzten kidesasun zenbait. Kidesasunoi atera genieziaiekeen etekina aintzakotzat hartuz, *-a + a > -ia* disimilazioa (cf. 1.1.3.a.) eta aditzetan bete ohi den **a + e > a* (cf. 1.1.3.f.) dira nabarmenenak, baina hor dira, era berean, *bultzurrun* eta *ikutu* bezalako aldaerak (cf. 1.1.11.). Ez dira, ostera, dauden bakarrak, ondorengo lerroetan luzaz erakutsiko denez.

1.2.1. Bizk. eta, neurri apalagoan, *DLC*-k islatzen duen hizkeran ageri diren *u-* (orok. *i-*) bokaldun aldaerarik ez zaigu aztertutako eremuan azaldu (cf. Izagirrek Altsasun bildutako *ile, iltze, ina* 'irina', *itein / itain* 'sanguiuela'...). Alabaina horren aztarna izan daitekeena daukagu Altsasuko *uberaxa* 'igela' aldaeran eta honen antzekoak jaso zituen, halaber, *EI*-k (1928: 122) Burunda osoan, baina *igualaiza*, hala ere, Ondarrak eta Echaidek (1989: 87) Bakaikun, Burunda ibarreko ekialdeko muturrean.

1.2.2. Bizk. eta *DLC*-k islatzen duen hizkeran / \bar{e} / aurrean bete ohi den *e > a* bilakaera ere ez da Burundan nabari (cf. Izagirrek bildutako *berdin, berri, txerri*...). Baina badirudi berrikitan bilakaera hori berori izan duela beste zenbait hitzek, Izagirrek berak Altsasun jasotako hauek esate baterako: *aguardi* (eta *eguerdi*), *eskarrik askó* (eta *eskerrik ásko*), *maiztarra* 'el inquilino'. Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu, bestalde, *baztar* aldaera.

EAEL-k *izardi* (303) eta *muskarra* (447) jaso zituen Urdiainen eta azken aldaera hau baita Echaidek ere (1989: 87) Ziordian. Toponimian ere badira *e > a* bilakaeraren adibideak. Honako hauek daukagu *NTM*-en bildutakoen artean: *Infarnuerreka* Olatzagutian eta Ziordian edota *baztarra* aldaeraz osatutako konposatu ugariak, Urdiainen bildutako *Amonizetabaztarra, Axkardibaztarra, Basobidebaztarra, Dermiyo-txikibaztarra*... esate baterako.

1.2.3. Bizk., mend. gip. eta *DLC*-n bezalatsu (cf. 'queso, *gaztea*' [sic]), *gaztaiyá* jaso zuen Izagirrek ere Altsasun (*gazta* ere bai horratik behin). Hauxe da Burundako gainerako herrietan ere jaso dugun aldaera, baina ez handik ekialdera, *gazta* da eta behin Etxarriraz gero erabiltzen dena.

1.2.4. Zabalagoa da *alkar* 'elkar' aldaerak Euskal Herrian duen esparrua, bizk. ezezik gip. gehienez ere —baina baita zub.!— berau delako erabiltzen dena. Esparru horren barruan dago, halaber, guk aztergai genuena.

1.2.5. Zabalagoa da oraindik *bildur* aldaerak duena, Nafarroa Garaiko mendebale osora hedatzen delako honena. Berau da, jakina, aztergai genuen eremuan ere bildu duguna.

1.2.6. Aldendu egiten zen bizkaieratik *DLC*-k islatzen zuen hizkera *-ain* diptongoaren bilakaeran (bizk., batez ere mendebalean, *-ain > -an*) eta aldendu egiten da, era berean, Burundakoa. Izagirreren lanabesetan *erraina* 'la nuera', *ezpain, gain, zain*... daukagu diogunaren lekuko. Toponimian ere (cf. *NTM*) *-gain* osagaia duten konposatuak aurkitu ditugu beti eta salbuespenik gabe, Arabako ekialdean bezalaxe.

Ostera, *-uin > -un* bilakaera salatzen duten *asuna, biguna, munak* 'los sesos' dakartzza Izagirrek, *DLC*-ko *barçuyña, lurrñña, muyn eguin, uña* 'meollo', *yluña* 'iluna', *ypuña*... haietatik aldenduz, baina bizk. eta Gamizen *bigundu, mun* beste haiekin bat eginez. Echaidek ere (1989: 95) *munak* jaso zuen Ziordian eta Bakaikun eta herri bi hauek izan ziren Nafarroa Garai osoan *mu(i)ñ* eman ez zuten bakarrak.

Echaidek berak (101) *lurruna* jaso zuen Ziordian eta *axuna*, berriz, Bakaiku, Ziordia eta Unanun, Nafarroan barrera nagusi zebiltzan *asuñña / ausina*... tankera-koetarik aldenduz (Echaide 1989: 56). Baina Mitxelenak (*FHV*: 140) erakutsi legez, zabala da *asuna* horren eremua, bizk. gainera, gip., b-naf., zub. eta Nafarroa Garaian bertan ere (erron., zaraitz...) erabiltzen delako aldaera hau. Baina aztergai genuen

eremura mugatuz, badirudi Burunda dela *-uin* > *-un* bete den gunea, behin Etxarri-raz gero *axuña*, *biguña*, *lurriñe*, *muña* tankerakoak azaltzen zaizkigu eta.

1.3. Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

1.3.1. Aferesia da iparraldeko g-naf. ezaugarriarik nabarmenenetakoa eta, Burundan horrelakorik ez dagoen arren (*jituk* 'los gitanos' da Izagirrek jaso zuen adibide bakarra), behin Ergoiena eta Arbizuraz gero badira, dagoeneko, aztarna zenbait: *men* 'omen' edota Solisek Lizarragan jasotako *karri* 'ekarri', *makomie* 'emakumea'... horren lekuko.

1.3.2. Sinkopa da hizkera nafarren beste ezaugarrietako bat. Honen adibiderik ere ez dugu Burundan jaso, baina bai banaka batzuk Etxarrin eta Ergoienan: *barne* (eta *barneko*, *barna* 'barrena'), *-garrena* > *-garna* (*bigerna*, *irugerna*, *laugerna*...). Dorraoko etxe-izenen artean honako hauek jaso ziren EA-n: *Apezarnekua*, *Arozarnekoa*, *Lixernekua* (dok. zah. *Lizarranecoa*). Unanun berriz: *Dorrobarnekua*, *Edronekua* (dok. zah. *Erderonecoa*), *Lixernekua*, *Pilpenekua* (dok. zah. *Pilipanecoa* / *Pilipenecua*). Lizarragan, azkenik, *Agernekua* (dok. zah. *Aguirrenecoa* / *Aguerrenecoa*).

NTM-en ere badira sinkopa adibideak, Ergoienan bilduak denak: *Koosobarne*, *Lapatzabarne*, *Nenaubarna* Dorraon eta *Arbaldabarna*, *Utsetabarna*, *Kosteibarna*, *Iberbarna*, *Mundañubarna* Unanun. Burundan *barrena* daukagu *barna* horren orde.

1.4. Gipuzkerara hurbiltzen duten ezaugarriak

Ez dugu bokalen sailean Burundako hizkera gipuzkerarekin berariaz lotuko lukeen ezaugarri bat bera ere aurkitu.

1.5. Burundako hizkera: zubi-hizkera

Bereziki nabarmendu beharrekoa da ondorengo gertaera: Burunda eta Sakanako hizkeretan azaltzen zaizkigun ekialdeko ezaugarri zenbait Araban behiala mintzo zen euskaran ere azaltzen zirela eta, inoiz, geure egunok arte ere irauñ dutela bizk. eremuko hegoalde eta ekialdeko hizkeretan edota Gipuzkoako mendebalekoetan. Diogunaren adibide dugu gorago (1.1.11.) ikusitako *unide* aldaera, egun ekialdekoztzat daukaguna, baina *DLC*-n ere ageri zena. Baita bizk. eremuko hegomendebaleko hizkera batzuetan betetzen diren *eu* > *au* (cf. 1.1.7.) eta *au* > *ou* (cf. 1.1.8.) bilakaerak ere. Badira, gainera, joera horren sendogari datozen beste adibide bi.

1.5.1. Ekialdeko hizkeretan *iguzki* / *iduzki* / *iruzki* tankerako aldaerak oso zabalduak dauden arren, *eguzki* gisakoak dira mendebalean ezagunak. Izagirrek, ostera, *iruzki* jaso zuen Altsasun eta horixe bildu dugu guk geuk ere aztertu dugun eremu osoan. *EAEL*-en arabera (116), lap., b-naf. eta g-naf. gehienak —gip. ondoko hizkerak izan ezik— osatzen du *i-* aldaeradunen esparrua. Esparru horretatik kanpo, Arabako Muruan ageri da eta nabarmendu beharrekoa da Arabako lekukotasuna, *iguzki* delako *DLC*-n ere beti eta salbuespenik gabe azaltzen zaiguna. Orobat Gamizen bertsoetan. Arabako mugan, *iguski* bildu zuen Etxebarria Ayestak ere (1991: 78) Zeberion.

1.5.2. Azkueren arabera (*DVEF*, s. u. *etzin*), Nafarroa Garaian da *etzin* 'etzan' aldaera ezaguna (baina *etçin* / *etçan* Urte lapurtarrak ere bere gramatikan) eta aldaera horixe da geuk ere aztergai genuen eremuan aurkitu duguna. Baina nabarmentzekoa atzera berriro *essin* / *eşin* dakarrela *DLC*-k eta Mitxelena (*FHV*: 81 eta *DLC*: 24) erakutsi legez, baita Capanagak eta Oñatiko eskuizkribuak ere. *EAEL*-k (309), era berean, Nafarroa Garaiko zenbait hizkeratan jaso zuen *etzin* aldaera. Handik kanpo, Errenteria, Zegama (eta *etzan*), Arrasate eta Ondarroan (eta *etzun*) bildu zen soil-soilik. Toribio Etxebarriak ere *etzin* (eta *etzinaldixa*, *etzindu*, *etzindutzia*, *etzingarrixa*, *etzintzia*, *etziña*) jaso zuen Eibarren. Ikus daitekeenez, bada, bizk. eremuko ekialdeko hizkerekin (Deba arrokoak gehienbat), gip. hegomendebalekoekin (Zegama) eta behialako Arabakoarekin egiten du Sakanakoak lotura.

2. Kontsonanteak

2.1. Altsasu eta Burunda bertako ezaugarriak

2.1.1. Asimilazio-bustidurarik eza da Burundako hizkeraren ezaugarriarik nabarmentetako. Behin eta berriro azpimarratu dute bereizgarri hau hizkera honetaz jardun dutenek; cf. Intza (1920-22: 66), Ondarra (1965), Izagirre (1967: 45) eta Yrizar (1991: II, 209 hh).

M. Lourdes Oñederra (1990: 167 hh), Izagirreraren lanabesetan oinarrituz, Altsasuko bustidura gertaerez arduratu da oraindik orain. Argi eta garbi erakusten du ingurunerik egokienetan ere ez dela gauzatzen bustidura: *arainaun* 'herenegun', *binepín* 'behinik behin', *erleino* 'niebla', *ézpainák*, *gaineako*, *larraina*, *oinez*, *soinu*, *zainak*, *arraila* 'raja', *mailúbakin*, *otsailá*... Ostera, despalatalizatze bilakaera bete ohi da maiz mailegutan: *botilioi* 'botila hori', *dainuba* 'el daño', *gargandila* 'bolitas carnosas que algunas ovejas llevan pendientes de la garganta' (cf. Iribarren, s. u. *Gargantillas*: "Nombre que dan a los apéndices que tienen las cabras en el cuello" [Améscoa]), *gaztaina*, *goinata* / *goinatuba* 'cuñada /-o', *kainuba* 'el caño', *kuadrila*, *kutxilo*, *óilo* (eta *oilanda*, *oilarra*, *oilésko*), *pastila*, *teila*...

Despalatalizatze hau ez da, jakina, erabatekoa eta batez ere mailegu sartu berrietan gordetzen da jatorrizko bustidura: *kurrillo* 'grulla', *manilla*, *muéllia*, *órnulluák*, *señaletako*, *trilladora*... Hauei guztioi beste hizkera askotan ere (cf. Oñederra 1990: 192) erabilia den *eskíllera* 'escalera' erantsi behar zaie. Transkripzio hutsak izan daitezke osterantzeko asimilazio-bustiduraren adibide urriak: *kántsañnik* (baina *inik* 'eginik' eskuarki), *giñanin* (baina *ginan* / *gindan* eskuarki), *zittubein* (baina *zitubein* eskuarki).

'V + i + txistukari afrikatua' inguruneak ere bere horretan dirau, txetxekari bilakatu gabe, alegia: *aitz*, *bakoitzák*... *Aitxur* da jaso dugun salbuespen bakarra.

Badira, aitzitik, bustidura adierazkorraren adibideak Izagirreraren lanabesotan: *attuna* 'aitona', *bixi-bixi ein* 'hacer cosquillas', *Maluxa* 'María Luisa', *muttiko*, *txintxuba* (eta *zintzubo* 'zintzoago'), *xakarra* 'lo feíto'. Jatorriz adierazkorra izan daitezke *subandilla* 'lagartija' aldaeran daukaguna ere.

Egoera berbera islatzen du Ondarrak Bakaikun bildutako hiztegiak: *ailatu* 'llegar', *dainuba*, *erlaino*, *errainu* 'sombra proyectada por un objeto', *gaztaina*, *goinata*, *goinatu*, *oilua*, *oinetakoak*... Garbizuk Bakaikukotzat zekarren '*murrillu*, cerrojo' zela

eta, adierazpen argia egin zuen, gainera, Ondarrak (405): “Se dice *murrilu*, pues en Bac. no hay *ll* ni *ñ*”. Orobat ‘*billabarkina*, berbiqui’ zela eta: “Debe de ser muy reciente, pues lleva *ll*, que en Bac. no existe”.

Asimilazio-bustiduraren eremuari dagokionez, nahitaez zuzendu beharrekoa da Oñederrak (24 eta 28) aipatzen duena, Sakanako gipuzkera osora hedatzen du eta berak ezaugarri honen esparrua. Aitzitik, Burundako sei herrietara mugatzen da soil-soilik beraren benetako eremua, Intzak ere (1920-22) aspaldi iragarri zuen bezala. Ohizkoa eta ugaria da, ostera, Etxarri, Ergoiena, Arbizu eta Sakanaldeko beste hizkera guztietan.

Gutziz berezia da, horrenbestez, Burundako egoera, asimilazio-bustidura eurrez egiten duten hizkerek inguratua: Goierri —eta gip. oro har— iparraldetik eta Etxarri-Ergoiena ekialdetik. Ez dugu Arabako iparrekialdean behiala mintzo zen hizkeren berririk, baina *DLC*-k islatzen duenean behinik behin, bada asimilazio-bustiduraren oihartzuna: ‘ayudador, *lagunçallea*’, ‘baho, *lurruña*’, ‘cada mes, *ille guztietan*’, ‘gallina, *olloa*’, ‘gallo, *ollarra*’, ‘pie, *oyña*’, ‘puño cerrado, *ucabillea*’, ‘reino, *erreyñua*’, ‘robador, *oña*’, ‘ruin, *dollorra*’...

2.1.2. Aspaldidanik da eztabaida-iturri Burundan azaltzen den *-nd-* kontsonante-multzoa. Beronen antzinatasuna edo berritasuna da zalantzan jarri ohi dena (ikus honetarako *FHV*: 306, 308, 359-360 eta, berrikitan, de Rijk 1992: 706-707).

Arkaismo edo berrikuntza, honako adibide hauek jaso zituen Izagirrek Altsasun: *baindo* ‘baino’, *gindan* / *ginden* ‘ginen’, *zindain* ‘zineten’, *-aindo* muga adlatiboaren marka: *Aráyaindó*, *datorren urteraindo*, *Oñátiaindo*, *onútzaindo*, *Uberteaindo* ‘Uharteraino’, *zuiraindo* ‘zubiraino’ (baina baita inoiz *-aino* orokorra ere: *Uberteaino*, *Uerte Arakileaino*, *gerrietno* ‘gerriraino’). Adibide hauekin batera, Euskal Herrian barrena hedadura zabala duen *oindo* / *guaindo* (cf. *oraindik* orokorra) jaso zuen Izagirrek. Burunda osoan jaso ditugu tankera honetako kontsonante-multzoak. Burundatik kanpo, Etxarriko *beindik bein* ‘behinik behin’ (cf. Huici eta *EA*) da aipatu beharreko.

2.1.3. Nabarmendu beharrekoa, halaber, hitz hasierako herskarien banaketa, *DLC*-ko egoera gogora ekartzen diguna. Izagirreren lanabesetan oinarrituz, ahostuna dugu batzuetan: *bake* (berdin *DLC*, bizk., baina *pake* Etxarrin eta gip.), *barkatu* (berdin *DLC*), *barre* (berdin *DLC*, bizk. eta mend. gip., baina *farre* / *farra* Etxarri, Ergoiena eta Arbizun), *bekatú* (berdin *DLC*, baina *pekatu* Etxarrin), *bizkorra* (eta *pizkorra*), *galteiten* ‘kalte egiten’ (cf. Izagirre (51): *oinez obetoó*, *automobilak galteiten*. *DLC*-n ere berdin), *gate* (berdin *DLC*, baina *kate* Etxarrin), *gaztaina* (*DLC castañea*), *girtená*, *gorputza*... Berriagoak diruditen maileguetan ere ahostuna ageri da inoiz: *dánbolina*, *danbora*, *Galbaiyu* ‘Calvario’ (eta *Kalbáiyuk*), *gárzela*, *goinata*, *goinatuba*...

NTM-en bildutako toponimoen artean, *balanka* (*Balankaleku* Altsasun), *gaztaina*, *galtzada*, *bekatu* (*Bekatularre* Ziordian), *Galbario* (*Kalbario* ere bai Karasatorreren zerrendetan), *danbolin* (*Danbolinsoota* Bakaikun) dira herskari ahostuna ageri duten aldaerak.

Izagirreren lanabesetan hauek dira ahoskabea duten aldaerak: *kastátzeko* (eta *gastatzeik*), *katilu* (berdin bizk., baina *DLC gatilua*), *kear* / *kéarri* ‘hollín’, *koilera* (*DLC goylarea*), *koipe* (berdin bizk., baina *DLC goypea*), *kolko*, *korotza* (*DLC coroça*, (B) gorozza), *korostiya*, *kurrillo* ‘grulla’, *kurutza* (*DLC crusça*, baina *gurutze* Etxarrin),

pagadiya (eta *págaxiyá*, *pagaxibikorrak* 'los hayucos'. *DLC paguoa* / *vagussoa*, baina *fago* Etxarrin hasi eta handik ekialdera. Bakaikun bertan ere *fago*, baina *páxiyá*), *partz* 'liendre' (*DLC barçac*), *pertza* 'la caldera', *pitsa* 'la espuma' (berdin *DLC*), *piztu*, *titera* 'dedal' (*DLC ditarea*), *titiya* (berdin bizk., baina *DLC ditia*)... Haei guztioi *EDEL*-k (400) Urdiainen —baita geuk ere Iturmendin— jasotako *kaixie* 'gerezia' (berdin bizk., *DLC* eta mend. gip.) erantsiko diegu.

NTM-en bildutako toponimoen artean, *ko(r)osti* eta *kurutza* dira herskari ahoska-bea duten aldaerak. Azken honi dagokionez, *gurutza* / *kurutza* lehia nabari da Iturmendin: *Kutzamendiazpi* / *Gurutzamendiazpi*, *Kutzamendigaña* / *Gurutzamendigaña*, *Errekurutza* / *Erreingurutza* eta *Diegomigelen gurutza* jaso ditugu *NTM*-en nahiz Arbizuren bilduman. Lehia bera nabari da Bakaikun, Karasatorreren zerrendetan ikus daitekeenez.

Hitz hasierako herskariei gagozkiela, bada nabarmendu beharreko beste zenbait gertaera:

a) Echaidek (1989: 246) *gendu* 'kendu' jaso zuen Bakaikun eta *jendu* Unanun (*kendu*, berriz, Ziordian eta berdin Izagirrek ere Altsasun). Guk geuk ere *gendu* / *jendu* jaso ditugu Etxarrin eta *jendu* Ergoiena, Arbizu eta Sakanako beste hizkera batzuetan. Aski zabaldurik daude aldaera hauek Nafarroako hizkeretan barrena, Hondarribian hasi (cf. Letamendia-Sagarzazu 1992: 514) eta Erronkari bitartean, baina ez handik kanpo guk dakigula.

b) Izagirrek arkaismoa dirudien (cf. *FHV*: 500) *musti* 'busti' jaso zuen Altsasun eta Burundako hizkeren ezaugarria dirudi honek, ez baitugu handik kanpo beste inon aurkitu.

c) Alderantzizko txandakatzea (*m*- > *b*-) burutu da *benduba* 'la merienda' aldaeran. Aztergai genuen eremu osoan aurkitu dugu aldaera hau (*b*- + bokalen bilakaera berezi hori duena) eta ezaguna dirudi handik kanpo ere, gutxienez Nafarroan barrena (baina 'merendar', *merendadu*, 'merienda', *merendea* *DLC*-n).

d) Nabarmendu beharrekoa, halaber, Burundan eta Ergoienan —Lizarragan eta Dorraon, behinik behin— jaso ditugun *bultzurrun* / *buntzurrun* 'giltzurdin' aldaerak. Ostera, belaredunak (*gultzurrun*, *giltzurrun* tankerakoak) jaso ditugu Etxarri, Arbizu eta handik ekialderagoko Sakanako hizkeretan.

e) Fonema bi horien arteko lehia (*b*- / *g*-) azaltzen zaigu, era berean, Izagirrek Altsasun jasotako *burzil* 'eje de carro' (baina *gurzil* Ondarrak Bakaikun eta *gurrzila* *DLC*-n) eta *burziriya* aldaerak alde batetik eta nagusi dabiltzan *gurdi*, *gurziri*, *gurtol*, *gurmutterrak*, *gurtera* 'dos aros de cuero para meter el timón del carro' aldaeren artean bestetik. Txandakatze berau (*gurdi* / *burdi*) jaso zuen Pagolak (1992: I, 161) iparrekialderago: Etxalar, Ituren, Larraintzar eta Oieregiko hizkeretan. Cf., era berean, bizk. *burdi*.

f) Altsasun, bestalde, *kipula* aldaera jaso zuen Izagirrek. Mendebaleko hizkeretara (baina *DLC guipullea*) hurbiltzen duen ezaugarri hau Burundan bakarrik da Nafarroa osoan ezaguna. Burundan bertan ere, dena dela, *k*- / *t*- arteko lehia nabari da behin ekialdera joan ahal. Arbizuk *Quipulasoroeta* / *Tipulasoro* toponimoak jaso zituen Iturmendin eta *típulía* Echaidek (1989: 58) Bakaikun. *NTM*-ek *kipularra* (Ziordia)

eta *Kipulasorobarrena*, *Kipulasoroeta* (Urdiain) bildu zituen Burundako mendebale eta erdialdean. Behin Etxarriraz gero, ostera, *tipula* baizik ez da ageri.

g) Zerrenda honi amaiera emateko, aztergai genuen eremu osoan —eta baita ekialderago ere Sakanan barrena— jaso dugun *bee* ‘bage (gabe)’ (*bai* Ergoienan) eta, jakina, *baiko* ‘gabeko’ nabarmendu nahi genuke, cf. Izagirrek Altsasun bildutako *afolabaiku* ‘ajolagabeko’, *jabebeikú* ‘lo que no tiene dueño’... Bazter-hizkeretan (erron., Etxepare —eta *gabe*—, bizk., mend. gip., behialako Arabakoan, hegoaldeko g-naf...) atxiki den aldaera zaharrari eutsi zaio, beraz, Sakanako mendebalean: erdialdeko euskalkietan (gip. horien artean) nagusitu den *gabe* berria ez da bertora hedatu.

2.1.4. Hitz barruko herskariak bilakaeraz ere bada Burundako hizkeran zer aipatu. Bokal arteko herskari ahostunak galtzea guztiz ohizkoa bada ere Euskal Herri osoan zehar, ingurune jakin batzuetan galdu izanak nortasun berezia eman ohi dio hizkera bati edo besteri. Ikus ditzagun Burundakoaren bereizgarri diren galera batzuk.

a) *zubi* > *zui*. Burunda, Etxarri eta Arbizon jaso ditugu *zui* aldaeraren aztarnak, baina, hemendik kanpo, Arabako *zufi* / *zui* aldaeretan du oraingoan ere jarraipena (eta hegoaldera dagoen Ameskoan). Aztergai genuen eremu osoko toponimian ere maiz ageri dira *zui* aldaera daramaten konposatuak. Urdiangoan, esate baterako, *Arratako zuiya*, *Zamarretako zuiya*, *Zuiberrialdea* eta Iturmendikoan *Zuimakur*, *Zuizar*, *Zuikan* eta *Zuikoadana* jaso zituen NTM-ek. Bakaikukoan, berriz, *Galtzateneko zuia* eta *Ubarkatxoko zuia* Ondarrak. Etxarrikoan, *Urbijotzendenzuie* ‘puente de encuentro de dos regatas’ eta *Zuialde* jaso ziren EA-n eta *Arriscozuia*, *Zuyarte*, *Zuiarte-coiturrirabidea*, azkenik, Arbizon. Baina behin Arbizutik ekialdera *zubi* da ageri dena, Karasatorreren zerrenden arabera.

b) *-tegi* > *-tei* / *-tai*. Izagirrek Altsasun bildutako *artaiya*, *bizartaiya*, *erlataiya* / *erlatei*, *lastateiyya*, *suteiyya* ‘el crisol’... dira bilakaera horren adibide. Aztergai genuen eremu osoan betetzen da eta, Mitxelena (DLC: 26) jabetu zenez, gauza bera jazotzen da Landuchiok bildutako hiztegian: *arteya*, *errlateya*... Toponimian ere erabatekoa da *-tegi* > *-tei* / *-tai* bilakaera, NTM-en bildutako hauek lekuko: *Antxumatei*, *Buztindai* / *Buztindei*, *Erlatai*, *Txoritai* / *Txoritei* Altsasun; *Txikilantai* / *Txikilantei* Ziordian; *Baztarrikan tai zar*, *Mintai* / *Mintei* Bakaikun; *Mirutai* Iturmendin...

c) Nabarmendu beharrekoa, halaber, *iruzki* aldaeran gertatu den *g* > *r* bilakaera. Aldaera hauxe da aztergai genuen eremu osoan betiere jaso duguna.

d) Aztergai genuen eremu osoan bildu dugun *zakar* ‘feo’ aldaera aipatuko dugu hitz barruko herskariak gorabeheren zerrenda labor honi amaiera emate alde. Hitza bera ezaguna da adiera horrekin ek. bizk. eta gip. (ikus beherago 6.2.2.), baina *zatar*, *-t-duna*, da hauetan erabiltzen den aldaera. *Zakar* da, ostera, Sakanan eta Nafarroako mendebaleko beste zenbait hizkeratan erabiltzen dena.

2.1.5. Zuzen bereizten dira txistukariak sail biak Burundan, bizk. osoan eta Gipuzkoako iparraldeko zenbait hizkeratan ez bezala. Arabako lanabesei dagokienez, gogora dezagun eskuarki zuzen bereizten zirela DLC-n. Herskari aurrean neutralizatzen ziren Betolaza eta Portalen izkribuetan eta erabatekoa zen nahasketa Gamizen bertsoetan.

Izagirreraren lanabesen arabera, herskari aurrean gertatu dira gertatu diren neutralizazio adibide apurrak: *biliskorrian*, *moskortuik*, *ustaiya* ‘uztaia’, *onéskeo* (baina *arrezkeo*,

asárratuzkéó, lizunduezkeo... tankerakoak beti). Baina badira atal honen barruan, dialektologiaren ikuspegitik eta hizkera hauen sailkapen egokia egitekotan, nahitaez azpimarratu beharreko hiru ezaugarri, gipuzkeratik nabarmen aldentzen dutenak lehenbiziko biak.

a) Instrumentalaren markari so eginez, -z dago Burundan, baina -s, aitzitik, Etxarrin hasi eta handik ekialdera eta hau, dakigunez, Nafarroa Garaiko hizkeren —heg. g-naf., ip. g-naf. eremuko zenbait eta aezk.— ezaugarria da. Ez dezagun hala ere ahaztu, Portalen poesian ere -s zela instrumentalaren ezaugarria: *déyes, guças, arrosas*.²

b) Inon baino indartsuagoa da gipuzkeraz /r, l, n/ kontsonante ozenen ostean txistukari afrikatuaren aldeko neutralizazioa, baina ez horrenbeste aztergai genuen eremuan. Kanpo sandhietan nabari da ondoen alde hori. Izagirrek Altsasun bildutako lanabesetan ebakera frikaria dugu beti: *in ber zán* ‘egin behar zen’, *ekar zegubein* ‘ekarri ziguten’, *fan zan* ‘joan zen’, *esan zuan* ‘esan zidan’, *eman zegún* ‘eman zigun’, *an zoon* ‘han zegoen’, *ézin zan, il zazu...* Aspaldi honetan euskara jatorraren eredu bezala zenbaitek aurkeztu duen ebakera afrikatua, aldiz, birritan bakarrik agertu zaigu: *esantzak, eintzein* ‘egin zuten’. Aldeak alde, egoera berdintsua sumatu dugu aztergai genuen eremu osoan.

Morfema mugetan ere frikaria ebakitzen da lantzean behin, baina oso ingurune zehatzak dira hauek. Izagirrek Altsasun jasotako lanabesetan *bizersuba, jakinsuba, jansua* (baina *iletsuba*), *mársubá* ‘marzo’, *zarzaro* eta *arranzali* (baina *arrantzaa, arrantzua*) aurkitu ditugu. Baita, azkenik, *umezurzak* ere. Aztergai genuen eremu osoan bildu ditugu *marsuba* erdal maileguaren tankerakoak eta mailegu izatean egon daiteke, hain zuzen, frikaria ebakitzearren arrazioa. Aztergai genuen eremu osoan aurkitu ditugu, era berean, -zu, -zale, -zaro atzizkien bidez sortutako hitz eratorrien adibideak, hizkera horietan ere ebakera frikaria zutela maiz. Garbi dago Altsasuko *arranzali*, esate baterako, Izagirrek berak jasotako *ferrazaile, fumazailik, serbizailiai...* tankerakoen eratorpen-arauei jarraitzen zaiela. *Bizersuba, jakinsuba...* gisakoak, edo EA-k Etxarrin jasotako *txalzube* ‘vaca que pare bien’, aldiz, EA-k berak dakartzan *umezube* ‘de buen parto, que pare bien, que pare mucho’, *zorrizu* ‘piojoso’... tankera-koei eta berdin, ziurrenera, beste guztiak. Azpimarra dezagun, bide batez, frikariak genituela ozenen ostean DLC-n (*abelçaya, arça, ençun...*) nahiz Betolazaren kristau-ikasbidean (*enzutea, zençuna, izançan...*)

c) Aztergai genuen eremuan, hirugarrenik, ‘ez + z- adizkiak’ sortutako ingurunean ebakera frikaria da nagusi, afrikatuarekin lehian bada ere sarri. Izagirreran lanabesetan afrikatuaren aldekoa da, dena dela, joera: *etzait* (eta *ezait*), *etzain* ‘ez zuten’ (eta *ezein*), *etzan* (eta *ezán, ezala*), *etzakiyein* ‘ez zekiten’, *etzakien* ‘ez zekien’, *etzon* ‘ez zegoen’, *étzukein* ‘ez zeukaten’, *etzuben* ‘ez zuen’, *etzitzaiyon* ‘ez zitzaion’...

2.1.6. Gorago (2.1.1.) aipatu denez, ez da Burundan asimilazio-bustidurarik. Nekez betetzen da, era berean, ozenen osteko txistukari afrikatuaren aldeko neutraliza-

(2) Floristán Imízcozek berrikitan argitaratu ditu (1993) xvi. mende hondarreko gutun interesgarri zenbait. Urubiko andereak lapurteraz idaztitakoetan ia erabatekoa da -s marka instrumentalean, osterantzeko inguruneetan —hershkari aurrean izan ezik— txistukariaren bereizketa guztiz zuzena den bitartean.

zioa kanpo-sandhietan (2.1.5.b.). Aldendu egiten zuten gipuzkeratik ezaugarri hauek eta aldendu egiten du, halaber, Burundan /f/ fonemak daukan maiztasunak.

Gipuzkeran eta Gipuzkoa ondoan dauden Bizkaiko zein Nafarroako zenbait hizkeratan izan da indartsuen $f > p$ bilakaera. Ez da, ostera, bilakaera horren aztarnarik Burundan ez aztergai genuen eremu osoan nabari. Aitzitik, badira /f/ ageri den ingurune berezi zenbait, fonema horrek hizkera hauetan daukan indarra bermatzen eta gipuzkerarekiko aldeak sakontzen eta zabaltzen dituztenak aldi berean. Hona hemen gertakari horietako zenbait:

a) VbV > VfV bilakaera bete da Izagirrek Altsasun jasotako *afaiya* (eta *afaldu*), *nafarraiya* 'viruela', *kafiya* 'habia' (eta metatesidun *txofrakiya* 'txori habia') eta *safai* 'sabai' aldaeretan. Baita Ondarrak Bakaikun jasotako *kurkufita* 'calabaza (< lat. *cucurbita*)' eta *nafargorri* 'sarampión' adibideetan ere. Ostera, *iperraize* jaso dugu beti eta f / p arteko lehia sumatu dugu *alfer / alper*, *nafar / napar* aldaeretan. *Napartontor* bildu zuen NTM-ek Ziordiko toponimian, baina *nafar / nabar* Karasatorrek Bakaikun eta *Nafarbide* Olatzagutian eta Ziordian bertan.

Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu *kafi* aldaera eta, EAEL-en arabera (457), b-naf. eta g-naf. eremuko hizkera askotan da ezaguna. Baina Arabako euskara zahar-rean dauka atzera berriz jarraipena, cf. *DLC* 'nidale de aves, *pistian afia*'. Badirudi VbV > VfV bilakaera bete dela, halaber, Karasatorrek bildutako toponimo hauetan: *Iturfe* (Iturmendi eta Urdiain), *Erdofo* (?) (Urdiain) eta *Mendife* (Altsasu eta Ziordia). Burundan jasoak dira, ikusten denez, adibide guztiak.

b) Aurreko bilakaerarekin batera, $*jo > f(o)$ gertatu da beste zenbait adibide jakinetan: *fan* 'joan', *fari* 'joarea' (eta *faramiya* 'el badajo del cencerro'), *afolabaiku* 'ajolagabeko' bildu zituen Izagirrek Altsasun. Ondarrak *otafaki* 'instrumento para desmenuzar ciertos alimentos (nabos, ortigas...), que se dan al ganado. Consta de un palo largo, que hace de mango, y un hierro cortante incrustado en él' (< *ota* + *joiki*) eta, beharbada bilakaera bera izan duen *itufara* 'gotera' (eta *itujara / itajura*), bildu zituen Bakaikun. Herri horretan bertan *fostai* 'trueno' jaso zuen Garbizuk, baina *jostai* Ondarrak (*jostaiya*, era berean, Izagirrek Altsasun).

Iturmendi, Bakaiku eta Etxarrin, gainera, *forratu* (eta *artaforran*) jaso dugu, baina *jorratu* Urdiainen; cf. Satrustegi 1967, *jorrayua* 'escardillo', *jorrako aitzurra* 'azada para la escarda'. Izagirrek, era berean, *jorrau* 'escardar', *jorraitxo bat* 'una azadilla de escardar', *nabojorran* 'escardando nabo' jaso zituen Altsasun. Bilakaera berbera izan du *Juan(a)* pertsona-izenak, han-hemen bildu ditugun *Maya Fana* 'María Juana', *Fananospa* 'Juana Josefa', *Fanixidro* 'Juan Isidro', *Famigel*, *Famanuel*, *Fanbesta* 'Juan Bautista'... horren lekuko. Olatzagutiako toponimian *Joanikoiturri / Fanaikoiturri* bildu zuen NTM-ek.

Aldaera hauen esparruaz den bezainbatean, aztergai genuen eremu osoan —eta baita ekialderago ere Sakanan barrena— jaso ditugu *fare / fale* eta *fan* aldaerak, baina zabalagoa da bigarren honena (cf. *FHV*: 173). Nafarroako ekialdeko muturrean ageri da: erron. (Bidankoze), zaraitz. eta aezkeraz. Orotz-Betelu eta Esteribarren ere jaso zuen Echaidek (1989: 250 eta 295). Echaidek Gipuzkoako hizkera nafarrak aztergai izan ez zituenez, ez da ageri, jakina, Hondarribiko lekukotasuna beste horietakoarekin batera. Ibarrek (1994: 288) Imotz ibarrean ere jaso ditu ebakera honen aztarnak.

Baina mendebaleko hizkerekin egiten dute Sakanakoek lotura. Deba arrokoekin: Leintz ibarra, Oñati eta Bergara aldekoekin. Eibarraino iristen da ebakera horren esparrua, baina adin handi samarreko hiztunen artean baizik ez dago herri honetan gaurregun bizirik. *Fare* aldaeraz den bezainbatean, gutxienez aezk. ere bada ezaguna. Muzkitzen (Imotz) ere bai Ibarren (1994: 288) arabera.

c) Beste adibide hauek ere baditugu hitz hasieran: *falso, farol, fede, feriyék, ferra* ‘herradura’ (eta *ferrazaille* ‘herrador’) jaso zituen Izagirrek Altsasun. Ondarrak, gainera, *tiaferra* ‘tiradera, txinga de forma de herradura’ (baina *perreta* ‘cuenco, herrada’ ere bai aldi berean; *fearra*, ostera, Etxarrin), *festetan, formalak, fosforuakin, fraile, franko, fundiziyo...*, baina *pikua* ‘higo’, azken hau aztergai genuen eremu osoan. Dokumentu zaharretan, ostera, *Ficudigaña* Uharten, *Ficudia* Ihabarren eta *Ficubea* Unanun bildu zituen Karasatorrek (*ficua*, era berean, DLC-n). Satrustegik (1967), gainera, *paxia* ‘fajita con amuletos y símbolos religiosos. Se ponía antiguamente a los niños para llevarlos a bautizar’ ere bai Urdiainen. Azpimarratzekoa, bide batez, Burundan jaso dugun *fistu* ‘txistu’ aldaera, itxuraz behintzat onomatopeikoa dena.

d) Hitz barruan, halaber, *iférnukú, konfesatu, konfiantza, konformatu...* tankerakoak ageri dira beti Izagirreren lanabesetan. Olatzagutia eta Ziordiko toponimian ere *Infarnuerreka* bildu zuen NTM-ek.

Ñabardurak ñabardura, bateratsu datoz aztergai genuen eremuko hizkerak honetan. Badirudi, gainera, Burundan bertan baino ugariagoa dela /f/ handik ekialdera. Gorago (2.1.3.) aurreratu dugunez, *pago* dugu Burundan eta *fago*, ostera, Etxarri, Ergoiena eta Arbizun. Erdibidean dago Bakaiku (*fago* / *páxiyá*). Etxarriko toponimian, esaterako, *Faga(d)ieder, Fagamendi, Fagatzabal, Iruerrocogagoa* bildu zituen EA-k. NTM-ek jaso zituenen artean, era berean, *Faeditxiki, Famotxeta* (Dorrao), *Faatxabal* (Lizarraga) eta *Elorriyagoako faadiya* (Unanu) aurkitu ditugu. Ostera, *pago* tankera-koak jaso ziren Burunda osoan. Bakaikun bertan ere *Pagoazpikoiturri* bildu zuen Karasatorrek.

Era berean, *farra* / *farre* Etxarri, Ergoiena eta Arbizun (baina *barre* Burundan), *fake* Ergoienan eta Arbizun (baina *bake* Burundan, *pake* Etxarrin), *flatera* ‘plato’ Ergoienan eta Arbizun (baina *patera, patia* Burundan)... bildu ditugu geure uste honen sendogarri.

2.1.7. Aztergai izan ditugun hizkeretako aldaera berezi bi aipatuko ditugu ondoren.

a) Izagirrek *itein* / *itain* ‘1. caparra de vacas, 2. sanguijuela’ jaso zuen Altsasun eta horixe da guk geuk ere ‘sanguijuela’ adierarekin Burundan bildu duguna,³ baina ez handik kanpo beste inon: *izeña* orokorra dago Etxarritik ekialdera (cf., era berean, Echaide 1989: 82).

b) Bonaparte (1991: 240) aspaldi jabetu zenez, bazen Etxarri, Lizarraga eta Arbizun guztiz ebakera berezia *udza* ‘ura’ hitzean. Bonapartek aipatutako eremua baino zabalagoa dute, hala ere, aldaera horrek eta berorren antzekoek, Arakama Imazek

(3) *Ikeña* ‘sanguijuela’ aldaera dakar Mitxelenak (FHV: 292, (21) oinoharrean) Burundakotzat. Bere ustez *akaiñ* ‘garrapata’ hitzarekiko nahasketaren ondorio izan liteke herskaria. Karasatorrek Etxarrin eta Arbizun ere jaso zuen *ikeña*, baina ‘insectos negros del vacuno’ zela bere adiera zehaztuz. Ostera, *izeña* jaso zuen ‘sanguijuela’-ren ordaintzat. Burundan, esan bezala, *itein* / *itain* dira —ez Mitxelenak zioen *ikeña*— ‘sanguijuela’-ren ordainak.

dioskunez, Uhartre Arakilaino hedatzen delako euren esparrua. Burundan, ostera, *ura* orokorra da erabili ohi dena.

2.2. Mendebaleko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

Aurkeztu dugu dagoeneko Burundako hizkera mendebalera begira jartzen duten zenbait aldaera: *bake*, *barre*, *kaixie* 'gerezi', *kipula*, *koilera*, *kurutza*, *pago*... Araban behiala mintzo ziren hizkerekkin erakusten dute beste batzuek kidesan estua: *galte* 'kalte', *gate* 'katea', *pits* 'bits' eta *-tegi* > *-tei* / *-tai*, *zubi* > *zufi* / *zui* bilakaerek... Baina bada zerrenda hau zabaltzera datorren aldaera gehiago.

2.2.1. Izagirrek *arruntza* / *arrontzi* 'arraultze' jaso zituen Altsasun. Aztergai genuen eremu osoan jaso ditugu guk geuk ere *-n-dun* aldaerak eta, Arakama Imazek dioskunez, Lakuntzaraino hedatzen da euron esparrua (*arrutziek* Arruazun eta Uhartren). Mendebalean, ostera, *arraunça* zen *DLC*-k zekarrena eta *-n-dunak* dira, era berean, Araban eta Bizkaiko hegomendebaleko zenbait hizkeratan —Murua, Laudio, Orozko eta Zeberio— *EAEL*-k (243 eta 249) bildu zituenak.

2.2.2. Izagirrek *txindurriya* 'inurria' jaso zuen Altsasun. Zabala da hitz hasierako *tx-dun* aldaeren esparrua: erdialde eta ekialdeko bizk., Gipuzkoa osoa eta Nafarroa Garaia, *EAEL*-en (98 eta 98bis) arabera. *DLC*-ri dagokionez, 'hormiga, *ynurria*, (B) *chinurria*' bikotea daukagu bertan. Txetxekaridunak dira guk geuk ere aztergai genuen eremu osoan bildu ditugunak.

Murrutzagoa da, eta dialektologiaren aldetik, hortaz, interes handiagokoa, *-nd-*kontsonante-multzoaren esparrua: Arabako iparraldean (Aramaio eta Murua), ekialdeko bizk. (Elorrio, Otxandio, Antzuola eta Arrasate), mend. gip. (Azpeitia, Elgoibar, Getaria, Legazpi eta Zegama) eta Burundan (Urdiain) jaso zuen soil-soilik *EAEL*-k. Etxarri, Arbizu eta Ergoienan *-ng-* kontsonante-multzodunak jaso ditugu, *txingurri* tankerakoak alegia.

2.2.3. Izagirrek, era berean, *anria* (baina *andrageiya*) jaso zuen Altsasun eta aztergai genuen eremu osoan nabari da *anra* / *andra* aldaeren arteko lehia. Mitxelena (FHV: 366) esan bezala, Bizkaiko hizkeretan ere behinik behin ezaguna da *anra* aldaera eta, antzinatasunari dagokionez, XVIII. mende hasierako Arrasateko izkribu batean (cf. Ozaeta 1992) badugu, dagoeneko, beraren lekukotasuna.

2.2.4. Orokorra da mendebalean (bizk. eta mend. gip.) *tx-* txetxekaria *txixa* 'pisa' aldaeran, cf. *DLC* 'mear, *chixa eguin*', 'meados, *chixac*'. Txetxekaridun aldaerak dira Burundan ere jaso ditugunak, baina Burunda eta Etxarri artean dago ostera ere isoglosa. Behin Etxarriraz gero *pixa* tankerakoak dira aurkitu ditugun bakarrak.

2.2.5. Izagirrek *eskutur* 'eskumutur' aldaera jaso zuen Altsasun eta mendebaleko hizkeretara begira jartzen gaitu honek ere, cf. *DLC* 'muñeca, *escuturra*'. Aldaera hau berau jaso dugu Burunda osoan, Etxarri eta Ergoienan (*eskum(u)turra* aldaerekin lehiari hemen). Orokorra den *eskumuturra*, aldiz, Arbizun.

2.2.6. Mitxelena (*DLC*: 43) jabetu zenez, Landuchioren hiztegian ageri den 'caualgar, *isçego*' (eta 'caualgadura, *ysçegaytauered*', 'caullero a cauallo, *ysçegozcoa*') aldaerak Sakanako zenbait hizkeratan ditu kideak. *EI*-ko emaitzetan oinarrituz, Etxarri, Arbizu eta Arruazun jasotako aldaerak aipatu zituen horren berme. Izagirrek, ostera, *iyo* 'igo' bildu zuen Altsasun eta horixe da geuk ere Burunda osoan aurkitu

duguna. Burunda eta Etxarri artean dago atzera berriz isoglosa. Behin Etxarriraz gero *itzo* tankerakoak azaltzen zaizkigu, Ergoiena (hemen *itzo* / *itza* lehian), Arbizu, Lakuntza eta Arruazuko hizkeretan behinik behin.

2.2.7. Aztergai genuen eremu osoan jaso dugun *girtena* / *kirtena* aldaeretan ageri den *-rt-* multzoa ere mendebalekotzat jo dezakegu, baina zentzu zabalean hartu behar "mendebala" horretarako. Echaidek (1989: 142) erakutsi bezala, Nafarroara bertara iristen da kontsonante-multzo horren esparrua: Basaburua, Larraun, Araitx... Behin ekialderago joanez (Ergoienan bertan ere bai), *giderra* / *kiderra* tankerakoak ditugu horien lekuan.

2.3. Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

Eman dugu dagoeneko Nafarroa Garaiko hizkerekiko kidesan batzuen berri: *bendube* 'askaria', *gendu* / *jendu* 'kendu', *goinatu* / *-a*, *kafia* 'habia' (hau DLC-n ere bai), *zakar* 'itsusi'... Kidetasunoi atera geniezaiekeen etekina aintzakotzat hartuz, behin Etxarriraz gero aurkitu dugun *-s* instrumentaleko marka nabarmendu behar hala ere. Zerrenda hau aberastera datozen beste ezaugarri bi aipatuko ditugu ondoren.

2.3.1. Nafarroako zenbait hizkeratan baizik ez dira ezagunak Izagirrek Altsasun bildutako *esene* 'esne' (eta *ardiesent*), *esenatu* 'esnatu' aldaerak.

EI-k (Echaide 1984: 294) Burundan (baina *esne* Olatzagutian), Larraunen (Azpirotz eta Uitz) eta Esteribarren (Iragi) jaso zituen *esene* bezalakoak. Echaide 1989 lanean, ostera, Burunda (baina *ézneá* Ziordian), Ergoiena (Unanu), Arakil (Murgindueta), Esteribar, Atetz eta Larraunen jaso ziren *esene* tankerakoak (120 galdera) eta Bakaikun (baina *eznatu* Ziordian) eta Larraunen (Uitz), soil-soilik, *esenatu* gisakoak (237). Pagolak (1992: I, 225) Ultzaman (Laraintzar), Imotzen (Goldaratz) eta Baztanen (Amaiur) ere bildu zituen, gainera, *esene* tankerako aldaerak. Ibarrek ere (1994: 298) Imotzen eta Atetzen (Beratsain) jaso zuen *esene* aldaera. Sakana osoan bildu du Arakama Imazek *esene*, baina zenbait herritan (Ziordia, Olatzagutia, Etxarri, Lizarraga, Dorrao eta Arbizu) *esne* jaso dugu beti eta salbuespenik gabe.

2.3.2. Nafarroara hurbiltzen duen ezaugarrien artean, *oa-* (> *ua-*) bokal multzoaren aurrean inoiz garatu ohi den *g-* da, halaber, aipatu beharrekoa. Izagirrek *guai* 'orain', *guaindo* 'oraindik' jaso zituen Altsasun eta ohizkoak dira tankera honetakoak Burundan (baina Echaide 1989, *oaindik* (294) eta *órayarté* (298) Ziordian), Etxarrin (cf. EA: *guai*, *guaño*, *guañik*...), Ergoienan eta Arbizun. Burundan jaso ez ditugun adibideetan ere garatu ahal izan da, gainera *g-* hori handik ekialderagoko hizkeretan: *guatze* 'ohe' (*oea* tankerakoak Burundan), *guartu* 'ohartu', *gua* 'hoa'... dira denetan erabilienak. Ezagunak dira aldaera hauek Nafarroako beste hizkera batzuetan ere (cf. Imotz, Basaburua eta Ultzamarako Ibarra 1994: 181).

2.3.3. Harrigarriak dira benetan Echaidek (1989) Ziordian jasotako *órtzeguná* (25. galdera), *órtzieliá* (26) eta *amabórtz* (278) aldaerak. Gaurregun behintzat, askozaz ere ekialderago jo behar dugu Sakanan barrena baldin eta horrelakoak entzungo baditugu. Arakama Imazek dioskunez, Uhartan hasten dira azaltzen *ortotsa* (*ostotsa* Etxarri, Lizarraga...), *orzillerie* 'ostiralea', *ertxi* 'itxi'... bezalakoak. Baina mendeetan

gora eginez, *DLC*-ko 'saçerdote, meçarralea' edota Gamizek behin idatzi zuen *verce* (baina *veste* gehienetan) ez lirateke horrela hain bakarti eta umezurtz agertuko.

2.4. Gipuzkerara hurbiltzen duten ezaugarriak

Ezaugarri bat bakarrik aurkitu dugu kontsonante sailean Burunda, Etxarri eta Ergoienako hizkerak gipuzkerara hurbiltzen dituen eta bakar hau ere ez, gainera, arras erabatekoa.

Gipuzkoan eta hemendik gertuko Bizkaiko nahiz Nafarroako hizkeretan dago gehienbat [x] ebakera (cf. *FHV*: 169-170). Ebakera horixe azpimarratu zuen Bonapartek berak (1881: 145) Burundako hizkeran eta [x] da guk geuk ere aztergai genuen eremu osoan jaso duguna. Sakanan barrena, gutxienez ere Uharteraino hedatzen da ebakera horren esparrua. Ez da, beraz, gipuzkerarena soil-soilik den ezaugarria eta gogora dezagun, gainera, Garesko hizkeran, euskararen hegoaldeko muga zena XIX. mende erdialdera, [x] jaso zuela, era berean, Bonaparte printzeak (1991: 258).

Nabarmentzekoa, nolana ere, Izagirrek Altsasun jaso zuen *sagona* 'el jabón' aldaera (gazt. zah. *xabón*), Burundako gainontzeko hizkeretan ere jaso ahal izan duguna, baina *jabona*, ostera, Etxarri, Ergoiena, Arbizu eta handik ekialdera. Nabarmentzekoak, era berean, aztergai genuen eremuko toponimian bildu ditugun *txara* 'jara' eta *txunka* 'junco' hitzen konposatuak. *NTM*-en jasoak dira, esate baterako, *Txara(d)igorri*, *Txunka(d)i* Altsasun; *Txara botatzeko gaña* Lizarragan eta *Txunketako iturria* Unanun.

2.5. Burundako hizkera: zubi-hizkera

Kontsonante sail honetan ere aldaera ezberdinen arteko lehia da Burundan sarritan sumatzen dena. Mendebaleko eta erdialdeko aldaerak dira batzuetan lehiakide, gorago (2.1.3.f.) ikusi dugun *kipula* / *tipula* aldaerek eta ondoren datozen adibideok erakusten dutenez.

2.5.1. Izagirrek *guzi* ekialdekoa jaso zuen gehienetan Altsasun, baina baita *guzti* mendebalekoa ere bizpahiru bider. Aldaera biok dira ezagunak aztergai genituen gainerako hizkera guztietan ere —nahiz *guzi* izan bietan erabiliena— eta biak ageri ziren, halaber, Gamizen bertsoetan (baina *guzti DLC*-n eta Portalen poesian).

2.5.2. Izagirreraren lanabesetan *narruba*, *naurriya* (eta *naurritu* / *neurritu*) ageri dira alde batetik, baina *lasai* (eta *lasu* 'lo flojo', *lasa* 'flojamente, holgadamente', *lasatu*, *ogi laso bat* 'un pan fofo'), berriz, bestetik. Baita, jakina, *lapur*, *larra* 'la zarza' orokorra-goak ere.

Mendebaleko hizkeretan (bizk., mend. gip. eta *DLC*) ageri zaigu *narru* aldaera eta Burunda ere hartzen du beronen isoglosak, baina *larru* daukagu behin Bakaikun hasi eta handik ekialdera. Mendebalean ezezik Euskal Herri osoan ere zabal dabilen *neurri* aldaera daukagu Burunda gehiengan, baina Nafarroako hizkeretako *laurri* atzera berriz Bakaikun hasi eta handik ekialdera. Bakaikuko toponimian, hain zuzen, *Soldaulaurri* bildu zuen *NTM*-ek, ondoren iruzkin hau egin zuela: "Es una pequeña peña donde de manera informal se solía medir la estatura, como si fuera la talla del servicio militar".

L-duna da, orobat, behin Bakaikuraz gero bildu dugun *lazka* 'nazka' (eta *lazkatu*, *lazka(ga)rrri*). Aldaera honetaz den bezainbatean, erdibidean dago Urdiaingo hizkera: *nazka* alde batetik, baina *lazkaarriya* bestetik jaso ditugu bertan.

2.5.3. Mendebaleko *bearra* 'belarra' (eta *txalbearra*) eta *idergiya* 'ilargia' aldaerekin batera, *elurra* jaso zuen Izagirrek Altsasun. Mendebaleko (bizk., mend. gip., *DLC*) *berar* (> *bedar*) aldaera Burundara ere iristen da beraz, baina *belar* jaso dugu Bakaikun hasi eta handik ekialdera. Altsasuko toponimian *Rubion beardi* jaso zuen Karasatorrek.

Zabalagoa da *idergi* tankerakoen esparrua, aztergai genuen eremu osoan jaso dugu eta beronen lekukotasuna (*illargi* ere bai Arbizun). Mendebaleko hizkerekin bat datorren aldaera gehiago ere jaso dugu eremu honetan: *iderra* (*ilar* aldaerarekin lehian inoiz) eta *ziderra* 'zilarra', aztergai genuen eremutik ekialdera ere Sakanan barrena hedatzen direnak biak (erron. bertan ere bai *zider*).

Aitzitik, mendebaleko hizkeretatik aldentzen duen *elurra* baizik ez dugu jaso aztergai genituen hizkerotan (*DLC* *erurra*, baina *elurrezco* Gamizen bertsoetan).

2.5.4. Ondoren erakutsiko dugun lehiak, ostera, eremu honetako hizkerak Nafarroakoekin dauzkaten kidesetasunak dakartza agerira. *Bezela* jaso zuen Izagirrek gehienetan Altsasun, baina badira *bekela* aldaeraren hiru agerraldi ere beste haiekin batera. Burundan eta Ergoienan jaso dugu guk geuk *bekela* aldaeraren oihartzuna, maiztasun biziagoa duen arren *bezela* orokorrak. Antzinatasunari dagokionez, berriz, *veqala* / *vecala* dira Olatzagutiako 1548ko auzian ageri direnak eta honako hau Satrustegik (1981: 88) egin zuen iruzkina: "El término *veqala* / *vecala*, en vez de *bezala*, recoge la tradición fonética de la Burunda que ha conservado el sonido fuerte hasta nuestros días. Más frecuente, *bekela*".

2.5.5. "Zubi-hizkera" izaera hori mendebaleko eta ekialdeko hizkeren arteko lotura egitean ere nabari da. Horrelako zerbait jazotzen zen gorago ikusitako *bee* 'gabe' edo *fan* 'joan' aldaerekin eta horren sendogarri datoz ondorengo beste ezaugarriok ere.

Mitxelenak (*FHV*: 143-4) erakutsi legez, gip. eta Nafarroa Garaiko hizkeretan (erron., zaraitz., aezk... barne) bete ohi da *-*ani* > -*ai* bilakaera. Baita, antza, behialako Arabakoan ere, cf. *DLC*-ko *arçaya*, *ussaya*, *arçaya* (eta *abelçaya*, *çamalçaya*, *yşçaya*, *mandaçaya*, *urdaçaya*...), baina *orayn*, hala ere, horien ondoan. Hizkera guzti horiekin bat datoz Izagirrek Altsasun jasotako aldaerak: *arrai* (eta *amurrai*), *zaitu* 'zaindu' (eta *errotazai*, *itzaiya* / *itzei*), *usai*. Orobat aztergai genuen eremu osoa. Altsasuko adibideez gain, *artzai* / *artzei*, *auntzai*, *aurtzeiya*, *beizeiya*, *mandazei*, *txertxai* 'txerrizain'... jaso ditugu bertan. Behin Burundaz gero, gainera, ekialdekotzat jo ohi den *guai* 'orain' (eta *guaike*) aldaera daukagu.

Bide beretik, *-*uni* > -*ui* izan da eremu honetako bilakaera, Altsasuko *ipuya* 'ipuiña', *suya* 'suhia' lekuko (cf. *suya*, baina *ypuña* *DLC*-n).

2.5.6. Izagirrek *baiya* 'baina' (eta *beya* / *baie* / *bea* / *be*...) aldaera jaso zuen Altsasun eta tankera honetakoak bildu ditugu geuk ere aztergai genuen eremu osoan. Badirudi, hain zuzen, eremu horren ekialdera, Lakuntza eta Arruazu aldera, datorrela *beño* tankerakoen isoglosa (Arakama Imazen lekukotasuna). Aitzitik, *baia* gisakoak dira

Nafarroako ekialdean (erron., zaraitz. eta aezk.), baina baita bizk. eremuko hegoaldeko hizkeretan, orobat Betolaza eta Portalen izkribuetan, ageri zaizkigunak.

2.5.7. Antzeko gertaera islatzen du Izagirrek Altsasun bildutako *burni* 'burdina' (eta *burnindai* 'pala de hierro para meter el pan en el horno', *burnisarda* 'horca de hierro', *talaburniya*) aldaerak. Hauxe da guk geuk ere aztergai genuen eremu osoan —eta baita ekialderago ere Sakanan barrena— jaso duguna eta hauxe, era berean, erdialdeko hizkeretan (gip. eta g-naf.) eta mendebaleko batzuetan (bizk. eremuko hegomendebalekoetan, Garibay, *DLC*) ezagutzen eta erabiltzen dena. Toponimian, *Burnikurutza* jaso zuen *NTM*-k Bakaikun.

3. Izenaren morfologia

3.1. Altsasu eta Burunda bertako ezaugarriak

3.1.1. Genitiboaren marka. Izagirrerren lanabesen arabera, *-an* da genitibo singularraren marka Altsasun: *abeatsan* 'aberatsaren', *anrian* 'andreaeren', *iloban*, *Jangoikuan*, *kamionan*... Bizk. eta gip. behinik behin zabal dabilen marka dugu hau eta hauxe berau ageri zen, era berean, *DLC*-n eta Gamizen bertsoetan (*-a(r)en*, ostera, Portalek eta Betolazak).

Bereziagoa da pluralekoa, *-ein* da eta Izagirrerren lanabesetan ageri zaiguna: *ebein* 'euren', *ganaubein* 'ganaduen', *txerriyein* 'txerrien', *Tertziariueina* 'Tertziarioena'... Orobat genitiboaren gainean eraikitakoetan: *bestatzueingana* 'beste batzueingana', *biyóingana* 'biogana', *animeliyeindako* 'animaliendako', *danoindako* 'denondako', *ebeindako* 'eurendako', *ganauieindakó*, *umieindakó*...

Behin Burundatik ekialdera ezberdin dira gauzak: *-a(a)n* sg. eta *-en* pl. dira Etxarri, Ergoiena eta Arbizuko markak. Basaburuan, Imotzen eta, antza denez, baita Araitzen ere *-aan* da sg. marka, Ibarren (1994: 411) arabera. Dorraon, ostera, Nafarroako hainbat hizkeratan bete ohi den *-aren* > *-ain* / *-ein* bilakaera jaso dugu singularreko zenbait adibidetan: *amain* 'amaren', *gizonain* 'gizonaren', *lagunein* 'lagunaren', *noin* 'noren', *tratorain* 'traktoraren'... Genitiboaren gainean eraikitakoetan, era berean, *amaingandi*, *apezaingana*, *laguneingati*, *andregiyeindako*...

EA-k Dorraon bildutako etxe-izenetan ere bilakaera bera nabari da: *Agotzaina*, *Antonieina*, *Erreroina*, *Juanbinitoina*, *Kisuskilleina*, *Kristojoseina*, *Matiesaina*, *Pedromarieina*, *Pepeina*, *Zezilioina*, *Zurgiñeina*. Orobat Unanukoetan: *Milikoina* (dok. zah. *Milicorena*), *Nabarroina* (dok. zah. *Nabarrorena*), *Pilipeina* (dok. zah. *Pilipenecua* / *Pilipanecoa*), *Zaldubeina* (dok. zah. *Zalduanecoa*).

Aztergai genuen eremuan *-n* batez amaitutako aditzen geroaldian ere *-anen* > *-ain* / *-ein* bilakaera bete ohi da: *esain* 'esanen', *fain* 'fanen', *izein* 'izanen'... (honetaz ikus behergo 4.3.2.)

3.1.2. Datiboaren marka. Guztiz antzekoa da sail honetan gertatzen dena. Izagirrerren arabera, *-ai* da singularreko marka Altsasun: *aitai*, *aminai* 'aminari (amonari)', *bestiai*, *neskiai*, *serbizaiailai*, *zanai* 'zenari'... eta *-airi* (> *-eiri*), aldiz, pluralekoa: *dianairi* 'direnei', *ganaubeiri*, *guziyeiri*, *mutilairi*, *oilúeiri*, *zarráiri*...

Pluraleko marka dugu oraingoan ere berezia. Ez dugu honen aztarnarik Burundatik ekialderako Nafarroako hizkeretan aurkitu, baina bai, ostera, mendebalera, hegoaldeko bizk. eta Arabako hizkera batzuetan: Arrankudiaga, Orozko, Zeanuri eta

Oñati bizk. eremuan eta Laudio, Legutio, Akozta eta Nafarrete Araban, beti ere *EI*-ren arabera (Echaide 1984: 201-202).

Eremu horretatik urrun, Andoain, Hernani, Lasarte eta Urnietan jaso zuen *EI*-k berak (Donostian bertan ere bai gaurregun, *-ai* markarekin lehian, I. Caminok).

3.1.3. Ablatiboaren marka. Izagirrek Altsasun jasotako adibideetan *-ti* da beti ere ageri dena: *aurreti*, *baserriti*, *bateti*, *bertati*, *emeti* 'hemendik', *guziti*, *nundi* 'nondik', *ondoti*... Berdin izen berezietan: *Aizkorriti*, *Donostiyati*, *Kaldórrati*, *Panplónati*... Baita pluralean ere: *guzitati*, *oiyetati*... Marka bera dugu denbora balioa duenean: *arainaun-etziti* 'herenegun-etzitik', *bezperati*, *gindaneti* 'ginenetik', *jaiotzeti*, *zazpitati*... Orobat motibatiboan: *artziati* 'hartzeagatik', *bieltzeati* 'bidaltzeagatik', *etortzeati*, *ikusteiti*, *jataiti* 'jateagatik', *lizuntzeiti*, *salbatzeiti*, *orregaiti*, *umiengati*, *zengaiti* 'zerengatik (zergatik)' (eta beronen aldaeretan: *zengeiti*, *zengiti*, *zeinti*, *zenti*...). Baita, azkenik, *zuti* aditzondoan ere. Altsasuko lanabesotan *-rik* zaharraren agerraldi bakarra aurkitu dugu *etxeik etxe* (54) esapidean.

Bazter-hizkeretan (bizk. eremuko batzuetan, behialako Arabakoan, Goierriko gip., zub., erron...) atxiki den *-ti* markari eutsi dio, beraz, Altsasuko hizkerak. Marka bera daukagu aztergai genuen eremu osoan eta handik ekialderago ere ez da zeharo arrotza. Nolanahi ere, *-tik* du noizbehinka lehiakide eta, ekialdera egin ahala, sarriago ageri da, gainera, bigarrena.

3.1.4. Partitiboaren marka. Izagirreren lanabesen arabera, *-(r)ik* da Altsasuko aukerarik ohizkoena: *árdoik*, *árgiik*, *aurik* 'euririk', *besteik*, *biyorrik* 'behorrik', *diyunik* 'doanik', *eskueldunik* 'euskaldunik', *fundiziyoik*, *patataik*... Baina *-rikan* (> *-(r)iken*) ere ageri da lantzean behin: *arrópaiken*, *basoberriken* 'baso beharrikan', *bezelakoiken*, *fameliyaiken*, *oiléskoiken* izan dira guk aurkitu ditugunak.

Bikoitzasun berbera nabari da partizipioetan. Hauetan ere *-(r)ik* da ugariena: *abeastuik*, *aztuik*, *jantziik*, *járruik*, *penatuik*..., baina *-(r)iken* du noizbehinka bere aldamenean: *arrituikén*, *ikusiken*, *jantzikén*, *nastuiken*, *nekatuiken*, *patuikén* 'paraturrikan' izan dira guk aurkitutako adibideak. Egoera berdintsua sumatu dugu aztergai genuen eremuko gainerako hizkeretan.

3.1.5. Destinatiboaren marka. Aztergai genuen eremu osoan eta baita ekialdera ere Sakanan barrena, *-endako* da azaltzen zaigun marka bakarra. Izagirrek, esate baterako, *Ama Berjiniandako*, *bakiandako* 'bakearendako', *gutako*, *seiréndako*... singularreran eta *animeliyeindako*, *danoindako*, *ebeindako* 'eurendako', *umiendako*... pluralean bildu zituen Altsasun. Echaidek (1989: 292) erakutsi legez, *-endako* da Nafarroan nagusi. Gipuzkoa ondoko hizkeretan (Basaburua, Larraun eta Bortziriak) azaltzen da soil-soilik *-entzat* marka. Arabako lekukoei dagokienez, *-enzat* erabili zuen Portalek eta *-enzat* nahiz *-endako* Gamizek.

3.1.6. Hurbiltze adlatiboaren marka. Izagirreren lanabesetan *arutza*, *aruzkun*, *onutz(a)* adizlagunetan baizik ez da ageri *-rutz* marka. Gauza bera jazotzen da aztergai genuen eremu osoan. Osterantzean *aldera* posposizioa erabiltzen da: *etxe aldera*, *zazpiyek aldera*... Honetan, bada, aldendu egiten da bizk., ipar-mendebaleko gip. eta *DLC*-k ordezkatzen zuen hizkeratik, cf. azken honetan eurrez ageri diren *asseruz* 'atzerantz', *barrurusç*, *escubirusç*, *esquerrerusç*... tankerakoak.

3.1.7. Soziatiboaren marka. Izagirreren lanabesek erakusten dutenez, *-ekin* da

Altsasuko marka, baina bada, hala ere, *-eki* daraman adibide bat: *esenieki* 'esnearekin'. Burunda osoan *-ekin* da, era berean, soziatiboaren ohizko marka. Etxarrin ere *-ekin* dabil nagusi, nahiz *-eki* ekialdekoa ere erabat ezezaguna ez den. Izkribu zaharrei begiratzan badiegu ere, biak azaltzen dira Bonapartek Etxarriko hizkeraz eginarazitako kristau-ikasbidean eta Huiciren gramatikan (*-eki* da, gainera, nabarmen nagusi azken honetan). Behin Ergoiena eta Arbizuraz gero, ostera, *-eki* da bietan lehena, *-ekin* ere jaso izan dugun arren noizbehinka.

3.1.8. *-kan* atzizkia. Izagirreren lanabesetan eurrez ageri dira *-kan* atzizki bidez sortutako aditzondoak: *aizkan* 'a pedradas', *arrikan* 'harrika', *azkan* 'rascándose', *azterrikan* 'escarbando', *bánakán*, *buéltakan*, *ibaikan* 'nadando', *inbuluskan* 'a vueltas', *irristakan*, *kantakan*, *korrikan*, *oyukan*, *pilotakan*, *taltalkan* 'temblando', *tokan* 'tratando de tú', *zukan* 'trat. de usted'... Bada *kartakan* 'kartatan (jokatu)' dioen aditzondo bat, Izagirrek (55), bere urretxuar senari jarraituz, *kartatan* zuzendu nahi izan zuena, baina Altsasuko arau jatorrari jarraituz, *kartakan* zen, jakina, benetako zuzena.

Lantzean behin, baina oso gutxitan, *-ka* ere ageri da: *beireka* 'begiraka' (baina baita *beirekán* ere), *jaunka* 'ladrido', *ozka in* 'morder' dira aurkitu ditugun salbuespenak. Ondarrak ere jaso zituen Bakaikun *-kan* atzizkidun adibideak: *furrutakan yan* 'beber a sorbos interrumpidos', *korrokan* 'en corros', *mutxikan* 'jugando'...

Aztergai genuen eremu osoan, eta baita ekialderago ere Sakanan barrena, bildu dugu *-kan* atzizkia, baina beti ere *-ka* zeukala bere aldamenean.

3.1.9. *-Di* atzizkia. Atzizki hauxe daramate Izagirrek Altsasun bildutako adibideek: *abidiya* 'el arandanedo', *araizdiya* 'el robledal / el arbolado', *gaztáinadiya*, *intxordiya*, *irediya* 'el helechal', *lizerdi*, *masdiyak* 'las viñas', *pagadiya*, *sagardi*, *sasidiya* 'el matorral'... Baita Ondarrak Bakaikun bildutakoek ere: *ilardi*, *lardi* 'zarzal', *pinudi*, *sasidi*, *txipudi* 'chopera', *urrezti*. Ondarrak, dena dela, *-aldi* atzizkia ere ezaguna zela balio horrekin adierazi zuen eta *Ilarraldi*, *Errementai-gaztainaldi*, *Erron-gaztainaldi* toponimoak horren lekuko jarri.

Ergoienan eta Arbizun ere *-di* jaso dugu guk beti, baina, *EA*-n bildutako adibideen arabera, *-dei* (< *-degi*) dela dirudi Etxarrin nagusi: *piñodei*, *sagardei*, *txipodeeye*, *zumedei* 'sitio de mimbres'.

NTM-ek batutako toponimoetan ere *-di* / *-ti* ageri dira gehienbat: *Ameztiá*, *Intxostia* (dok. zah. *Insausti*), *Martinsagasti*, *Otadia*, *Rubion belardi*, *Txaraigorri*, *Txunkai* Altsasun; *Pinadia* Olatzagutian; *Aizti*, *Buztindia*, *Lizardiá*, *Malkordi*, *Urkidiya* Bakaikun; *Elordi*, *Iradi* Iturmendin; *Askardi*, *Gaztañadibarrena* Urdiainen; *Faeditxiki* Dorraon; *Koostidiya* Lizarragan; *Laardiya*, *Urrizdiya* Unanun... Behin Urdiaindik ekialdera badira, halaber, *-aldi* duten eratorriak: *Aizkibelgo gaztinaldia*, *Otaldeko gaztinaldia* Urdiainen bertan; *Erbiteko gaztinaldia*, *Ilarraldi* (baina dok. zah. *Ilarradi*) Iturmendin; *Joxeparen gaztinaldia*, *Ilarraldi* Bakaikun... *-Dei* (> *-dai*) atzizkia azaltzen zaigu, azkenik, Olatzagutiako *Otadaya* / *Otadeya*, *Otadaita* toponimoetan.

Bere mendebaleko hizkeretatik, beraz, urrundu egiten du Burundakoa erdialdeko euskalkietan garatu den *-di* aldaerak: *-dui* / *-doi* dago Oñati, Araba eta Ameskoan, nahiz eta Araban bertan ere *-di* ez den zeharo arrotza (ikus honetaz Zuazo 1989a: 40-41).

3.1.10. Izagirrek *eben* 'euren' (eta *ebéik* / *ebaik*, *ebein*, *ebeindako*) jaso zuen Altsasun.

Hau, edo oso honen antzekoak, jaso ditugu geuk ere aztergai genuen eremuan, Arbizura bitartekoan behinik behin: *yak / erak* 'eurak', *eren / een / ein* 'euren'... Ergoienan *b-dun* aldaerak ere ezagunak dira dena dela eta, horiexek, Arbizun erabiltzen diren bakarrak.

3.2. Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

Goraxeago (2.1.5.a., 3.1.1., 3.1.5. eta 3.1.7.) aipatu dira aztergai genuen eremuko hizkera batzuk Nafarroako beste batzuekin uztartzen zituzten lau ezaugarri: destinatiboko *-endako* marka, Etxarritik ekialdera ageri diren instrumentaleko *-s* eta soziatiboko *-eki* markak eta Ergoienako hizkera batzuetako gen. sg. *-aren* > *-ain* bilakaera. Uztardura hau sendotzera datorren beste ezaugarri pare bat aipatuko dut ondoren.

3.2.1. Prolatiboaren marka. Izagirrek Altsasun bildutako lanabesetan *-tako* azaltzen da beti prolatiboan: *txikitxotako ezgenden gu* (58); *gaure burubak ezgendukazkiela txikitxotako* (58); *aitek kapotia patzen zeen señaletakó* (72). Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu geuk ere *-tako*, bizk. eta gip. aldenaz eta ekialdeko hizkeretara hurbilduz.

3.2.2. Aditzondoak absolutu singularrean. Izagirrearen lanabesetan ageri diren adibide guztietan abs. sg. daude aditzondo balioa duten izenkiak: *geldi-geldiya iyo naiz* 'he subido muy despacio' (64); *gaztejedik badernitei pálo matiala zuri-zuriya bidé luztín datózilá* (56); *garbi-garbiya* [jarri eta gero] *errée* (76); *garbi-garbiyá in* (76). Lizarragan ere *neonek ataa dot bakar-bakarra, naiz bi seme ion da gizona; ao ixil-ixilla* bildu zituen NEM-k. J. Pikabeak (1993: 123 hh) uste baino zabalagoa da, hortaz, erabilera horren eremua, behenafarreraren ezaugarritzat jo zuen eta nonbait berak. Cf., gainera, EGLU: I, 467-468.

3.2.3. Mailegu berrietako erdal *-on* bere horretan hartu da aztergai genuen eremuan. Izagirrek *kajona, kamiona, montona, piona* 'el peón', *sagona* 'el jabón' jaso zituen Altsasun. Echaidek (1989), berriz, *riñona* Ziordian (107) eta *rekesona* Unanun (124). Mailegu zaharretan, ostera, *arrazoiya, arratoiya* jaso zituen (52 eta 86) Ziordian eta Bakaikun. Guk geuk ere *-on* amaiera jaso dugu hizkera guzti hauetan: (*a*) *kordiona, algodona, balkona, balona, fanfarrona, jergona, kartona, koltxona, leona* 'el león', *limona, pantalona, patrona, sasofona, sermona*...

NTM-ek batutako toponimo zerrendan *Iturrtarteko frontona* (Bakaiku) eta *Balkona* (Lizarraga) aurkitu ditugu. *Balkona* horretaz ohar hau erantsi zuten: "Se trata de una elevación situada encima de un pequeño cortado desde el que se domina gran extensión de terreno, incluidas las cimas de Puttari y Mandueta". Tankera honetako aldaerak ez dira arrotzak Euskal Herriko beste hizkera batzuetan ere, baina goinafarreran dute antzintasunik eta maiztasunik handiena (cf. FHV: 143, 8. oinoharra).

3.3. Gipuzkerara hurbiltzen duten ezaugarriak

Ez dugu izen morfologiaren sailean Burundako hizkera gipuzkerarekin berariaz lotuko lukeen ezaugarri bat bera ere aurkitu.

3.4. Burundako hizkera: zubi-hizkera

Goraxeago (3.1.3.) ikusi dugunez, ekialdeko eta mendebaleko hizkeretan atxiki den ablatiboko *-ti* markari eutsi dio Burunda eta Sakana osoak. Burundako berbetak daukan “zubi” izaera hori salatzen dute, era berean, ondoren datozen ezaugarriok.

3.4.1. Izagirrek *nie* ‘nire’ mendebalekoa hiru bider eta *nee* bost bider jaso zituen Altsasun. Datiboan, ostera, *niri* azaltzen da beti. Echaidek (1989) ere *niré* jaso zuen Ziordian (189) eta *nerí*, berriz, Bakaikun (296). Etxarrin eta handik ekialdera *ne(e)*, *nei* / *nai*... tankerakoak jaso ditugu beti.

3.4.2. Izagirrek Altsasun bildutako hiru erakusleen lehiak ere (*arek* / *ark* / *arrek*) argi erakusten du hizkera honen izaera nabarra. Guztiz ohizkoak dira *arrek* (eta *arri*, *arren*, *arrekin*, *arregana*...) tankerakoak, batez ere Nafarroako hizkeretan —baina baita gutxienez gip. eta lap. ere— ezagunak direnak. *DLC*-n ageri zen *arc* erakuslearen parekoak ere badira Izagirrearen lanabesotan eta baita, azkenik, *arek* aldaeraren agerraldi zenbait ere. Etxarri, Ergoiena eta Arbizun *arrek*, *arri*, *arren*... tankerakoak jaso ditugu guk behintzat beti.

3.4.3. Izagirrearen lanabesetan *gaizki*, *poliki* aldaeren ondoan mendebaleko *ondó*, *obeto* (eta *obetoó* ‘hobetoago’) ageri zaizkigu. Behin Burundatik ekialdera, aitzitik, *-ki* / *-gi* atzizkiak dira nagusi: *ongi* / *aungi* / *oungi*, *obeki* (eta *obekiyoó*) eta, jakina, *gaizki*, *ederki* / *earki*, *poliki* / *poleki*... Nolanahi ere, *ondo* aldaera ez da zeharo arrotza hizkera hauetan, *ongi* / *aungi* / *oungi* izan arren ohizkoenak.

4. Aditzaren morfologia

4.1. Altsasu eta Burunda bertako ezaugarriak

4.1.1. Aditzetako 2. eta 3. perts. pl. *-ei* amaiera. Aditza aztertuzaleak hain ugarriak izanik gurean, ezin geratu ezaugarri hau isilpean eta oharkabean eta Bonaparte bera (1991: 246 eta 248) izan genuen honetaz jabetzen aurrena: *dei* ‘dute’, *nindukei* ‘nindukete’, *detzain* ‘ditzaten’ jarri zituen horren adibide. Huicik (16) aztergai ditugun hizkeren arteko honako banaketa hau egin zuen: Burundakoa zen *-ei* amaiera (*dezei* ‘duzue’), Ergoienakoa *-ie* (*dezie*) eta Etxarri-Arbizu-Lakuntzakoa *-bie* (*dezubie*), oro har zuzena dena. Intzak ere (1920-22: 71-72) aipatu zuen ezaugarri hau, hizkera batzuetatik besteetara zeuden aldeak aditzera emanaz eta bere esparruaz ere zehaztasun batzuk eginez. Burundatik Arbizura bitartekoa zeukan Intzak ezaugarriaren esparrutzat.

Era honetakoak dira, jakina, Izagirrek Altsasun jaso zituenak ere: *dezubei* ‘duzue’, *dei* / *dai* ‘dute’, *tuzubei* ‘dituzue’, *tubei* ‘dituzte’, *zeín* / *zain* ‘zuten’, *zitubein* ‘zituzten’, *zazubéi* ‘ezazue’, *zai* ‘zarete’, *zindain* ‘zineten’, *zaitzei* ‘zaitzte’, *duei* ‘didate’, *zezubein* ‘zizuen’, *zeguzkiyein* ‘zizkiguten’, *jegubei* ‘zigutek’, *dukai* / *dukéi* ‘daukate’, *zukein* ‘zeukaten’, *daukazkizubei* ‘daukazue’, *zeduzkiyein* ‘zeuzkaten’, *derubei* ‘daroe (daramate)’, *deruzkiei* ‘daroez (daramatzate)’, *deruitei* ‘dirudite’, *zakiyein* ‘zekiten’, *zazei* ‘zoazte’, *zei* ‘zaudete’... Aditzen pluraletako *-ei* amaiera hau eta gen. pl. *-ein* nahiz dat. pl. *-eiri* markak ez dirudi, bide batez esateko, oso jatorri ezberdinekoak direnik.

Bereziki nabarmendu beharrekoak begitantzen zaizkit Ergoienan 2. perts. pl. azaltzen diren *dezie* ‘duzue’, *doruezie* / *doozie* ‘diezue’, *dakizie* ‘dakizue / zaizue’, *zazie*

'ezazue', *dakazie* 'daukazue', *dazkazie* 'dauzkazue', *dezakezie* 'dezakezue'... tankera-koak, ekialdeko hizkeretan legez, Ergoienan ere $u + V > i$ bilakaera bete dela salatzen dutenak.

Ekialdeko hizkeretan ezezik (ikus honen esparruaz Zuazo 1989b: 621), Nafarroa Garaian barrena ere oso mendebalera hedatzen dira bilakaera honen aztarnak. Iparraldetik Hondarribiraino iristen dira, Letamendia-Sagarzazuk (1992: 524 hh) oraindik orain gogora ekarri digutenez eta lehendik ere bagenekienez. Hegoaldetik, berriz, Irigoyenek (1987: 21) uste baino mendebalerago ikus dezakegu orain isoglosa. Iruñea inguruetaraino hedatzen zela esan bazuen ere hark, Ergoienan ezarri beharko dugu aurrerantzean esparru horren muturra. Erdialdean, azkenik, Ultzama-Atetz (honetan *duzie*, *zaizie*) eta Basaburua-Imotz (hautetan *duzue*, *zaizue*) artean omen dago isoglosa (Ibarra 1994: 88). Ibarrek berak (447 hh eta 537) erakutsi duenez, bestalde, *duzui* 'duzue' *dui* 'dute', *zai* 'zarete' bezalako adizkiak daude Larraun-Basaburuan eta Imotzen bertan ere.

4.1.2. Aditzen pluralgileak. Euskarak aditzen pluralgileak eratzeko eskaintzen duen aukera zabaletik Burundako hizkerak ere egin ditu bere hautuak, orokortzat jo ditzakegunen alde batzuetan eta berezi samarragoen alde besteetan. Azken hauek izango ditugu, jakina, mintzagai.

a) Izagirrereren lanabesei so eginez, *-zki-* da *eduki* aditzaren pluralgile: *dukazki* 'dauzka', *dukazkiaú* 'dauzkagu', *dukazkizu* 'dauzkazu', *dukazkizubei* 'dauzkazue', *bagendukazki* 'bageneuzka', *jukázkinaú* 'dauzkagu, noka'... Baina ez datoz Burundako hizkera guztiak honetan bat: *-tzi-* da Ziordia, Olatzagutia eta Urdiaingo pluralgilea (*duketzit* 'dauzkat', *duketzi* 'dauzka', *jukatzik* 'dauzka, toka', *zukatzien* 'zeuzkaten'..., esate baterako, Urdiainen) eta *-tza-*, ostera, Iturmendi eta Bakaikukoa (*dekatzat* 'dauzkat', *dekatza*...). Behin Etxarriraz gero *-z-* orokorra izan da guk jaso duguna: *dazkat*, *dazkazu*, *dazkazubei*...

b) N-N-N sailean *-zki-* / *-tzi-* ari dira lehian Ziordian hasi eta Urdiain bitarteko hizkeretan. Yrizarrek (1991: II, IV taula) Urdiainen jasotako aldaerei begiraturaz, badirudi datiboa 1. eta 3. perts. denean erabiltzen dela *-tzi-* eta *-zki-*, berriz, osterantzekoetan: *deatzit* 'dizkiot', *duatzizu* 'dizkidazu', *deatzi* 'dizkie', *deatziyei* 'dizkiote'..., baina *dezkizut*, *dezkinat*, *dezkizait* 'dizkizuet', *dezkiuzu*, *dezkizu*, *dezkizubai* 'dizki-gute'... Iturmendin, Bakaikun eta, indar ahulagoz izan arren, baita Etxarrin ere, *-zki-* / *-tza-* dira lehiakideak. Yrizarrek Bakaikun jasoak dira *datzat* 'dizkiot', *datza* 'dizkit', *datzai* 'dizkiote', *datzau* 'dizkiogu', *zindatzan* 'zenizkigun', *zindatzain* 'zenizki-guten'...

Badirudi urteen joan-etorrian *-zki-* pluralgilea nagusitu egin zaiela *-tzi-* / *-tza-* tankerakoei. Horixe ematen du behintzat, Intzak 1920 inguruan eta Yrizarrek menderdi beranduago jasotako adibideak alderaturaz gero: ugariagoak dira *-tzi-* / *-tza-* harengan beste honengan baino. Etxarrin azaltzen da bilakaera hau aurreratu. Yrizarrek (1991: II, IV eta VII taulak) Etxarrin bildutako adizkiei so eginez, datiboa 3. perts. denean agertzen da soil-soilik *-tza-* pluralgilea, baina orduan ere *-zki-* lehiakide duela: *dootza(g)u* / *doozkiyogu* 'dizkiogu', *nootzabien* / *noozkiyobien* 'nizkien'...

c) Ekialdeko euskalkien oihartzuna dakarkigute gogora Izagirrek Altsasun bildutako *-zi* pluralgiledun hauek: *bágoazí* 'bagoaz', *badazi* 'badoaz', *gatozi* 'gatoz', *datózilá*...

d) Mendebalera begira jartzen gaitu, ostera, adizki banaka batzuetan ageri den -z pluralgileak: *genduzen* 'genituen', *zenduzen* 'zenituen', *zenduzein* 'zenituzten' (eta *ba-genduz*, *bazenduz*...) bezalako adizkietan ageri denak. Yrizarren tauletan ikusten denez, Burundan bakarrik aurki daitezke honelakoak. Behin Etxarriraz gero, *giñuzkiyen*, *ziñuzkiyen*, *ziñuzkibien*..., -zki- pluralgiledunak horrenbestez, azaltzen dira. Nolanahi ere, Nafarroan hedadura zabala dute *giñuzen*, *ziñuzen* bezalako adizkiek, cf. Ultzamarako Ibarra 1994: 480.

4.1.3. Partizipioetako sinkopak. Honako hauek dira Izagirrek Altsasun bildurakoak:

- Etorri: *etor da*, *etor zian*, *etor zaiyó*, *etor gindán*, *etorko*..., baina *etorri gindan*, *etorri ber* ere bai.
- Ekarri: *ekar ber zeen* 'ekarri behar zuen', *ekar niken* 'ekarri nuen, toka', *ekar zegubein* 'ekarri ziguten', *ekar genduzen* 'ekarri genituen', *ekar zitubela*..., baina baita *ekarri zen* ere.
- Ikusi: *ikusko*, *ikus banau*, *ikus gendunén*, *ikus genduzen*, *ikus nikén*, *ikus nai* 'ikus nahi', *ikúseztuun* 'ikus ez dugun', *ikus tuu* 'ikus ditugu', *ikus dot*, *ikusta* 'ikusita'..., baina baita *ikusita*, *ikusi zitunein* ere.
- Ikasi: *ikesko*, *ikes neen*, *ikes zein* 'ikasi zuten', *ikes nuben*..., baina baita *ikesi nubén*, *eztot ikesi-tá* ere.
- Yakusi / Eakusi 'erakutsi': *yakus zeguzkiyen* 'erakutsi zizkiguten', *eakus nuan* 'erakutsi nion', *yakus zegun*, *eakus ber dezkizút*, baina baita *yakusi laitzen* ere.
- Egosi 'erosi': *egos tut* 'erosi ditut', *egos genduben*.
- Irabazi: *iyez tut* 'irabazi ditut'.
- Ibili: *ibil nauk*, *ibil zan*, *ibil zíanin*, baina baita *ibili gindan*, *ibili gaituk*, *ibili ber* ere.
- Yail 'erabili': *yail zen* 'erabili zuen'.

Adibideetatik atera daitekeenez, -i da beti sinkopatu ohi dena. Hautazkoa da, bestalde, sinkopa, nahiz egitearen aldekoa izan joera. Partizipioaren luzeran dagoela dirudi mugetako bat; ez da betetzen hiru silabatik beherakoetan: *asi* 'hasi' (*asi gindan*, *asi zian*...), *ausi* 'hautsi' (*ausi zan*), *autzi* 'utzi' (azken honetan -i aurretik txistukari afrikatua egotea ere bazen, gainera, eragozpena)... Sinkopa bera gertatzen da, gainera, Altsasun *alkar* 'elkar' datiboan dagoenean: *alkar* ['elkarri'] *lau muturko jo*; *alkar* ['elkarri'] *lotuta*; *esan genduan alkar* 'esan genion elkarri'... bezalako adibi-deak jaso zituen Izagirrek bertan.

Eremuaz den bezainbatean, Sakana osoan ageri dira sinkopak. Sakanatik kanpo, berriz, bizk. eremuko erdialde eta mendebaleko zenbait hizkeratan eta hala heg. g-naf. nola ip. g-naf. eremuko beste zenbaitetan ere behintzat badira ezagunak aspektu bukatuko sinkopak. Baita Gamizen bertsoetan ere.

4.1.4. Partizipio analogikoak. Erdialdeko zenbait hizkeratan (gutxienez ere lap., g-naf., iparrekialdeko gip.) garatu diren partizipio analogikoek ez dirudite ohizkoak Burundan (*eroitu* 'erori' da Izagirrearen lanabesetan aurkitu dugun adibide bakarra). Bai, ostera, Etxarrin hasi eta handik ekialdera. Hizkera guzti hauetan jaso ahal izan ditugu *gordetu*, *ibildu*, *izendu* 'izan', *jakindu*, *yoondu* / *oondu* / *eondu* 'egon'... tankerakoak.

Burundako ustezko salbuespena gorabehera, gogora dezagun *DLC*-n ere bazirela era honetako partizipioak: *assitu* 'hasi', *erabildu*, *viçitu*, *yldu* / *iltu*. Portalek, era berean, *egondu* erabili zuen.

4.1.5. N-N erroa. Izagirrek Euskal Herri gehiengan orokorrak diren *zizaiten* 'zitzaidan', *zi(t)zaiyon*, *zitzaigun*... tankerakoak jaso zituen Altsasun. Baina jakina ere badenez, behin Etxarriraz gero *dakit* 'zait', *dakiyo* 'zaio', *zakiten* 'zitzaidan', *zakiyon* 'zitzaion', *zazkiten* 'zitzaizkidan'... dauzkagu haien ordez.

Sakanako hizkeren ezaugarritzat jotzen da gaurregun N-N saileko *daki*- erroa eta Bakaiku-Etxarri artean ezarri ohi da beronen isoglosa. Alabaina Burundan bertan ere bada *-ki*- erroa iraganaldian. Baliteke oraingo honetan ere *daki*- / *za*- erroen arteko lehia izana historian barrena, *daki*- galtzaile eta *za*- irabazle gertatuz urteen joan-etorrian. Diodanaren sendogarri aipa litezke Intzak (1922: 4 eta 10) 1920 aldera Urdiain, Iturmendi eta Bakaikun jasotako *zekidan* 'zitzaidan', *zekizun* 'zitzaizun', *zekion* 'zitzaion', *zezkidan* 'zitzaizkidan', *zezkiun*, *zekion*... edota Olatzagutian eta Ziordian bildutako *zaikiran*, *zaikizun*, *zaikiyon*, *zaizkiran*, *zaizkizun*, *zaizkiyon*... 1920 aldera bildutako horiek ezezik, erro berekoak dira geure egunotan Yrizarrek (1991) bildu dituenak ere. Baina, hori bai, beti ere iraganaldira mugatzen da euron erabilera.

Nonbait ere Altsasu eta Urdiaingo hizkerak dira gainontzekoetatik aldentzen direnak. Urdiainen, esate baterako, *zizaidan* / *zezaidan*, *zizaizun* / *zezaizun*, *zizaion* / *zezayon*... jaso zituen Yrizarrek (1991: II, I taula). Intzak, ostera, *zekidan*, *zekizun*, *zekion*... batu zituen horien ordez. Beste ezaugarri batek ere aldentzen ditu, gainera, Altsasu eta Urdiaingo hizkerok Sakanako besteetarik. Bi hizkera horiek dira iraganaldian Euskal Herri gehiengan ezaguna den *zit*- eransten duten bakarrak, nahiz ez den erabatekoa eransketa, cf., esaterako, Izagirrek (s. u. *jarri*) jasotako adibide hauek: *jartzen ziten aurreti* 'se me ponía delante'; *zennbat kostatze zaigun ontziyeik eiti!* *Ataiyan iten zan ontziya* (78). Gainontzekoetan nahikoa da orainaldikoari *-n* eranstea, *dakit*: *zakiten*, *dakiyo*: *zakiyon*..., bizk., esate baterako, egin ohi den bezala.

N-N saileko *daki*- erroa itzuliz, bizk. eremuko mendebaleko hizkera gutxi batzuetan —Bakio, Lemoiz eta Barrika— jaso zituen Azkuek (*MV* 1925: 575) tankera honetako adizkiak. Geure egunotara etorri, esparru zabalxeagoan ere bildu ditu Gamindek (1984: 197 hh) *daki*- erroedunok —Armintza, Sopela, Barrika, Leioa eta Erandio—, baina hemen ere iraganaldira mugatzen da euren erabilera. Gamindek berak (1986: 186-7) hegoaldeko g-naf. eremuko hizkera batzuetan ere —Eugi, Egozkue, Usetxi, Urtasun eta Lintzoain— jaso ahal izan du, era berean, erro horren oihartzuna. Baita Ibarrek ere (1994: 468) Imotz, Anue, Atetz eta Ultzaman, baina iraganaldira mugatzen dela beti euren erabilera.

4.2. Mendebaleko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

4.2.1. Hitano alokutiboetako *j*-. Multzo nagusi bitan banatzen ditu euskalkiak hitano alokutiboen itxurak: bizk. bera bakarrik dago multzo batean eta gainontzeko guztiak bestean. Banaketaren arrazoia, berriz, bizk. *j*- izatea (hots ugari estaltzen ditugu grafia honen azpian), gainontzeko euskalkietan *d*- / *z*- diren bitartean. Eta, beraz, dialektologiaren aldetik hain nabarmena den auzi honetan, bizkaierarekin bat egiten du —nahiz ez zeharo eta erabat— Burundako hizkerak. Hona hemen Izagi-

rrek Altsasun jasotako ale batzuk: *jitun* 'ditu, noka', *jitunet* 'ditut, noka', *juak* / *juek* 'dit, toka', *juenei* 'diegu / diete, noka',⁴ *jegunei* 'digute, noka', *jegubeik* 'digute, toka', *jatón* 'dator, noka', *jatozik* 'datoz, toka', *jok* 'dago, toka', *jo(o)n* 'dago, noka', *jeek* 'daude, toka', *jeén* 'daude, noka', *jakik* 'daki, toka', *jukak* 'dauka, toka', *jukán* 'dauka, noka', *jukazkiyu* 'dauzkagu, toka', *jukázkinaú* 'dauzkagu, noka'...

Bizk. bezalaxe, gainera, adizkioi *ez* adberbioa lotzerakoan txetxekaria ebakitzen da eta ez gainontzeko euskalki guztietako txistukari afrikatua: *etxuon* 'ez dio, noka', *etxukak* 'ez dauka, toka', *etxukán* 'ez dauka, noka', *etxukat* 'ez daukat, toka', *etxak* 'ez daude (?)', toka' (75), *etxekiat* 'ez dakit, toka', *etxakinet* 'ez dakit, noka'... dira Izagirrrek Altsasun barutako adibide batzuk. Nolanahi ere, badira bizk. eta Burundako hizkeraren artean aldeak eta ezberdintasunak. Ondorengo hirurok gutxien-gutxienez:

a) N-N saileko alokutiboetan ez da Burundan *j-*, orokorra den *z-* baizik.

b) **Edun* aditzean objektu pluralekoetan bakarrik ageri da *j-* eta *z-*, aldiz, singularrekoetan. Yrizarren (1991) taulei begiratuz, *diat* / *dinat*, *dik* / *din*, *diu* / *dinu* 'di(n)agu', *diai* / *dinai* 'di(n)ate' ageri dira, esate baterako, Ziordia-Olatzagutian, baina *jituat* / *jitunat* 'dizki(n)at', *jituk* / *jitun* 'dizkik / -n', *jitugu* / *jitunu* 'dizki(n)agu', *jituai* / *jitunai* 'dizki(n)ate' plurala denean objektua.

c) Iraganaldian, halaber, orokorra den *z-* daukagu Burundan. Berrito ere Yrizarren taulei begiratuz, honako hauexek ditugu, esate baterako, Ziordia-Olatzagutiako N-N-N saileko alokutiboak orainaldian: *jerot* / *jeronat* 'diot / diet-en alokutiboak', *jurak* / *jurán* 'dit / digu-renak', *jerok* / *jeron* 'dio / die-renak', *jerogu* / *jeronu* 'diogu / diegu-renak', *juraik* / *jurain* 'didate / digute-renak', *jeroi* / *jeronai* 'diote / diete-renak'... Iraganaldikoei begiratzen badiegu, ostera, bizkaieratik aldentzen diren beste hauek ikusiko ditugu: *zuraken* / *zuranen* 'zidan-en alokutiboak', *zukain* / *zunain* 'zioten / zieten-enak', *zeroken* / *zeronen* 'zidon / zien-enak', *zurakain* / *zurainain* 'zigun / ziguten-enak'...

Hitano alokutiboetako *j-* honen esparruari dagokionez, azkenik, Burundako sei herrietara mugatzen da soil-soilik eta behin Etxarriraz gero ez dugu batere beronen aztarnarik. Erabilerari dagokionez, aipatu berri ditugun hiru mugak ere guztiz berberak dira Burundako sei herrietan.

Burundan daukan [x] ebakera, berriz, bizk. eremuko ekialdeko hizkeretan aurkitzen dugu gaurregun. Yrizarrek (1981: II, 46) zehaztu zuenez, Markinaldeko zenbait hizkeratan (Markina bera, Bolibar, Etxebarri, Mallabia, Ermua, Amoroto eta Berriatua), Bergaraldekoetan (Oñatin izan ezik⁵ beste denetan eta, azpimarratu beharrekoa da hau, Oñati bera dagoelako gertuen Burundatik), Leintzaldekoetan eta Elgoibarren.

4.2.2. *Ari izan* / *Egon*, *Ibili*. Bada bizk. gainontzeko euskalkietarik aldentzen duen beste ezaugarri bat. Euskalki horretan ez da *ari izan* ezaguna, beronen ordez

(4) Burundan, eta aztergai genuen eremu osoan, sarri samar jazotzen da aditz forma batek —N-N-N sailekoek gehienbat— adiera bi edo gehiago bere baitan biltzea (cf. *juenei* 'diegu' eta 'diete' aldi berean). Euskarak herri hauetan jasan duen higaduraren ondoriozta jo beharko dugu gertaera hau.

(5) Oñatiko berezitasuntzat jo izan den arren [ʃ] (cf., besteak beste, *FLV*: 174), ebakera bera entzun uste dut ingurumari horretako beste zenbait hizkeratan, hala nola Elorrio (cf. Yrizar 1981: II, 336, (3) oinoharra) eta Berrizkoetan.

jardun, *egon*, *ibili* eta, zenbait hizkeratan eta zenbait esapidetan, *erago(n)* erabiltzen baitira eta badu honetan ere bizkaierarekin nolabaiteko antza Burundako hizkerak.

Behin bakarrik jaso zuen Izagirrek Altsasun *ari izan* horren lekukotasuna: *baia eroitzen ai tuk sekurian pasioz* (75) esaldian. Gainerakoetan *egon* eta *ibili* dira beraren ordeze ageri direnak: *aizkan dailtzá* 'andan tirándose piedras', *arrikan dailtza*, *azkan dail* 'está rascando', *azterrikan dail* 'está escarbando', *jolasin dailtza*, *ontzitan dailtza* 'están trillando', *ibaikan dail* 'está nadando', *auritan doo* 'euria ari du', *errendaketan doo* 'está vomitando', *magitiekán doo* 'está desperezándose', *albajaiketan doó* 'está jadeante', *auznartzen dee* 'están rumiando', *jamaz doo ardiya* 'está balando la oveja', *kantakan doo* 'está cantando', *lanbroketan doo* 'está lloviznando', *orroz doo baiya* 'está mugiendo la vaca'... Baita *ekarri* ere oso esapide jakin batean: *auriya dakar guái* 'está lloviendo'. Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu, zenbat eta ekialderago orduan eta maizago gainera, *ari izan*, baina baita *egon* / *ibili* ere berarekin lehia.

4.2.3. *Egin* erroa. Gutxienez ere Etxarrira bitarteko eremuan bizirik dago *egin* erroa. Beronen erabilera aginte erara eta datiboarekin komunztadura egiten den esapideetara dago, hala ere, mugatua. Izagirrek Altsasun jasotakoak dira ondoko hauek: *aginduyozubei katilu-gariya*; *eskauyozubei Santatriai*; *galdaiyóla bérai* 'que se lo pregunte'; *autziyozu bákin*. Tankera honetakoak ziren Portalek eta Gamizek erabili zituztenak eta gaurregun bertan ere ez dira batere arrotzak Gipuzkoan barrena oso eremu zabalean.

4.2.4. Partizipioetako *-gi*. Izagirrek Altsasun jasotako lanabesetan *jagi* 'jaiki', *ebai* 'ebaki' (eta *ebaiyak*, *ebaitzen*), *irei* 'ireki', *isegi* 'eseki' (eta *isegikan*, *iseriik*) ageri zaizkigu. Aztergai genuen eremu osoan, eta baita ekialderago ere Sakanan barrena, jaso ahal izan ditugu era honetako partizipioak. Baita, gainera, *erabai* 'erabaki' eta *edugi* 'eduki' zaharraren aztarna diruditenak ere: *idugi* / *irugi* / *irudi* / *udigi* / *uui* / *urei*... (cf. aldaera hauetaz 6.1.). Tankera berekoak ageri dira, jakina, *DLC*-n eta Portalen poesian.

Gogora dezagun, dena dela, bizk. eremutik kanpo ere badirela *-gi* horren aztarnak. *EI*-k (1928: 119) *xagi* / *xaigi* bildu zuen Erronkarin eta *aurthiqui* / *aurdigi* arteko lehia Lafonek (1980: II, 18) Leizarragaren izkribuetan.

4.2.5. Partizipioetako *-atu* > *-au* bilakaera. Ugariak dira *-au* partizipioak Izagirreren lanabesetan. Bilakaeraren baldintzetan, baina, ez dator bat bizk. eta *DLC*-ko arauarekin eta bai, ostera, mend. gip. gaurregun indarrean dagoenarekin. Altsasun ere noiznahi bete baitaiteke *-atu* > *-au* bilakaera eta ez soil-soilik mailegu berrietan, bizk. eta *DLC*-n gertatzen den bezala. Altsasun, bestalde, hautazkoa ere bada bilakaera. Ikus dezagun jarraian, Izagirreren lanabesetan oinarrituta beti ere, nola gauzatzten diren aipatu ditugun gertaerak:

a) Mailegu berri dira ondoko hauek: *buéltau*, *enbarkau*, *enkóntrau*, *errégau* 'erregatu (ura egin)', *faltau*, *gustáu*, *juntau*, *kargau*, *kobrau*, *kostau*, *kuidáu*...

b) Euskal hitzkat edo mailegu zahartzat jo litezke beste hauek: *asarrau*, *eskau*, *goldau*, *izerrauta* 'estrellado', *jorrau*... Nekez aurki liteke honelako adibiderik gaurregungo bizk. ez behialako *DLC*-n.

c) Bilakaerak Altsasun daukan hautazkotasuna islatzen dute hurrengo bikote hauek: *ailatu* / *ailau*, *arrapatu* / *arrapau*, *asarratu* / *asarrau*, *bilatu* / *bilau*, *eskatu* /

eskau, jorratu / jorrau, konfesatu / konfesau, moldatu / moldau, muberratu / muberrai, pasatu / pasau, trangatu / trangau...

Bilakaeraren esparruari dagokionez, ez dugu ez Burundan ez aztergai genuen eremu osoan beraren aztarnarik beste inon aurkitu, Portalen eta Gamizen izkribuetan ere aurkitu ez genuen bezalaxe. Iparraldera dagoen Goierri eskualdearekin egiten du bat, beraz, Altsasuko hizkerak.

Ostera, *-itu* > *-idu* bilakaera ez da Altsasun —ezta Goierriin ere— burutu, cf. Izagirrek bertan jasotako *kaitu* ‘kabitu’, *korritu, leitu, mobitu, sentitu, sufritu...* Bizk. eta *DLC*-tik aldentu egiten da honetan.

4.2.6. Aditz-izenak. Bizk. eta *DLC*-n aditz-izenak eratzeko dagoen aukera zabalik ez da Altsasun nabari, *-ten / -tzen* orokorrak dira eta bertan dauden marka bakarrak, Gamizen eta Portalen izkribuetan zeuden berberak.

Badira, hala ere, aukera zabal horren aztarna diruditen batzuk. Behialako *DLC*-n eta gaurrengungo Oñati-Leintzaldean bizi-bizirik dirauen *-ketan* markaren adibide hauek jaso ahal izan ditugu Izagirreraren lanabesetan: *ardazketan, errendaketan doo* ‘está vomitando’, *lanbroketan doo* ‘está lloviznando’, *plantxaketakó* (baita *plantxatzeko* ere). Bitxia eritzi diogu *albajaiketan* ‘está jadeante’ aditz-izenari. Baldin eta **albo + jo* balitz beronen jatorria, *albajaiten* antzeko zerbeit izan beharko zukeen emaitza. Egitura pleonastiko baten aurrean geundeke horrenbestez.

Behialako *DLC*-n eta gaurrengungo Oñatiko hizkeran bizirik dirauen *-itan* markaren adibide bakar bat ere jaso dugu Izagirreraren lanabesetan: *kantaitan / kántaitén* (baita *kantatzen* ere). Burunda osoan jaso ahal izan ditugu era honetako adibideak. Ondarrak berak ere, esate baterako, *botaketan ibili* ‘andar con náuseas’ (Iturmendin eta Altsasun *errendaketan ibili* esaten zela azpimarratu zuen Ondarrak bide batez), *irrinkaxketan* ‘columpiarse’, *jostaiketan* ‘tronando’ jaso zituen Bakaikun.

4.3. Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

4.3.1. N-N-N saileko erroa. Ez dugu Burundan bizk. edota Betolazaren eta Gamizen izkribuetan ageri den *eutsi* ez eta gip. eta erdialdeko hizkeretan nagusitu den *-i-* erroen aztarnarik. Aitzitik, ekialdeko hizkeretan atxiki den *erau* erroaren eratorri diruditenak ditugu beti. Bonapartek berak ere (1881: 149) Urdiaingo kristau-ikasbideko *dozkei* ‘dizkiete’ eta *zozkoron* ‘zizkion’ azpimarratu zituen. Intzak (1922: 66-7), berriz, *-ura-* erroa azaltzen zela Olatzagutian, *-ua-* Urdiainen eta Altsasun eta *-a-* Bakaikun aditzera eman zuen.

Hona hemen Izagirrek Altsasun jasotako adibide batzuk: *duaa* ‘dit’, *duai* ‘diogu’, *duá* ‘dio’, *duazu / duozu* ‘didazu’, *duai* ‘diote’, *duei* ‘didate’, *dane* ‘die’, *zuan* ‘zidan / zion’, *nuan* ‘nion’, *genduan* ‘genion’ (baina *genduben* ‘genuen’), *zuein* ‘zidaten’, *zuain* ‘zioten’, *zegubein* ‘ziguten’, *zeguzkiyein* ‘zizkiguten’... Itxura berezixeagokoak eta Burundako hizkeraren nortasunaren adierazgarri direnak ere badira tartean: *geru* ‘digu’, *gerubei* ‘digute’ tankerakoak, alegia. Adibide hauek aurkitu ditugu Izagirreraren lanabesetan: *Jangoikuk bota berko gerun auriya goitíbea* (66); *arék iréiko geru guri atáiya* (68); *dana jain jegubeik* ‘digute, toka’ (54); *galzélaa* [‘gartzelara’] *sartu ber jeguneí* (86); *guk uste gárzelaa sartu ber gerubelá* (86). Azken adibide bi hauetan N-N sailekoen orde

ageri dira N-N-N sailekoak. Erabilera oker hau ia erabatekoa da aztergai genuen eremu osoan.

Aldeak alde, eta lehengo harira etorritz, *erau* erroaren eratorriak jaso ditugu Burunda osoan. Baita Etxarrin eta Ergoienan ere, nahiz eta hemengoak nabarmen itxura —baina “itxura” diogu, ez “egitura”— ezberdinekoak diren. Behin Arbizuraz gero, ostera, erdialdeko *-i-* da nagusi (cf. Yrizar 1992: II, III hh taulak). Isoglosa garbia, hortaz, Burunda-Etxarri-Ergoiena alde batetik eta Arbizu artean, bestetik, dagoena.

4.3.2. Geroaldia. Aldendu egiten da bizk. eta gipuzkeratik Burundako hizkera. Euskalki horietan geroaldia osatzeko dagoen aukera bakarraren (*-ko* / *-go*) ordez, bikoitza dago Burundan: *-ko* / *-en*, bigarren hau, jakina, aditza *-n* batez amaitu ohi denean erabilia. Bestalde, Nafarroako hizkera askotan gertatu ohi den bilakaera fonetiko bera (*-anen* > *-ain*) gertatu ohi da Burundan ere. Izagirrek, esate baterako, *esain* ‘esanen’, *fain* ‘joanen’, *izein* ‘izanen’, *jain* ‘janen’, *yain* ‘edanen / eroanen’ jaso zituen Altsasun.

Aztergai genuen eremu osoan jaso ditugu tankera honetako geroaldiak, baina baita *-ko* markadunak ere euron aldamenen. Ikusi batera, Bakaikutik ekialdera dauka *-ko* markak Burundan baino maiztasun larriagoa. Nolanahi ere, Urdiainen bertan jaso ditugu *fanko*, *inko*, *jakinko* tankerakoak *fain*, *inen*... bezalakoekin lehian. EA-k (41-42), era berean, *einko*, *esanko*, *fanko*, *yaamanko* ‘eramango’, *yoonko* ‘egongo’... jaso zituen Etxarrin, baina baita *einen*, *esanen*, *fanen*, *yaamanen*, *yoonen* ere eurokin batera.

Baliteke berriak eta prestigiodun euskalkien eraginez —gipuzkeraren eraginez, nahiago bada— sartuak izana *-ko* markadun hauek. Markaren itxura bera (*-ko*, eta ez *-go*) eta hizkera guztietan neurri berean hedatu ez izana (Altsasun, esate baterako, ez dugu *-ko* horren adibiderik aurkitu; Lizarragan eta Unanun ugariago ematen du Dorraon baino...) dira uste hori izateko dauzkagun arrazoiak. Baita —baina ez da hau oso oinarri ziurra— hizkera hauetan eginda “omen” dauden izkribu zaharrak ere. Hain zuzen, *-en* tankerakoak baizik ez dira ageri Urdiain, Etxarri eta Uharteko kristau-ikasbideetan eta Huiciren gramatikan. Baina ez dezagun dena dela ahaztu *emanko*, *janko*, *juanko* jaso zituela, era berean, Bonapartek (1991: 247) Garesen. Lehia bera (*errain* / *erranko*) gertatzen da Ultzaman eta Anuen, Ibarrek (1994: 226) dioenaren arabera. Baita, baina maiztasun txikiagoz, Basaburuan eta Imotzen ere.

4.3.3. Iraganaldiko *-e-* / *-i-*. Bisk. eta gipuzkerarekin bat dator Burunda gehiena, *genduben* ‘genuen’, *zenduben* ‘zenuen’, *zendubain* ‘zenuten’, *genduzen* ‘genituen’, *zenduzen* ‘zenituen’, *gendukatzien* ‘geneuzkan’... tankerakoak erabiltzerakoan. Behin Iturmendin hasi eta Sakana osoan barrena, ostera, ekialdeko hizkeretako *-i-* ageri da, Yrizarrek (1991: II, V taula) Etxarrin bildutako *ziñuben* ‘zenuen’, *giñuben* ‘genuen’, *ziñubien* ‘zenuten’, *ziñuzkiyen* ‘zenituen’, *giñuzkiyen* ‘genituen’... lekuko.

4.3.4. Trinkoen iraganaldiko *-a-*. Izagirreraren lanabesetan *zagón* ‘zegoen’, *nakiyen* ‘nekien’ (eta *enákin*), *zakiyén* ‘zekien’ (eta *etzakien*), *etzakiyeín* ‘ez zekiten’, *zatozin* ‘zetozen’, *zakarren* ‘zekarren’... ageri dira trinkoen iraganaldian. Berez, Euskal Herri osoan ager dakizkiguke *-a-* dun adizki trinko hauek, baina ekialdeko hizkeretan daukate, hala ere, maiztasunik biziena, mendebalekoetan *-e-* nagusitzen da eta gehienetan. Izagirreraren lanabesetan *-e-* dun hiru adibide aurkitu ditugu soil-soilik: *zegúban*

'zegoen', *zekiela*, *zeilén* 'zebilen'. Aztergai genuen eremuko gainontzeko hizkeretan ere *-a-dun* aldaerak jaso ditugu iraganaldian.

4.3.5. 2. perts. sg. *y-* marka. Nafarroa Garaiko hizkera gehienetan (Hondarribia, Erronkari... bi muturretako hizkerak aipatzearen. Cf., era berean, Pagola 1992: I, 210-211; Ibarra 1994: 529) *y-* marka izan ohi da aditzen 2. perts. sg. eta bada horrelakorik Izagirrek Altsasun bildutako lanabesetan: *yaiz*, *eyiz* 'ez haiz' (nabarmendu bide batez azken adizki honetan ekialdeko hizkeren ezaugarria den *ai* > *i* monoptongaketa), *yitzan* 'hintzen' (eta *eyintzan*), *yoo* 'hago' eta *yí*, *yik* izenordainak. Hautazkoa da, dena dela, *y-* marka eta aipatu berri ditugunekin batera *i*, *ik*, *aiz*, *ago* ere badatuz Izagirreran lanabesetan.

Yrizarrek (1991) jasotako taulei begiratuz, Burunda osoan ageri dira *ye(e)n* 'huen', *yituben* 'hituen' (eta *ituben*), *yu(r)an* 'hidan', *yeron* / *yeon* / *yan* 'hion'... tankera-koak eta Burundan ezezik, aztergai genuen eremuko gainerako hizkeretan ere jaso dugu *y-* marka.

4.4. Gipuzkerara hurbiltzen duten ezaugarriak

Joan-en adizki trinkoak. Izagirrek *niyú* 'noa', *diyu* 'doa', *ziyula* 'zihoala'... tankera-koak jaso zituen Altsasun eta horien antzekoak jaso ditugu guk geuk ere Burundan barrena. Etxarri, Arbizu eta Ergoienan, ostera, *nua* / *niyue* arteko lehia nabari da eta lehia horren lekuko *EA-k* ere (64) Etxarrikotzat dakartzan adibideak: *nue*, *gue* 'hoa', *due*, *gueze* 'goaz'... / *niyue*, *yue*, *diyue*, *giyueze*... Baina behin Arbizutik ekialdera *nua* tankerakoek dirudite ezagunak diren bakarrak.

4.5. Burundako hizkera: zubi-hizkera

4.5.1. **Edun* aditz laguntzailea. Honetantxe ikusten da agian argien Burundako hizkeraren "zubi" izaera. Izagirrek bizkaierara hurbiltzen zuten *dot* (eta *doten* 'dudan'), *dok* / *don*, *dau* 'du' jaso zituen alde batetik eta gipuzkerara hurbiltzen zuten *dezu*, *dezubei* 'duzue' ere bai bestetik. Bizk. hurbiltzen dute, era berean, *banau* 'banu', *balau* 'balu' tankerakoek. Antzeko egoera nabari da Burunda osoan eta Ergoienan.

Etxarri Aranatzen *-e-* da nagusi: *det*, *dek* / *den*, *deu* 'dugu', *dezu*, *dezubie*, baina *dau* 'du', *banau*, *bayau* 'bahu', *balau*, *nauke*, *yauke* 'huke', *lauke*, *laukie* 'lukete'... hala ere (cf. *EA*: 50). Behin Arbizuraz gero, ostera, *-u-* da ageri zaigun bakarra: *dut*, *duk* / *dun*, *du*, *dugu*, *duzu*...

Gauzak horrela, litekeena da Bonaparte printzea aditz laguntzailearen banaketa honetan oinarritu izana bere euskalki-sailkapena egiteko orduan: gip. barruan *-e-* zeukan Etxarriko hizkera (eta, *-o-dun* adizkiak gorabehera, baita Burunda eta Ergoienakoak ere) eta *g-naf.* barruan, berriz, *-u-* zeukan Arbizukoa.

Bonapartek berak (1881: 146) zioen, bestalde, "zubi" izaera hori berori islatzen zuela *izan* aditzak: *gara* alde batetik eta gip. hurbiltzen zuten *geranian*, *zera* bestetik, Urdiaingo kristau-ikasbidearen bertsioan jasoak hauek. Izagirrek, ostera, *gaa*, *zaa*, *zai* 'zarete' jaso zituen Altsasun eta era honetakoak izan dira guk geuk ere aztergai genuen eremu osoan, eta baita ekialderago ere Sakanan barrena, bildu ahal izan ditugun bakarrak. Urdiaingo kristau-ikasbidean gipuzkerara hurbiltzearen hain nabarmena den joeraren ondorio da, ziurrenera, *gera*, *zera* bezalakoan arrazoa.

Gogora dezagun amaitzeko, eta **edun* aditzaz den bezainbatean, aniztasun bera azaltzen zela Arabako izkribu zaharretan (cf. Zuazo 1989a: 29-30). Aniztasun horren arrazoia, berriz, jatorrizko **dadu* orokorretik sortu diren aukeretatik (*det*, *dot*, *dut*, *dau*...) horietako bata besteei erabat nagusitu ez izana Araban, Burundan, Etxarrin eta Ergoienan, Arbizuko hizkerak *-u-* erroaren aldeko erabaki garbia hartu duen bitartean.

4.5.2. *-Ta* / *-Rik* partizipioetan. Maiztasun berdintsua dute batzuek zein besteek Izagirreran lanabesetan. Sarritan ageri da mendebaleko hizkeretan nagusitu den *-ta*: *artuta*, *asíta*, *aspertuta*, *bordátutá*, *errégauta* 'erregatuta (ura eginda)', (*etxa*)*torrita*, *fanda*, *gizenduta*, *iréita* 'irekita', *karrita* 'ekarrita', *kuzkurtuta*, *lotuta*, *pasáuta*, *yanda* 'eroanda', *zorrozututa*... Baina hau bezain sarri ageri da *-(r)ik*: *afílatuik*, *aztuik*, *ereinik*, *erréik*, *ilik*, *itsetsiik*, *jaiuik*, *jantziik*, *konfesatuik*, *lotsatuik*, *makituik*, *oituik*, *penatuik*, *sinistatuik*...

Ugariak dira, era berean, hautazkotasuna salatzen duten bikoteak: *abeastuta* / *abeastuik*, *inda* / *inik* 'egin', *jarrítá* / *járritk*, *josita* / *josiik*, *yondako* / *yoník* / *yonítako* 'egon'... Aztergai genuen eremu osoan dira ezagunak aukera biok, baina ekialderago egin ahala ugariagoa dela dirudi *-(r)ik* marka.

5. Sintaxia

5.1. Altsasu eta Burunda bertako ezaugarriak

5.1.1. Apurra da sintaxia sailean Burundakoa bakarrik dena, baina badira, hala ere, aipatu beharreko zenbait gertaera. Batez ere hizkera honen sailkapenari begira dira aipatu beharreko eta, alde honetatik, kausazko perpausak ikusiko ditugu lehenbiziko. Hona hemen perpaus hauek egiteko Burundan dauden aukerak.

a) *Zengaiti... -en*. Adibide hauek bildu ditugu Izagirreran lanabesetan: *zeinti gelditu dién txikiyak* (53); *zengiti ber deín Jangoikuk botatzen deín auri gozúra* (53); *zengiti guaike lan klasik ematen den diru geiyó* (76); *zengaiti diruba eka[r]tzen den árek* (76)...

b) *Zengaiti... eta*. Adibide bakarra aurkitu dugu eta ez da, horrenbestez, batere ziurra: *zeinti etxe aundiya zan da* (76).

c) *Zengaiti... -Ø*. Adizki soila, inolako atzizkirik gabea, ageri da sarritan: *zengaiti frailieik praperakin yaten dei txitxiya* (63); *zengaiti guk eskuez Jesukriston kantak dakizkiú lagúndubez liburutí* (63)... Tankera honetakoak dira, era berean, Gamizen bertsoetan ageri diren adibideak.

d) Adizkia + *eta*. Mendebaleko hizkeretan legez, guztiz ohizkoak dira Altsasun era honetako perpausak: *eztait guáindo bríska zer dán ee, eztoz ikesi-tá* (55); *zortzko gutxi zeenda, diru gutxi zoondá ézin ján* (63); *pozéz, indíyabaik etzanen izen urtiartan-da* (65); *konfiantzazkuak ero uriko zituen-da* (71)...

e) *Nolabai(t)...* *-en*. Egitura honexek dirudi aztergai genuen eremuko hizkeren bereizgarria. Izagirrek Altsasun batutakoak dira adibide hauek: *baya nolabait ótu in naun lanén fuerte, ni ezinaiz geldi yóon* (49); *eta nolabait egún ona izéten dan gaztejedíék baderuíteti pálomatiála zuri-zuriya bidé luztín datózilá* (56); *eta erdealduna nolabai zán, ézin itzik ein an eskuez* (60); *baya nolabait góra zazein lan iten dezubei ta* (63); *kantaitán, nolabai tugú* ['nolabait guk(?)] *dakízkiáun Jesukriston kánták ba ikusten gendubenin pasú*

urá pasioko kántak kántatzen fatén ginden paso bateti besteá (63); *nolabaizan karréterúu ztérriai autsínber* (84); *bijíliya nola baizan, antxúk* (89)...

Echaidek (1989: 301) *nólapait eztakiyén éztik esein eta nolabáitt eztakín eztik esáan* jaso zituen Bakaikun eta Unanun hurrenez hurren eta guk geuk ere eurrez bildu ditugu honelakoak aztergai genuen eremuan. Arbizon, hala ere, maiz samar entzun ditugu orokorrak diren *-nez* tankerakoak: *ez dakiyenez, eztu esanei; basozeya zenez, ongi ezautzen nubien...* gisakoak, alegia. Aipatu berri ditugun egitura hauek guztiok aztergai genuen eremu osoan dira ezagunak eta erabiliak. Murritzagoa da, ostera, ondoren ikusiko ditugun bien esparrua.

f) *-Lakos*. Etxarrin hasi eta handik ekialdera bildu dugu *-lakos* atzizkia (*-lako*-ekin batera). Ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen gaitu amaierako txistukariak (mend. *-lako*)⁶ eta Nafarroako zenbait hizkeratara, berriz, /s/ ebakerak.

g) *Bait-*. Aurrekoak bezala, mendebaleko euskalki-multzotik urrundu eta ekialdekora hurbiltzen du *bait-* aurrizkiak. Ez dugu Izagirreraren lanabesetan honen adibiderik aurkitu, baina bai Etxarrin hasi eta handik ekialdera. Hona hemen EA-n dauden batzuk: *eskertuko zoobiela aungi beizakiyen* (92); *Joxeei ez zoobien ezee esan, ezpeizebien ikusi* (92); *biak ez zittuben ikusi dee ein, ain beizoon, bee pensamentuten sartuik* (92); *dermiyo aldioorri Mubaatsburu otseitten bei dakiyo* (94).

5.1.2. Nabarmendu beharrekoak dira Etxarri Aranatzen Eneka Maiz bertako alabaren bidez jaso ditugun esaldi hauek: *amakin biyok fan ber ga Iruñaa* 'ama eta biok (...)'; *Joxepakin biyok garbittu diau kotxie* 'Joxepa eta biok (...)'; *ellaatu giñuskiyaan Adrianookin biyok* '(...) Adriano eta biok'. Dorraon, era berean, *aittu giñen Patxikon anayeiki biyok* '(...) Patxikoren anaia eta biok' eman ziguten eta Arbizon, azkenik, *aizpaaki biyok prestatu duu afaaiya* 'ahizpak eta biok (...)'. Cf. egitura honetaz Lakarra 1983: 49 hh.

5.2. Mendebaleko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

Ikusi ditugu kausazko perpausen artean mendebalera begira jarri gaituzten ezaugarri batzuk, nahiz eta "mendebala" zentzurik zabalenean hartu beharko den horretarako: *zengaiti ...-en, zengaiti... -ø*, adizkia + *eta*. Bada isuri bera erakusten duen besterik ere.

5.2.1. Aditzaren galdegaitasuna adierazteko, *egin* baliatzen da bizk. eta gip. bezala Altsasun ere. Hona Izagirrek bildutako adibide batzuk: *auts au kentzeko koroztuin ber dezubei larrainau* (54); *fan itén dia* (54); *zárrak ee fan itén dia* (63); *bota iten zian* (63); *sufritu in ber dau* (63); *iyo in ber dinau kotxe ortaa* (63); *jendi póztu inen litzake* (63); *aspertu iten zan* (65); *bideti áta in zan gurdiya* (66); *jendik soruk autzi ín tú* (76)... Altsasun eta Burundan ezezik, aztergai genuen eremu osoan eta baita ekialderago ere Sakanan barrena, ohizkoa da *egin* honen erabilera eta bizk. nahiz gipuzkerazko berberak dirudite erabilera-arauak.

Bada aitzitik Altsasun, bizk. eremuan behinik behin arrotza den *egin* horren beste erabilera bat, baina Izagirreraren lanabesetan lantzean behin ageri dena: *Pédrore ín zan*

(6) Diego de Alzok (1961: 76), dena dela, *enintzen etxetik atera ondo enintzalakoz* jaso omen zuen Gipuzkoako Arroan (I. Carninori zor diot oharra).

konformatu (50); *ataiyen iten zien goizian txisteraziyek muberratú* (74); *munduko ibilerók in día bestaldea buéltau* (75)... Arbizura bitarteko eremuan jaso ditugu egitura honen adibideak, baina askozaz zabalagoa ere izan daiteke (gip., g-naf...) beronen esparrua.

5.2.2. Perpaus kontzesiboetako *baina*. Bizk. eta gip. eremuko hizkeren ezaugarritzat jo izan dira tankera honetako perpausak (cf. *OEH*, s. u. *baina*). M. Mugikak Lizarragan bildu zuen hizketaldian bada, hala ere, honelako adibide bat: *bemen ezan* ['izan'] *zan apez boi de, horra, nik enuen ikusi beia* (41). Baita Urdaingoan ere: *Seriyoa izan dai, serioa bizimodua gure aurreko jendiak, eta geuk e bastante, orai ondo gaude baia* (47). Orobat Solisek Lizarragan bildutakoetan: *garei betien, nik eztoz asko ezautu beia, alai pixkat bei, liyue ittentzan erēñ* (112); *Garei betien, zek eztezie ezautu beia, egosi itten zian lixuek* (112). NTM-en ere (s. u. *Usalto*) bada Unanuko adibide bat: *Goien malkorrien ataatzan da utsa, izugarrizko utsa ataatzan da, oain gutxi etorko da beia*. Dorraon ere eman ziguten mota honetako beste adibide bat: *aztuik e dazkou, len bagiñazkin ongi beya*. Azterketa xeheagoa egin beharko litzateke, jakina, egitura honen maiztasuna, erabilera-arauak eta esparrua zehazteko, baina ezagunak dira behinik behin aztergai genituen hizkeretan.

Perpaus kontzesiboak eta mendebaleko hizkeretikiko kidetasunak ditugula mintzagai, aztergai genituen hizkeretan ez dugula beste haietan hain ezaguna den *arren* (cf. *jakin arren be, eztau orrek ezer esango*) behin ere jaso esan behar. Horren ordeaz, *gaiti* ageri zaigu Izagirreren lanabesetan: *atái txikiya izénigeitiré kaitúko gaa gú* (68), esate baterako. Kausazkoetan ere *-i(z)egaiti* dugu beti, sekula ere ez *-i(z)earren*: *zerbait jataití Olaztía fan da ekarri* (67); *ez lizuntzeiti yaten* ['eroaten'] *ge[n]duben kutxáa* (73); *etautzi zeen guetxin soineku etortzeaiti festetan* (74)...

5.3. Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen duten ezaugarriak

Ekialdeko euskalki-multzoarekiko loturak ere azaldu zaizkigu dagoeneko aztergai genuen eremuan: kausazko perpausetako *bait-* aurrizkia eta *-lakos* atzizkia ziren horiek. Badira lotura hori sendotzera datozen beste ezaugarri bi.

5.3.1. *-Tera eman*. Izagirrek *pionai beintzet jatea ómndo eman* (79) bildu zuen Altsasun. Inesiboaz baliatzea (*jaten eman*) izan ohi da mendebaleko aukera eta adlatiboaz baliatzea, berriz, ekialdekoa. Azken honekin egiten dute bat Sakanako hizkerak.

5.3.2. *-Ago / -Agokoa*. Aukera bikoitza nabari da perpaus konparatiboetan. Orokorra den *-ago* atzizkia ageri da gehienetan, baina baita batipat Nafarroako beste hizkera batzuetan (Imotz, Ultzama, Baztan..., cf. Ibarra 1994: 576) ezaguna den *-agoko* ere noizbehinka. Izagirreren lanabesetan *-ago* aurkitu dugu beti, baina *aundi-yokue* 'haundiagokoa', *txikiyokuek* 'txikiagokoa', *pobriokuek* 'pobreagokoa', *polittokuek* 'politagokoa', *lodiokua* 'lodiagokoa', *meokua* 'meheagokoa', *zarrookue* 'zaharragokoa'... bezalakoak ere jaso ditugu aztergai genuen eremu gehienetan eta baita ekialderago ere Sakanan barrera. Solisek, esaterako, honako perpaus hauek jaso zituen Lizarragan: *nik iru erregioigena, zeñ beño zeñ polittokuek ziana* (115); *beia aundi-yokue emanon nik arri* (120); *opille dee beño txikiyokuek* (122). Egiaztatu egin beharko lirateke oraingo honetan ere egitura hauen maiztasuna, erabilera-arauak eta erabiltzen diren esparrua.

5.4. Gipuzkerara hurbiltzen duten ezaugarriak

Galdera perpausetan erabili ohi den *al* partikula da gipuzkeraren eta bere ondoko beste zenbait hizkeraren ezaugarriarik nabarmenenetakoa. Aztergai genuen eremuko hizkera ere gip. barruan sailkatu den arren, ez da batere ezaguna *al* horren erabilera. Behin bakarrik aurkitu dugu Izagirreraren lanabesetan, baina Euskal Herriko beste bazter askotan daukan balio esklamatibo berbera dauka bertan: *barkatuko al dauzkik Jangoikuk nik barkatzen dauzkiten bezela* (65).

6. Lexikoa

Ez da erraza arau zorrotzak ezartzea lexiko sailean. Bide bihurriak egin ohi dituzte hitzek maiz eta, berezko zailtasun horri, euskal lexikologiaren atzerapena erantsi behar zaio gainera. Erdaren eragina ere, bestalde, lexikoan islatzen da beste inon baino gardenago eta gordinago eta gaurregun eremu jakin bateko hitz jatortzat dauzkagunak antzina eremu zabalagoan ezagun izana gertatzen da sarritan. Bestetan baino behin-behinekotasun handiagokoak izango dira, horrenbestez, aurkeztuko ditugun emaitzak, baina batere beldurrik gabe esan genezake, hala ere, gainontzeko sailetan nabari den joera bera sumatu uste dugula lexikoarenean ere: ekialde, erdialde nahiz mendebaleko aldi bereko eragina.

Badira, eragin hirukoitz horren ondorio zuzen diren hitzekin batera, Burunda eta bere inguruetako hizkeren nortasun bereziaren adierazle diruditenak ere. Baina uste hau aldamenetako beste hizkera batzuen berri ez izatearen eta arestian aipatutako euskal lexikologiaren atzerapenaren ondorio ustela ere izan daiteke, jakina. Agortezina ere badenez lexikoaren harrobia, eguneroko jardunean maiztasunik handienekoak direnak erakustera mugatuko gara ezinbestean.

6.1. Burunda eta inguruetako lexiko berezia

Orokorrak diren *mutila* / *neski* bikotearekin batera, *mutikiya* / *nesakiya* ere jaso zituen Izagirrek Altsasun. Adinaren arabera zela banaketa zehaztu zuen, 14 urte-tik beherakoak zirela *mutiki* / *nesaki* aditzera emanaz. Aztergai genuen eremuko hizkera gehienetan, bestalde, *neskixa* ere jaso dugu ‘neska hazia / neskamea’ adiera bikoitzarekin hizkeren arabera (cf. Echaide 1989: 186). Burundara mugatzen da, halaber, *mutxika(n)* hitza, behin Etxarriraz gero *jolastu* (ezaguna da Burundan ere hau) eta *olgatu* jaso ditugu eta.

Izagirrek orokorra den *bekaina* jaso zuen Altsasun, baina ‘bekoki / kopeta’ esangura zeukan hemen. Altsasutik kanpo, Urdiainen jaso dugu balio horrekin hitz bera. Gainerakoetan —baita Altsasun eta Urdiainen ere— *kopeta* (*bekokie* ere bai Echaidek (1989: 93) Ziordian) jaso dugu. Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu *gilda* ‘cereza’ hitza —*kaixa* ere bai Burundako zenbait hizkeratan—. Ez dugu beronen lekukotasunik handik kanpo beste inon ere aurkitu.

Izagirrek Altsasun jasotako *urei* / *urai* da eremu honetako bereizgarriarik nabarmenenetakoa. Hona hemen adibide zenbait: *eta nóla naizu egúnoo kartakaa faten dan emakumiarrek ureitzi* [‘edukitzea’] *etxien txerri gizenák eta beiyek esenieki?* (55); *egún artakó iten dau jendik, nekázai-jendik, oóilarrá urté guzian oilúkin batea úreín* (59); *guk beti*

ureitzen genduzen iru bei (63); *konfiantzazkuak ero uriko zituen-da* (71); *eta Jesukristo María Santisimak malien urein zen bezelá an urimeen* ['eduki nuen'] *aíta gizajua* (76); *baya georé bakizú momentubartan pena ureineti atzea alégeatu gindén andi ata gindanín* (83)...

Etxarrira bitarteko hizkeretan jaso ditugu *urai* (eta *uraittu*) tankerakoak (baina *irudi*, hala ere, Ziordian, cf. Echaide 1989: 298). Arbizun *irui* / *iruittu*, Lakuntzan *uui* / *uúttu*, Arruazun *udiittu* eta Irañetan *idiitu* ere jaso ditu Arakama Imazek. *EI*-k (1927: 164) duela 70 urte inguru *irugi* Olatzagutian eta Etxarrin, *udigi* Arruazun eta Irañetan eta *uzai* (sic) Lizarragabengoan eta Altsasun jaso zituen era berean. Solisek *idui*, halaber, Lizarragan. Badirudi, azken batean, *edugi*-ren aldaerak direla hauek guztiok. Ezberdina da, itxuraz behintzat, *urai* tankerakoekin batera Ergoienan erabiltzen den *yo(o)n* / *egon* eta zer esanik ez Urdiainen, Iturmendin eta Bakaikun esangura berberarekin jaso dugun *ibili*.

Nabarmenezkoa, azkenik, orokorrak diren *laubak inguruban*, *bostak ingururako* esapideekin batera, Izagirrek Altsasun jaso zituen *bedatzigaraiyan* 'a eso de las nueve', *bosgarairako*, *zazpi-garaiyan*, *amárgaraiyan*..., zenbatzailea beti ere mugagabea zela. Ez dugu egitura honen antzekorik beste inon jaso.

6.2. Mendebaleko euskalki-multzora hurbiltzen dutenak

6.2.1. Badira Burundan eta bere inguruetan mendebalekotzat jo ditzakegun hiztak. Lau azpimultzotan sailkatuko ditugu. Arabako euskararekin —*DLC*-n ageri denarekin, zehatzago— dauzkan kidedetasunak aipatuko ditugu lehenbizikoan.

Mitxelena (*DLC*: 43) jabetu zenez, Landuchioren hiztegiko 'mariposa, *achitama-chia*' hitzak Sakanako mendebalean zeukan bere jarraipena. *EI*-ko emaitzen arabera (Echaide 1984: 359-360), *atxitamutxita* jaso zen Iturmendin eta Bakaikun, *atxitamutxitari* Urdiainen eta *atxiyamatxi* Arbizun. *DLC*-ko 'colgajo de uvas, *masç maquia*' horren eratorriak diruditenak ere jaso zituen Echaidek (1989: 62) Sakanan: *máxkillu* Ziordian, *maskílué* Bakaikun, *mátsa akilluá* Unanun eta *mátsakillo* Murginduetan. *DLC*-ko 'desañudar, *orapina quendu*', 'desañudadura, *orapinan quençaytea*' horien jarraitzaile ematen du, era berean, Echaidek (1989: 156) Ziordian jasotako *txorópino bát*. Ostera, *ko(a)pilo* / *tapilo* tankerakoak jaso ditugu ekialderagoko hizkeretan. *DLC*-ko 'menguante de luna, (B) *illondoa*' jaso dugu geuk ere Arbizura bitarteko eremuan. *DLC*-ko 'ganadero de ganado, *almuaçaya*' horrekin izan dezake zerikusirik *EA*-k Etxarrin jasotako *almazie* 'caballo semental' hitzak. *DLC*-ko 'auer gana de mear, *chixacurric nago*', 'auer gana de cagar, *cacacurr nax*' horietako *-kurre* atzizkiak ere badu jarraipena gutxienik ere Arbizura bitarteko eremuan. Berariaz aipatu zuen Ondarrak atzizki hau: "(*Kaka-kurre*: necesidad de..., ganas de...). No sé que se emplee con otras palabras". *EA*-k, era berean, *kakakurrie* 'ganas de cagar, nervioso, impaciente'.

Izagirrek *sagar mina* 'la manzana y el manzano silvestres' jaso zuen Altsasun eta berdin Azkuek ere (*DVEF*, s. u. *sagar min*) Etxarrin. Aztergai genuen eremu osoko toponimian eurrez ageri da *sagarmin* osagaia eta ohar hauxe erantsi zuten *NTM*-en egileek: "*Sagarmin* es palabra vasca, muy común también en castellano, que designa las manzanas silvestres o *manzánicas de pastor*". López de Gereñuk Araban batutakoan artean ere badira honelakoak, Arabako erdialdean eta ekialdean jasoak gehienbat: *Sagarmin*, *Sagarminadana*, *Sagarminalde*, *Sagarmingorri*, *Sagarmiñagua*...

Batez ere Arabako ekialdeko toponimian ageri ziren satznamen antzeko haien kideak ere (honetaz Zuazo 1989a: 35) badira aztergai genuen eremuan. *Urbijotzen-denzuie* / *Urbiak jotzen dubena*, *Lakunzarra galdu zan zulue* Etxarrin eta *Andres bota zan barga* Ergoienan jaso zituen EA-k. NTM-en ere badira tankera honetako adibideak: *Amacoiturriadana* / *Amascoiturridana*, *Andria galdu zan erreka*, *Lezeadana*, *Osoilzana*, *Otsoa il zaneko bidea*, *Salbatorogo iturriadana* Altsasun; *Gizon il zeneko pagua* Ziordian; *Mintegiyadana* Bakaikun; *Diegon karrua bota zana* Lizarragan; *Auntzek jeixten diraneko xelaia* eta *Gatza ematen dakiyon iturriya* Unanun. Nafarroan duen hedadurari buruzko ohar hau ere erantsi zuten bildumaren egileek: "La flexión verbal de relativo *-dana*, con variantes *-dena*, *-danea*, *-denea*, aparece fundamentalmente en la toponimia navarra, especialmente en Améscoa, Barranca y Cuenca de Pamplona (pero también en otras partes)". Sakanari dagokionez, eta Karasatorrek bildutako zerrendei so eginez, Arabatik gertuko mendebaleko hizkeretan ageri dira, dena dela, maiztasunik handienaz era honetako toponimoak.

6.2.2. Ere mu zabalxeagoan (Araba, hegoekialdeko bizk., hegomendebaleko gip. eta mendebaleko g-naf.) ezagunak diruditen hitzak ere badira aztergai genuen eremuan. Mitxelenak (DLC: 46) erakutsi zuenez, Landuchioren hiztegian datorren 'carrambano, carranquea', 'elada, yelo, carranquea', Araba, Arrasate, Oñati eta Otxandion ere jaso zuen Azkuek (DVEF, s. u. *garranga* / *karranga*) eta *garrangla* Ameskoan Iribarrenek. *Garranga* jaso zuen Echaidek (1989: 12) Ziordian eta baita Izagirrek ere Altsasun. Herri honetako gaztelanian ere bizirik omen dago *garranga* hitza, Arakama Imazek dioskunez. Ostera, *lantxurdak* jaso dugu Urdiainen eta *txintxirriñek*, *zintzirriñak*... tankerakoak Etxarririk ekialdera.

Antzekoa da DLC-ko 'araña, amarrasga' hitzaren esparrua. EI-k (Echaide 1984: 361-2) Olatzagutian eta Leintz haranean jaso zuen *amarratza* eta Azkuek (DVEF), berriz, Araba, Arrasate, Otxandio eta are Urdulizen, bizk. eremuaren mendebalean horrenbestez. Echaidek berak (1989: 81) *atzámarrátza* jaso zuen Ziordian eta badirudi, hain zuzen ere, Olatzagutia eta Altsasu artean dagoela hitzaren isoglosa: *armimau* Altsasun, *mirrimau* Urdiainen, *mirrimarrau* / *irrimarrauá* Iturmendin eta Bakaikun, *amimoro* tankerakoak Etxarrin, Ergoienan eta Arbizun... dira ekialderagoko hizkeretan jaso ditugunak.

Burundara mugatzen dela dirudi *jostaiya* 'trueno' hitzaren esparrua, behin Etxarriraz gero *ostotsa* jaso dugu eta beronen orde. EAEL-en arabera (546), Burundako antzeko aldaera (*justoixa*) da Oñatin ere erabiltzen dena eta Azkuek (DVEF) Araban eta Otxandion jaso zuen *justuri* aldaera. Bizkaieraren eremuan barrena baliteke zabalgoa ere izatea hitz honen esparrua, Mundakan eta Berangon jaso baitzuen Azkuek aldaera bera, 'relámpago' esangurarekin Berangon eta 'relámpago / trueno' adiera biekin Mundakan.

Izagirrek Altsasun bildutako *idergiya* 'ilargia' tankerakoak jaso ditugu aztergai genuen eremu osoan. Aldaera bera ageri da bizk. zah. (M. Siculo, Micoleta, Ibarguen-Cachopín...) eta DLC-n. Geure egunotan bertan ere Zeanurin, Otxandion eta Antzuolan jaso du EAEL-k (117). Azkuek (DVEF), era berean, Oñatin, Arrasaten eta Otxandion jaso zituen *idargi* / *irargi* aldaerak. Baliteke iparraldetik Eibarren egotea

beronen isoglosa (cf. T. Etxebarria, s. u. *irargixa*), nahiz eta gaurregun *iratargixa* den maiztasunik handienekoa hizkera honetan.

Bai Izagirrek eta bai Ondarrak *zakar* 'feo' jaso zuten Burundan. Ondarrak ohar hau erantsi zuen gainera: "*zakar*, feo, poco agraciado. No se usa *itsusi*". Aztergai genuen eremu osoan ezezik, ezaguna da Nafarroako mendebaleko beste hizkera batzuetan ere. Nafarroatik kanpo, ek. bizk. eta gutxienez mend. gip. ere hedatzen da hitz honen esparrua, *EAEL*-en arabera (217). Bisk. eta gip. eremuko hizkeretan, dena dela, *zatar* aldaera ageri zaigu eta Oñatin bakarrik Nafarroa aldeko *zakar*.

Izagirrek Altsasun bildutako *sobrare* 'nonbait (por lo visto)' tankerakoak (*sobree / sobrai*) ezagunak dira gutxienez ere Arbizura bitarteko eremuan. Hemendik kanpo Gipuzkoako Goierriara hedatzen da, dakigula, hitz honen esparrua.

Burundan eta bere inguruetan erabiltzen dira Izagirrek Altsasun jaso zuen *mentzaiya* 'la levadura' tankerakoak, cf. Echaidek (1989: 122) *mentzakie* Ziordian, *bentzaga-gaya* Unanun eta *bentzagi* Azkuek (*DVEF*) Etxarrin. Baina eremu honetatik kanpo, Zegaman jaso zuen Azkuek berak *berantzagi* hitza. Behin Arbizutik ekialdera *orantza* da honen ordez jaso duguna.

Gorago (1.2.1.) aurreratu legez, *uberaxa* 'igela' tankerakoak erabili ohi dira Burundan (*igualaiza* Bakaikun) mendebaleko hizkeretan bezala. Ostera, *zapittela / zapialá / zapoziyela* (< *zapo* + *igela*) jaso ditugu Etxarri, Arbizu (*zapandurra* 'renacuajo' ere bai hemen), Ergoiena eta Lakuntzan (*zapilixterra / zapilkunkune* ere bai azken herri honetan). Behin Arruazutik ekialdera *igela* orokorraren tankerakoak jaso ditu Arakama Imazek, baina *zapiela*, hala ere, Karasatorrek Izurdiagan. Sakanako mendebaleko hizkerok Goierriin daukate atzera berriz jarraipena, Azkuek (*DVEF*) Zegaman jasotako *sapaigel* diogunaren berme. Nabarmendu, bide batez, Izagirrek Altsasun jasotako *txapiskol* 'renacuajo'.

Sakanan eta Basaburuan bildu zituen *EI*-k (Echaide 1984: 366-7) *kunkuna* 'sapo' hitzaren aldaerak. Lizasoko berriemleak, halaber, Eratsun (Basaburua) aldekotzat jo zuen *kunkun* hitza. Iturmendin ere, azkenik, *kunkunberde* jaso zen, baina 'igela' adierazteko hemen. Echaidek berak (1989: 88) Unanun eta Bakaikun jaso zuen hitz hau eta guk geuk ere Burunda, Etxarri, Ergoiena eta baita ekialderago ere Sakanan barrena bildu ahal izan dugu.

Izagirrek *aitajauna / aítájuna* bildu zituen Altsasun *attuna*-rekin batera. *EI*-ren arabera (Echaide 1984: 351) gip. eremuko hizkera askotan, Araban eta ek. bizk. da hitz hau ezaguna. Euskal Herriko ekialdeko muturrean ere, dena dela, *aitajeina / aítajina* ziren Erronkarin erabili ohi zirenak. Guk geuk, hala ere, ez dugu *aitajauna* horren beste albisterik jaso aztergai genuen eremuan; *attuna* (*aitezarra* ere bai Lizarragan) eman digute beti bere ordez.

6.2.3. Mendebalean barrena eremu zabalagora, bizk. osora edo gehienara behintzat, hedatzen diren hitzak ere badira Burundan. Batzuetan, gainera, Burundaraino bertaraino iristen da hitzon isoglosa, behin Etxarriraz gero erdialde / ekialdeko euskalkietarako isuria nabari da eta. Hona gertaera esanguratsu hau egiaztatzerako datarren adibide zenbait.

Burundaraino iristen da *izera* hitza eta *maindire* tankerakoak ditugu behin Etxarriraz gero (cf. Karasatorre, s. u. *Aurysarea*). Arestian (6.2.2.) ere ikusi dugunez, *uberaxa* tankerakoak daude Burundan bizk. bezala, baina *zapoziyela / zapandurre*...

tankerakoak behin Etxarritik ekialdera. Burundaraino iristen da, era berean, bizk. eta *DLC*-ko *domeka* hitza, baina *igande* tankerakoak jaso ditugu Etxarrin hasi eta handik ekialdera. Bizk. eta *DLC*-n bezala, *ira* 'helecho' jaso dugu Burundan, baina *istoorra*, *isterrua*... tankerakoak behin Etxarriraz gero.

Bizk., *DLC* eta Portalen poesian *er(o)an* ageri da (baita zub. zah.!). Gamizen bertsoetan, berriz, *eroan* / *eraman* arteko lehia nabari da eta lehia hori berori daukagu Burundan, nahiz eta *yan* / *eran* / *ean* diren hemen erabilienak. Behin Etxarriraz gero, ostera, *yaaman* / *eman* da aukera bakarra. Lehiak lehia, Izagirrerren lanabesetan *yan* 'eroan' horren adizkiak baizik ez dauzkagu trinkoetan: *iru egun itz in bee bazerutzien* ['bazeramatzan'] (68); *laguna zerun* ['zeraman'] *ba arrek* (71); *kotxiortan derubeinoi* ['daramaten hori'] *naure semí a* (78); *sagar bat derú* ['darama'] (84); *aik derubei* ['daramate'] (84); *aik sagarrak deruzkiyei* ['daramatzate'] (84)...

Bizk. (*bits*) eta *DLC*-n bezala, *pits* daukagu Burundan, baina *aparra* da nagusi behin Bakaikutik ekialdera. Bizk. eta mend. gip. bezala, *orri* jaso dugu Burundan *osto* orokorrarekin batera, baina *osto* bakarrik behin Etxarritik ekialdera. Bizk. eta gip. zenbait hizkeratan erabili ohi den *izeko* daukagu, era berean, Burundan, baina *izeba* orokorra nagusitzen da Etxarritik ekialdera (*izua* Dorraon eta Lizarragan).

Bizk. eta gip. bezalatsu, *biguna* jaso dugu Burundan, *be(r)atza* —baina oso adibide jakinetan— lehiakide duela. Biak dira —cf. mendebalerago ere *beratu* 'poner a remojo', esate baterako— ezagunak aztergai genuen eremuan, baina *biguna* da Burundan eta Etxarrin (*biguñe* hemen) erabiliena eta *beratza*, aldiz, Etxarritik ekialdera. Esparru beretsua duen *barru* (eta *barrura*, *barruko*...) hitzaren isoglosak ere Burunda eta Etxarri artean dauka bere kokalekua. *Barne* (eta *barna*, *barneko*...) da nagusi —nahiz *barru* tankerakoak ere ezagunak izan— Etxarrin hasi eta handik ekialdera.

Bizk., gip. eta *DLC*-kin (s. u. *cal*) bat eginez, *karearri* 'cal', *kalabe* jaso ditugu Burundan, baina Nafarroako hizkeretan ezagunak diren *galtziñe*, *galtzegiñe*, *galtziñelabe* tankerakoak behin Etxarriraz gero. Toponimian ere *karabide* jaso zuen NTM-ek Ziordian eta *Karalabeak* Arbizuk Iturmendin. Ostera, *Galtzinlabeko zulo* jaso zuen NTM-ek Lizarragan eta *Galtziñelabe* EA-k Lizarragabengoan. Aztergai genuen eremuko hizkeretan ezaguna da, halaber, beste zenbait euskalkitan esangura berbera (gazt. 'cal') duen *kisu* hitza, baina 'yeso' adiera jatorra dauka hemen. Baita, jakina, *kisugille* / *kisuskilla* 'albañil' beronen eratorriak ere. Dorraoko etxe-izenen artean *Kisuskilleina* jaso zuen EA-k eta *Kisuskillana* Lizarragan (1824ko dokumentuan 'Albañil viejo' omen zeritzan). Gogora dezagun, bide batez, 'pedernal, *yşçu arria*' bildu zela *DLC*-n (cf. honetaz Karasatorre, s. u. *kara*).

Bizk. eta gip. eremuko hizkera askotan legez, *kutxilo* erdal hitza bereganatu du Burundako hizkerak. Erdal mailegu zaharrago bat (*labana*) daukagu, ostera, Etxarrin hasi eta ekialdera. Izagirrerren lanabesetan ere bada, izan, *labaina* hitza, baina 'la navaja de afeitár' esangura mugatua dauka Altsasun; bizk. bertan ere, esate baterako, daukan bezala.

Mendebaleko isurira lerratuz, *indiyaba* 'alubia' jaso dugu Burundan eta *alobiya* tankerakoak, berriz, ekialderagoko hizkeretan. Orokorra, eta ez soilik mendebalekoa, da Burundan jaso dugun *oea* 'la cama' hitza. Burunda eta Etxarri artean dago atzera berriz isoglosa eta *quatze* nafarraren tankerako aldaerak bildu ditugu Etxarrin abiatu eta handik ekialdera.

6.2.4. Burunda bera baino ekialderago ere hedatzen da inoiz mendebaleko hizton esparrua. Hona horren berme diren beste zenbait adibide.

Bizk. eta Araban legez, *okan* 'ciruela' / *aran* 'endrina' bereizten dira aztergai genuen eremuan eta baita ekialderago ere Sakanan barrena. Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu bizk., *DLC* eta mend. gip. erabili ohi den *zil* 'omblijo' hitza.

Bizk., *DLC* eta gip. eremuko zenbait hizkeratan legetxe, *aitapunteku* / *amapunteku* 'padrino / madrina de bautismo' jaso zituen Izagirrek Altsasun eta tankera bereko aldaerak bildu ditugu geuk ere aztergai genuen eremu osoan. Arakama Imazek dioskunez, Lakuntzaraino iritsi liteke hitz hauen isoglosa.

Bizk. eta mend. gip. behinik behin oso erabilera zabala du *eduki* aditzak, neurri handi batean **edun*-en esparrua ere bereganatu du eta. Mendebaleko joera horrekin bat dator Burundako hizkera eta baita, ikusi batera, aztergai genuen eremu osoa ere.

Orokorra den *adar* hitzarekin batera, *arrama* mailegua dago bizk. eremuan behintzat berarekin lehian. Lehia hori berori nabari da aztergai genuen eremuan eta baita ekialderago ere Sakanan barrena (cf. Echaide 1989: 204 eta *EAEL*: 409). Izagirrek, gainera, *arrama* 'rama' / *abarrak* 'las ramillas para hacer fuego' bereizketa jaso zuen Altsasun.

Batez ere bizk. eta gip. eremuan ezaguna den *koipe* (*DLC*-n *goype*) jaso dugu aztergai genuen eremuan eta baita ekialderago ere Sakanan barrena, baina *urina* tankerakoak, ostera, behin Uhartetik ekialdera.

Mendebaleko zenbait hizkeratan ezaguna den *jolastu* eta bertakoa dirudien *mutxikan* jaso ditugu Burundako hizkeretan, baina bizk. oso hedatuak dauden *olgotu*, *olgan ibilli* (*olgetan ibili* bizk.) tankerakoak jaso ditu Arakama Imazek Ergoiena (*jolastu* ere bai hemen), Lakuntza, Arruazu, Uharte eta Irañetan.

Bizk., gip. eta *DLC*-n ageri den *ostu* hitza Nafarroa Garaiko mendebalean ere bada ezaguna: Sakana, Araitz, Larraun, Imotz eta Basaburuan, Echaideren (1989: 235) arabera. *Ostu* jaso dugu geuk ere aztergai genuen eremuan.

Mendebaleko hizkerekiko kidesunaren behin-behineko zerrenda honi amaiera emate aldera, Izagirrek Altsasun bildutako *auriya dakar guái* 'está lloviendo', *auri pixkat zakarren* 'estaba lloviznando' horiek nabarmenduko ditugu. Urdiainen, halaber, *yauria jekak* 'euria ari du, toka', *elurra jekak*, *kazkarra jekak* eman dizkigute, baina ezezagunak ziren horrelakoak behin Etxarritik ekialderagoko hizkeretan. Badira tankera honetako esapideak *DLC*-n ('hidiondo, *usaya dacarr*', 'bahear, echar vaho, *lurruña dacarr*') eta baita Mikoleta bilbotarraren elkarrizketetan ere: *se egun dacarr?*; *osic bacarr?*... Mitxelena (*PT*: 166) aspaldi iragarri bezala. Nabarmendu, bide batez, ez dutela esapideok etorkizunean gertatuko den zerbait adierazten gaurregungo bizk., gip... eremuko zenbait hizkeratan bezalaxe, une jakin horretan gertatzen ari den zerbait baizik.

6.3. Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen dutenak

6.3.1. Badira aztergai genuen eremuan Nafarroa Garaikotzat jo ditzakegun zenbait hitz, ez baitira gure argibideen arabera handik kanpo beste inon ere jaso eta bildu. Hona jarraian horien adibide batzuk. Izagirrek *amina* 'la abuela' jaso zuen Altsasun eta horixe jaso dugu geuk ere, beste lehiakide batzuekin batera (*amazarra*

Lizarragan, *amandre* Burundan... NTM-ek ere *Amandria*, *Amandresoro* Altsasuko toponimian eta Ihabarren bertan ere bai azken hau Karasatorrek), aztergai genuen eremuan eta baita ekialderago ere Sakanan barrena. Azkueren (*DVEF*) arabera, Etxarrin, zaraitz. eta erron. da hitz hori ezaguna. Baita Aezkoako Hiriberrin ere, I. Caminok dioskunez.

Nafarroako bereizgarria dirudi Echaidek (1989: 136) Unanun jasotako *átixá* 'estornudo' hitzak. Antzeko aldaera (*atije*) jaso dugu geuk ere Etxarri, Ergoiena, Arbizu eta baita ekialderago ere Sakanan barrena, baina *antuxa*, aitzitik, Burunda ibarrean.

Orokorra den *bota* hitzak badu, ohizko esanguraz gain, bigarren bat ere aztergai genuen eremuan: *bota in da* 'se ha caído', *inbuluskan bota zan* 'cayó a vueltas'... tankerakoak bildu zituen Izagirrek Altsasun. *Erori* ordez *bota* erabiltzea Sakana, Eugi, Lekaroz, Mezkiritz, Usi eta Zigandan gertatzen da *EAEL*-en (314) arabera. Baita Ultzama aldean ere, Ibarrek (1994: 684) erakutsi bezala. Eremu honetako toponimian ere jaso zituen NTM-ek adiera hori duten adibide bi: *Andres bota zaneke barga* Dorraon eta *Diegon karrua bota zana* Lizarragan.

Izagirrek *Jangeikuan gerrikú* 'el arco iris' bildu zuen Altsasun. Horixe da geuk ere Sakanan barrena jaso duguna, baina Echaidek (1989: 16) eta *EAEL*-k (548) erakutsi bezala, Esteribar, Anue, Ultzama, Atetz, Imotz, Basaburua eta Larraun ibarretan ere baziren ezagunak *Jangoikuan gerrikua* / *Jainkoan paxa* tankerakoak.

Sakana gehienez da, era berean, ezaguna Izagirrek Altsasun jaso zuen ondorengo bikotea: *úrriyá* 'septiembre' / *lástailá* 'octubre'. Bigarren honi dagokionez, Nafarroa Garaiko zatirik gehienez bildu zuen Echaidek (1989: 38), ekialdeko muturreko hizkeretan izan ezik. Zabalagoa da (cf. Echaide 1989: 37) *urria* hitzak 'iraila' adierarekin daukan esparrua. Nafarroan ezezik, bizk. eremuko zenbait hizkeratan ere bildu zuen Azkuek (*DVEF*) beraren oihartzuna, baina hemen *urri leneko* 'iraila' / *urri bigarren* 'urria' bereizketa egiten zen.

Nafarroa Garaiko berrikuntza dirudi Izagirrek Altsasun jasotako *barride* 'calle, barrio' hitzak. Azkuek (*DVEF*) baztan., zaraitz. eta erron.— aezk. ere bai Caminok— jaso zuen. Nafarroatik kanpo, beronekin muga egiten duen Ainhoan bildu zuen soil-soilik haren lekukotasuna.

6.3.2. Nafarroa Garaian ezezik, ekialdeko euskalki-multzo osoan ezagunak diren hitzak ere jaso ditugu aztergai genuen eremuan. Baina mendebaleko euskalki-multzoarekiko kideetasunak zehazterakoan ikusi berri dugun bezala, badira oraingo honetan ere Burunda alde batetik eta gainerako hizkerak bestetik banatzen dituzten hitzak. Orokorrek direnak, Burundan ere horrenbestez ezagunak direnak, aipatuko ditugu lehenbizi.

Bizk. eta gip. ez beste euskalki guztietan ezaguna den *arras* 'oso, zeharo...' hitza jaso zuen *Orreaga* baladaren Olatzagutiako bertsioan Arturo Campiónek. Ez dugu guk geuk hori berori jaso, baina bai horren aldaera diruditen *raso* / *arraso* aztergai genituen hizkeretan.

Garai batean Euskal Herri osoan ezaguna zela ematen du *atorra* hitzak. Erdialde eta mendebaleko euskalkietan (bizk., gip., lap. eta g-naf. eremuko zenbait hizkera) andrazkoen jantzia izendatzeko soil-soilik erabiltzen zela zehaztu zuen Azkuek

(DVEF, s. u. *atorra*) eta bizk. den bezainbatean ondoko ohar hau erantsi: “Propiamente hablando *atorra*, en B, es *camisa inferior*”. Badirudi, dena dela, hitz hau galduz eta *alkondara* / *alkandora* nagusituz joan dela bizk. eta gip. eremuan. Uste hau sendotzera datoz EAEL-k (144) jasotako erantzunak, *atorra*-ren lekuko bakarrak Aramaion eta Ataunen —bazter-hizkerak biak— jaso baitziren. Euskalki bi hauekin bat egiten du DLC-k ordezkatzan duenak, ‘camisa, *alcandorea*’ azaltzen da eta bertan. Ostera, ez dugu *alkandora* horren oihartzunik aztergai genuen eremuan jaso; *atorra* bildu dugu beti. Andrazkoen nahiz gizonezkoen jantzia izendatzeko erabiltzen da, gainera, berau, Izagirrek azpimarratu zuenez: *atorra gutxi* ‘pocas camisas (cualesquiera)’.

Azkueren (DVEF) argibideen arabera, erdialde / ekialde gehiengan erabiltzen da aztergai genituen hizkeretako *bulkatu* hitza (*bulkau* Izagirrek Altsasun). Hitz honen beste aldaera bat (*bultzatu*) da bizk., gip. eta g-naf. zenbait hizkeratan ezaguna dena.

Echaidek (1989: 79) agerira ekarri zuenez, (*gau*)*inara* tankerakoak dira Nafarroa Garaian nagusi dabiltzanak. Gipuzkoa ondoko hizkeretan azaltzen dira soil-soilik mendebaleko (bisk. eta gip.) *saguzar* gisakoak. Mendebaleko hizkera horietarik aldentzen direnak jaso ditugu geuk ere aztergai genuen eremuan (cf., bide batez, DLC-ko ‘murçielago, *gau enarea*’), baina *sagu* osagaia (*iñeresagu*) sartzen da, hala ere, Etxarri eta Arbizuko hizkeretan. EAEL-k (448) erakusten duenez, Nafarroa Garaiko hizkeretan ezetik, b-naf., lap. eta zub. ere badira *gauinara* motako aldaerak.

Bisk. eta gip. ez besteetan dirudi *il* ‘apagar el fuego’ hitzak ezaguna (cf. DLC-n ere ‘apagar fuego, *sua iltu*’). Horixe da aztergai genuen eremu osoan geuk ere jaso duguna. Behin Etxarriraz gero *itzeli* ere bada ezaguna, *sua il* / *argie itzeli* ezberdintasuna egin digu eta zenbaitek. Altsasun, baina, *argiya il zazu* ‘apague la luz’ jaso zuen Izagirrek.

Izagirrek *lantxurda* ‘escarcha de árboles’ jaso zuen Altsasun. Horixe da geuk ere aztergai genuen eremuan eta baita ekialderago ere Sakanan barrena jaso duguna eta, adiera ezberdinak gorabehera, horixe da, era berean, Azkuek (DVEF) bizk. eta gip. ez beste euskalkietan bildu zuena.

Oso hedadura zabala dauka Izagirrek Altsasun jaso zuen *sorra* ‘el sordo’ hitzak. Azkueren (DVEF) arabera, lap., b-naf., erron. eta zaraitz. da ezaguna. Aldaera bera jaso zuen EAEL-k (539) Nafarroa Garaiko hizkera gehienetan (baita beronen mugan dagoen Ataunen ere) eta horixe berori da, halaber, DLC-n jaso zena: ‘ensordarse, *sorr eguin*’, ‘ensordamiento, *sorrquetea*’. Aztergai genuen eremu osoan jaso dugu geuk ere *sor* aldaera.

Izagirrek *tuba* ‘la saliva’ jaso zuen Altsasun eta tankera horretakoak bildu ditugu geuk ere Burunda osoan. Baita handik ekialderagoko hizkeretan ere, baina behin Arruazu aldera (cf. EAEL: 326) Nafarroa erdialdean zabal dabilen *listuba* tankerakoak aurkitu ditugu. Aldaera honen aztarnak, dena dela, aztergai genuen eremuan bertan ere nabari dira, cf., esate baterako, Echaidek (1989: 135) Unanun jasotako *léxtubá*.

Orokorra da *tu*, bizk., gip. (*txistua* hauetan) eta Nafarroa erdialdeko aipatu hizkeretan (*listuba* hauetan) ez besteetan erabilia. Araban eta bizk. eremuko hegoaldean ere bizirik dirau itxura guztien arabera zaharrena den *tu* horrek, EAEL-k (326) erakutsi bezala. Bisk. eremuan barrena hedatze hau hobeto ulertzeko, gogora

dezagun horixe berori zela *DLC*-n bildu zen ordainetako bat: 'escopir, *tu eguin*, (B) vel *ystu*'.

Etorri-ren adizki trinkoekin lehian ageri da aztergai genuen eremu gehienez *eldu* ekialdekoa: *eldu neiz*, *eldu an domekan*, *eldu an urtian*... tankerakoak entzun daitezke bertan. Izagirrek, dena dela, *nator*, *datórren urtín*... bezalakoak baizik ez zituen jaso Altsasun. *Eldu*-ren erabilera biziagoa da, jakina, ekialderago joan ahala.

Aztergai genuen eremuko hizkera gehienetan jaso ditugu *irutan ogei*, *irutan ogeita amar*, *lautan ogei*, *lautan ogeita amar*, *bitenaun*, *iruten aun*, *zazpiten aun*... bezalakoan aztarnak. Adin handiko hitzunik darabiltzatela horrelakoak ere jakin dugu eta be-launaldi gazteagoen artean *irurogei*, *laurogei*, *berraun*, *iruraun*... nagusitu direla. Tankera honetakoak dira Izagirrek Altsasun jaso zituen bakarrak.

6.3.3. Baina gorago iragarri legez, ekialdeko isuria erakusten duen zenbait hitzek Etxarri-Ergoiena aldean daukate, gaurregun behinik behin eta eskuratu ditugun argibideen arabera, euren abiagunea eta isuri horretatik at geratzen da Burunda ibarra.

Etxarritik ekialderago bildu ahal izan dirugu *aittu* (mend. *amaitu*, *bukatu*), *bierrik* (mend. *eskerrak*), *deusez* (mend. *ezer*, baina *deusik* gaurregun ere Orozkon bertan, J. J. Respaldizak bertako semeak dioskunez), *karrika* (mend. *kale*), *sarri* (mend. *bereala*)... gisako hitzak. Ergoienan dagoela ematen du, mend. *barre* / *farre* (baina Arbizun ere *farre*) eta ek. *irri* arteko isoglosa.

Badirudi Azkuek (*DVEF*, s. u. *holtz* / *oltza*) bildu zuen *oltza* 'tabique o muro de madera / cloison ou mur en planches' horrek eremu zabalagoa zeukala antzina. Zaraitz., zub. eta b-naf. izkribu zaharretan jaso zuen Azkuek beraren berri, baita I. Caminok gaurregungo aezkeran ere. Baina *DLC*-ko lekukotasuna da behiala zeukan zabaleraren agiri: 'blanquear pared, *olçac çuritu*'.

Dirudienez, gaurregun arte iraun du bizirik gutxienez ere Nafarroako mendebalean hitz horrek. *EA*-k Etxarrin eta Aspirozek (1967) Leitzan bildutako *oltza* 'tabique de madera / tabique de tablas' dator diogunaren sendogarri. Etxarrin ezagunak diren esaera zahar bi ere jarri zituen, gainera, *EA*-k gehigarri: *sasiyek*, *begiyek*; *oltzak*, *belarriyek*, gaztelaniazko 'las paredes oyen' esaeraren kidea bata (*oltzak*, *begiak*; *sasiak*, *belarriak* jaso zuen, era berean, Azkuek (*DVEF*) b-naf. eskuizkribuan) eta *jozak oltza*, *ta aize sorra* 'aquí *oltza* equivale a *puerta* y la frase indica que uno se hace el sordo' bigarrena.

6.4. Gipuzkerara eta erdialdeko euskalki-multzora hurbiltzen dutenak

Badira Burundan eta aztergai izan dugun eremuan gipuzkerara hurbiltzen duten hitzak. Euskalki horrek egindako berrikuntzen ondorio dira beti ez bada ere gehien-tsuenetan behintzat. Gipuzkeratik abiatu eta bere aldamenetako hizkeretara (ek. bizk., mend. g-naf. eta mend. lap.) hedatu direla gero dirudi. Hona jarraian diogunaren adibide batzuk.

EAEL-k (103) erakusten duenez, gip. eta bere inguruetan atxiki da itxura guztien arabera zaharrena den *arkakuso* hitza (bizk. *ardi* eta *kukuso* eskuarki ekialdeko euskalkietan). Horixe da aztergai genuen eremuan ezagutzen eta erabiltzen dena.

Agudek eta Mitxelenak (1968: 77-78) aditzera eman legez, gip. eta mend. g-naf.

(baita Orozkon ere, bizk. eremuko hegomendebalean) erabiltzen da Izagirrek Altsasun jasotako *ergunera* 'la comadreja' hitza. Antzeko aldaerak (*ergonei*, *ergoniri*, *ergueniri*, *erginurde*...) jaso ditugu geuk ere aztergai genuen eremuan. Gogora dezagun *DLC*-n ere bazela hitz hau 'comadreja, *ogui ta gaztaya* vel *ergunedia*'. Orozkoko lekukotasuna ez da, horrenbestez, hain bakarti geratzen.

Gipuzkera dela ematen du *eskubi* aldaeraren aldeko aukera egin duen euskalkia. Bat datoz berarekin Sakanako hizkerak, cf. *EDEL* (525) eta Echaide 1989: 114. Aukera bera daukagu *DLC*-n. Zabalagoa da *esnatu* (*esenatu* ere bai aztergai genuen eremuan) hitzaren esparrua. Gip. kanpora, hauxe da Echaideren (1989: 237) arabera Nafarroa Garaian zeukan hedadura: mend. Sakana, Basaburua, Larraun, Araitz eta, maiztasun biziagoz, Malerreka eta Bortzirietan. Ostera, ez dirudi Ergoienara iritsi denik, *itzer* da eta guk bertan jaso duguna. Guztiz antzekoa da (cf. Echaide 1989: 29) *ilbeltza* hitzaren esparrua eta hauxe da, era berean, mend. Sakanan bildu duguna.

Gip. eta mend. g-naf. bezala (cf. *EDEL*: 521), *urruti* da aztergai genuen eremuan (*irruiti* aldaera hemen) ageri zaiguna, *urrun* orokorraren orde. *Urruti* daukagu, halaber, *DLC*-n eta *RS*-en (147 eta 327 errefracuetan). Gip. eta bere aldamenetako hizkeretan gertatu da *nor* / *zein* arteko nahasketa: bigarrena nagusitu zaio lehenari. Aztergai genuen eremuko zenbait hizkeretara ere —Burundatik ekialdekoetara gehienbat— zabaldu da, antza, berrikuntza horren oihartzuna. Esan dezagun, bide batez, ez dela aztergai genituen hizkeretan *nor* / *nortzuk*, *zer* / *zertzuk*, *zein* / *zeintzuk* bereizketarik sg. / pl. arabera, mendebalekoetan egin ohi den bezala, *nor*, *zer*, *zein* dira eta balio bietarako erabiltzen diren bakarrak.

Baina gip. burututako berrikuntzak ez dira beti aztergai genuen eremura zabaldu. Berton jaso dugun *mi* (*mingain* gip. eta mend. g-naf.) da, esate baterako, diogunaren adibide gardena.

6.5. Burundako hizkera: zubi-hizkera

Mendebale, erdialde eta ekialdeko aldi bereko eragina da, aurreko lerroetan ere behin eta berriro erakusten ahalegindu garenez, aztergai genuen eremuko hizkeren bereizgarria. Baina eremu ezberdinetan ezagunak diren hitzen aldi bereko lehia ere ikus dezakegu noizbehinka. Horren adibide dira Izagirrek Altsasun bildu eta arestian aipatu diren *aitaj(a)una* / *attuna*, *eroan* / *eraman*, *orri* / *osto* bikoteak. Bada horrelako gehiago ere Izagirreraren lanabesetan: *arxaldo* / *artalde*, *opo* / *aztala*, esate baterako. Izagirrek Altsasun *békainá* 'la frente' jaso zuen arren, *kopeta* / *bekoki* (*bekoski* izkribu zaharretan) ere jaso ditugu guk Burundan barrera. Goragoko lerroetan aipatu dira, era berean, aztergai genuen eremuan lehiakide diren beste zenbait hitz: *barre*, *farre* / *irri*, *biguna* / *beratza*, *esenatu* / *itzerrri*, *etorri* / *eldu*, *il* / *itzali*, *jolastu* / *olgotu* (eta *mutxikan ibili* Burundan), *pitsa* / *aparra*, *tua* / *listua*...

Euskal Herri gehiengan *deitzen da* / *du izena*... tankerako esapideen bidez adierazten dena N-N saileko adizkiak baliatuz egiten da aztergai genuen eremuan. Izagirrek Altsasun bildutako adibide hauek dira diogunaren berme: *aztuik noó nola zaiyon izéna* (51); *nola zeizkiek aiyei?* (79); *Ana zizezkion izena* (85); *Ana zizezkion arrek* 'aquella que se llamaba Ana' (85)...

Behin Etxarriraz gero, jakina, *daki*- errodunak azalduko zaizkigu horien orde

(ikus 4.1.5.). Bonapartek Etxarriko hizkeraz eginarazitako kristau-ikasbidean ere tankera horretakoak dira adibide guztiak (Urdaingoan ere hitzez-hitz errepikatzen direnak!): *ceñi, guizon eguiñic, daizquiyo Jesucristo* (11); *nola daizquiyo gracia oni?* (33); *batari daizquiyo contriciyua* (36). Sakanatik kanpo, Eugi, Mezkiritz, Usi eta Zigandan bildu zituen EAEL-k (371) era honetako egiturak. Baita Imotzen eta Ultzaman (Ibarra 1994: 552) eta aezk. ere, I. Caminoren arabera. Baina Nafarroa Garaian barrena ezezik, ezaguna eta erabilia da egitura hau mendebaleko hizkeretan, Deba arroan (cf. *zela jako orreri*) eta baita bizk. eremuko beste batzuetan ere.

6.6. Lexikoari buruzko beste ohar zenbait

6.6.1. Badira aztergai genuen eremuko izkribu zaharretan ekialdeko isuria erakusten duten hitz ezagun bi. Maiztasun handi samarrez agertzen dira, gainera, izkribu horietan, baina gaurregungo hiztunengandik ezin izan dugu, hala ere, euren lekukotasunik bildu.

Etxarri eta Urdaingo kristau-ikasbideetan eta baita Bonapartek Altsasuko hizkeran eginarazitako *Canticum trium puerorum*-en ere *aunitz* zenbatzailea ageri zaigu behin baino gehiagotan. Bere ekialdekotasunarekin batera, *a* > *au* diptongatzeak salatzen duen nafar kutsua nabarmendu beharko litzateke.

Etxarriko kristau-ikasbidean *erdeitsi* eta herri horretan bertan Bonapartek bildutako “Contestaciones a cuestionarios...”-en *erdeisten due* ‘consiguen’ aurkitu dugu. Lap. eta g-naf. jaso zuen Azkuek (DVEF) Etxarriko honen kide den *erdietsi* aldaera. Altsasuko kristau-ikasbidean, bide batez, guk dakigula beste inon jaso ez den hitza dator: *irutsi*. Orobat herri horretan Bonapartek bildutako “Contestaciones a cuestionarios...”-en: *irusten dei* ‘consiguen’.

Bekoki / kopeta —baita *bekain* ere zenbait hizkeretan— esan dugu erabiltzen direla aztergai genuen eremuko hizkeretan. Baina badirudi, aspaldi, gaurregun ekialdean (b-naf., zaraitz...) atxiki den *belarra* ere ezaguna zela. Hori baieztatzeko bidea ematen dute Karasatorrek (s. u. *belarrac* eta *belarras*) bildutako argibideek. 1701eko dokumentu batean hauxe irakurri omen daiteke Olatzagutiako etxe bateko ondasunen zerrendan: “cuatro fundas de cama de lienzo sin frentes que llaman *belarrac*”. Olatzagutia bertako 1703ko beste ondasunen zerrenda batean, berriz, “un *belar* de funda de cabecera amarilla... tres fundas de camas las dos blancas con sus delanteras bordadas con ilo de algodón que llaman *belarrac* y la otra amarilla”. Berdin Ziordiko 1712ko beste batean: “una delantera pequeña de cama para la cabeza que llaman *belarra* con sus algodones negros”. Eta Altsasuko 1695eko batean: “seis caras para fundas de treveseras de cama nuevas cosidas con algodón azul que en bascuenze llaman *belarres*”.

Burundatik kanpo ere hedatzen zen, nonbait, hitz horren esparrua, 1799an Uharteko Arakilgo beste etxe bateko ondasunen zerrendak erakusten duenez: “cuatro *oazales* con sus *belarras*, todo sin usar, mas otro *oazal* ó *costazal* usado”. Gure uste honen sendogarri, gogora dezagun ‘frente, *velarra*’ dela DLC-n ere bildu zena.

Toponimiak ere eman ohi ditu, jakina, iraganeko hainbat argibide jakingarri. Gaurregun ez bezala, ezaguna zen antzina *gibel* hitza. Honako adibide hauek aurkitu ditugu NTM-en: *Irumendigibel* Altsasun; *Otsaigibel* Iturmendin eta herri gehienetako toponimian ageri den *Aizkibel* (*Izkabel*, *Ezkibel*, *Ezkibil*... itxurapean inoiz). *Arangibel*

eta *Urkidigibela* ere jaso zituen Arbizuk Iturmendin eta *Putarrigibela* EA-k Etxarri Aranatzen. Karasatorrek ere *gibel* horren konposatu ugari bildu zituen Sakana osoan zehar. Arabako ekialdeko toponimian ere bizirik dago *gibel* hau (cf. Zuazo 1989a: 40). Bere aldameneko Nafarroakoari jarraipena ematen dio horrenbestez.

Arabako erdialde eta ekialdeko eremuarekin (cf. Zuazo 1989a: 20) lotura egiten du, era berean, Burundak *txipi* aldaeraren bitartez. *Larratxipi*, *Isasitxipia*, *Soraberritxipia* Olatzagutian eta *Aitzxipi*, *Besaltxipi* Ziordian jaso zituen NTM-ek. Iturmendin *Kaminotxipia* bildu zuen Arbizuk eta Sakanako beste herri batzuetako toponimian ere bildu ahal izan du Karasatorrek aldaera hau.

Araba, Errioxa eta Burgosko toponimia zaharrean (cf. Zuazo 1989a: 12) hain sarri ageri den *guti* osagaiaren aztarnak ere badira gure eremuan. NTM-ek *Euntz guti*, *Iuntzi(gutiko bidia* jaso zituen Urdiainen eta toponimia nagusiko *Olatzagutia* bera ditugu horren berme. Nafarroara begira jartzen gaitu, ostera, aipatu berri dugun *euntze* hitzak. Urdiaingo *Euntz guti*, *Euntzibide entrada*, *Iuntzi(gutiko bidia* horiekin batera, *Elizkuntza* (dok. zah. *Elizeunzeadana*, *Elizeunza*) Altsasun eta *Auntzea*, *Auntzetxiki* Lizarragan jaso zituen NTM-ek. Ohar hau ere erantsi zuen gainera: “*Euntze* es un genérico que explica muchísimos topónimos navarros. Goza de mucha vitalidad en el vascuence de Larraun e Imotz, y significa ‘prado’, pieza destinada específicamente a producir hierba”.

Ekialdeko euskalkietan ezaguna den *gidala* ‘pierna’ ageri da DLC-n eta Barrutia-
ren teatrolanean. Arabako lekuko bi horiekin egiten du lotura Karasatorrek Olatza-
gutiako toponimia zaharrean jasotako ‘*Ynsusidanalaguidula* [sic] ó pierna’ delakoak.

6.6.2. Orain arte aipatutako hitzak gaurregungo hizkeran galduak eta ezezagunak baziren, bada bizirik dirauen eta nabarmendu nahiko genukeen beste zenbait.

Izagirrek Altsasun bildutako *iguraiya* ‘el guarda de campos’ da horietako lehena. Ezaguna da aztergai genuen eremu osoan eta NTM-ek ere *Iguraiaren txabola* jaso zuen Olatzagutiako toponimian. Izagirrek, era berean, *barga* ‘pendiente’, *bargagainin* ‘en lo alto del derrumbadero’ jaso zituen Altsasun. Oso hitz ezaguna da aztergai genuen eremuan, gehienetan *Urbasa* mendia izendatzeko erabiltzen dena.

NTM-ek bildutako toponimoen artean beste adibide hauek ere badauzkagu dena dela: *Bargagorri* Olatzagutian; *Andres bota zaneke barga*, *Aanbuko barga*, *Argilleko barga*, *Kanterako barga* Dorraon; *Aixlunbeko barga*, *Bargalux*, *Bargattente*, *Eltxorrozgo barga* Lizarragan... NTM honen egileek ohar hau egin zuten: “La palabra *barga* o *marga* es común en la toponimia de Barranca y Cuenca de Pamplona, y según los sitios significa ‘peña’, o ‘cuesta muy pendiente’. En toda la Burunda y la Barranca, y parte de Arakil llaman *Barga* a la empinada ladera rocosa del cortado de Urbasa y Andia, lo cual coincide con la segunda acepción. En vascuence de Ergoiena la palabra sigue significando ‘peña’, sentido atestiguado también para el vascuence de Elkano, Puente la Reina, Oltza y Goñi en un glosario preparado por el príncipe Bonaparte (...)”

Bada NTM-en bildutako lanabesetan itxuraz eta esanguraz aurrekoaren kidea dirudien beste hitz bat: *gerba*. Altsasun bildu zen eta honela zehaztu bere adiera: “*Gerba* es una palabra vasca exclusiva de la Burunda que significa ‘acantilado’, y también ‘talud’. En Alsasua llaman *gerba* (cast. *la gerba*) al segundo cortado que hay

en la *Barga*, debajo del farallón de Urbasa". Izagirrek (s. u. *bargi*) balio berekotzat jaso zituen *barga gaiztu* nahiz *gerba gaiztu*. Ziordian ere bildu zen *Gerba* eta honako argibide hau jaso zuten bertako berriemalereengandik: "En Ziordia llaman *gerba* a lo más empinado de la ladera de Urbasa, donde ya no pasan los carros ni los tractores". Aipaturako adibide hauetaz gainera, Olatzagutian jaso zen *Gerba*, Altsasun *Kastejon-gerba* eta Urdiainen *Txorroko gerbia*, Burundan, beraz, denak.

Haitz / *harkaitz* antzeko balioarekin *malkor* ere ezaguna da aztergai genuen eremuan. NTM-ek, esate baterako, *Malkorpe* / *Markolpe*, *Malkorpeko erreka* jaso zituen Ziordian; *Losadiko malkorra*, *Malkordi* Bakaikun; *Ubezagako malkorra* Lizarragan; *Malkortxui* Unanun... *Aizmaxkar* ere bildu zen Altsasun eta honela azaldu zuten NTM-en egileek: "*Maxkar* se llama en euskera la tierra muy pedregosa. Es término no registrado en diccionarios pero muy común en la toponimia vasca de Navarra".

Toponimo multzo honetan sartu behar dira, era berean, NTM-ek Altsasun bildutako *Arboton*, *Arbotonaundi*, *Arbotontxiki*; Urdiaingo *Arbotonetako aitzak*; Unanuko *Unauieiriko arbotonak*... Ohar hau erantsi zuten bildumaren egileek: "*Arboton* llaman en la zona a pequeñas peñas llamativas entre la vegetación. Es topónimo que no falta en casi ningún pueblo de Barranta y Burunda".

Maiz ageri da eremu honetako toponimian *dermiyo* hitza. Iruzkina egin zuten NTM-en egileek beraren argigarri: "*Dermio* (variante burundesa *dermau*)⁷ en la Barranta, es el colectivo de *soro*, o 'labrantío', es decir, *dermau-dermiyo* designa la parte del pueblo que se rotura, opuesto a *basoa* 'bosque'. Según se ve en la documentación de las Améscoas, también allí, al otro lado de Urbasa, la variante usada era *dermau*".⁸

Ezaguna da, halaber, *ubarka* 'presa' aztergai genuen eremuan. NTM-ek ere, esate baterako, *Uberkaburu*, *Uberkazulo* jaso zituen Altsasun; *Ubarkatxo* Bakaikun; *Ubar-kia*, *Uarkagaina*, *Ubarkaondo*, *Ubarkazar* Urdiainen...

NTM-ek, azkenik, *madura*, *m-dun* aldaera, jaso zuen Altsasu, Iturmendi eta Bakaikun, Arabako erdialde eta ekialdeko bera alegia, cf. *DLC*-n bertan ere 'dehesa, *madurea*'. Karasatorreren zerrendetan ez dugu Burundatik ekialdera honen lekukotasunik jaso eta baliteke ibar honetara mugatuta egotea bere esparrua.

Ondorioak eta sailkapen arazoak

1. Burundako hizkeraren homogeneotasuna

Multzo bitan banatu zuen Intzak (1922: 65) Burundako hizkera: Ziordia eta Olatzagutiako hizkerak batean eta gainontzeko laurak bestean. Aniztasun handiagoa sumatu zuen Yrizarrek (1991: II, 210) eta lau hizkera-multzo ezarri: a) Ziordia-Olatzagutia, b) Altsasu, c) Urdiain eta d) Iturmendi-Bakaiku. Dena dela, ez Intzak ez Yrizarrek ez zuten erakutsi banaketa hori egiteko arrazoi garbirik, euskal dialektologian aztura eta ohitura denez, bestalde. Guri geuri, ostera, aski hizkera homogeneo eta bateratua begitandu zaigu Burunda osokoa. Badira, izan, batzuetarik bestee-tarako aldeak, baina ez, gure eritziz, hizkera honen batasuna hausteko adinakoak.

(7) Guk, dena dela, Altsasun eta Olatzagutian (*dermiyo* ere bai hemen) baizik ez dugu jaso *dermau* aldaera.

(8) P. Salaberri Zaratiegik (1993: 500) dioenez, *dermau* omen da, era berean, Lanako toponimian ageri den aldaera.

Bakaikuko hizkera dirudi batasun horretatik sarrien aldentzen dena, Iturmendikoa ere inoiz bide-lagun duela. Txosten honetan aurkeztu ditugun isoglosen arabera, honako hauek lirateke nabarmenenak: Bur. *ubaraxa* tankerakoak / Bak. *igualaiza*; Bur. *kurutza* / Bak. *gurutza* (baita *kurutza* ere); Bur. *pago* / Bak. *fago* (baina baita *páxiyá* ere); Bur. *kipula* / Bak. *tipula*; Bur. *kendu* / Bak. *gendu*; Bur. *narru*, *nazka*, *neurri* / Bak. *larru*, *lazka*, *laurri*; Bur. *bedar* / Bak. *belar*; Bur. *jorratu* / Bak. *forratu*; Bur. *-tzi-*, *-zki-* eduki aditzaren pluralgileak / Bak. *-tza-*; Bur. N-N-N saileko pluralgilea *-tzi-* (eta *-zki-*) / Bak. *-tza-* (eta *-zki-*); Bur. *-e-* iraganaldian (*genduben*, *zenduben...*) / Bak. *-i-* (*ginduben*, *zinduben...*)

Aldaera fonetiko jakin batzuetan eta, batez ere, lexiko saileko ezberdintasunetan ikusi izan du hiztun arruntak —eta halakoen esku egon ohi da gehienbat euskal dialektologia— hizkera bat besteetatik bereizteko arrazoia. Hizkeraren oinarrian dagoen arau multzoa da, ostera, aintzakotzat hartu beharko litzatekeena eta, alde horretatik —aipatu berri ditugun ezberdintasunen “larritasunari” begiratzea bera da aski—, hizkera bat eta bera iruditzen zaigu Burunda osokoa. Baliteke, dena dela, honako hau baino azterketa xeheagoa egin ondoren gure erabakia zuzendu eta aldatu beharra izatea, baina bego oraingoz horretan auzia.

2. Burundako hizkeraren apartekotasuna

Zeharo gatoz bat Intza (1922: 69 hh) eta Yrizarrekin (1991: II, 209-210) Burundako hizkera bera bakarrik multzo batean eta Etxarri-Ergoienakoak beste batean ezartzeko erabakian. Guztiz antzekoak dira, izan ere, Etxarri eta Ergoienako hizkerak, nahiz eta hauen artean ere badiren, jakina, aldeak eta ezberdintasunak. Asko dira, ostera, Burunda eta Etxarri-Ergoiena banatzen dituzten isoglosak eta hizkera horien oinarrian dauden arauekin zerikusia dutenak sarritan, gainera. Mota honetakoak dira ondoren aipatuko ditugunak: Bur. *-a + a > -ia* / Etx-Erg. *-a + a > -a*; Bur. asimilazio-bustidurarik eza / Etx-Erg. asimilazio-bustidura ugaria; Bur. soziatiboan *-ekin* / Etx-Erg. *-eki* (*-ekin* ere bai Etxarrin); Bur. instrumentalean *-z* / Etx-Erg. *-s*; Bur. hitano alokutiboetan *j-* bizk. bezala / Etx-Erg. *d-*, *z-* orokorrak. Sustrai sakonak dituzte aipatutako ezaugarriok euskal dialektologian eta aintzakotzat hartzekoak dira, horrenbestez, euskalkiak sailkatzeko orduan.

Euskararen historian barrena oraintsuago gertatutako ezberdintasunen emaitza dirudite ondorengo beste hauek: Bur. gen. pl. *-ein* / Etx-Erg. *-en*; Bur. dat. pl. *-airi* / Etx-Erg. *-ei*; Bur. *-e-* erroa iraganaldian (*genduben*) / Etx-Erg. (baita Iturmendi eta Bakai-ku ere) *-i-* (*giñuben*).

Orain arte aurkeztutakoak erabat eta sistematikoki betetzen ziren arauak genituen, baina badira zatika edota aztarna gisa betetzen direnak ere. Hizkera batzuek burututako berrikuntzak —eta besteetara hedatu gabeak— dira zenbaitetan ezaugarriok. Hizkera batzuek atxiki eta besteek galdu dituztenak dira, aldiz, beste batzuetan. Hizkuntza eremu bi banatzen dituzten isoglosa garbiak dirudite, azkenik, hirugarren batzuek. Hona jarraian hauen guztion zerrenda: Bur. *-e* / *-a* nahasketa noizbehinka eta *-a* berezkoari zuzen eustea (*-a + a > -ia* gertatu izanaren ondorioz) / Etx-Erg. *-e* / *-a* bereizketa zuzena, baina *-a* berezkoaren galera noizbehinka (*-a + a > -a* gertatu izanaren ondorioz); Bur. **a + e > a* aditzetan / Etx-Erg. ere bai, baina *-e-*

dagoeneko zenbatzaile orokorrean; Bur. *-uin* > *-un* zenbait aldaeratan / Etx-Erg. *-uin*. Ez da Burundan ez aferesi ez sinkopa adibiderik, baina bai banaka batzuk Etx-Erg. Bokal luzeak azaltzen diren inguruneetan ere badira aldeak Burunda eta bere ekialdeko hizkeren artean eta $V_1V_2 > V_1V_1$ motako asimilazio zenbait ere Burundatik ekialdera betetzen da soil-soilik. Bur. *-nd-* kontsonante-multzoa (*-aindo* muga adlatiboaren marka, *gindan, baindo...*) / Etx-Erg. *-n-*; Bur. *nire, niri* izenordainak (baita *nee* ere) / Etx-Erg. *nee, nei / nai* beti; Bur. *arek, arrek, ark* / Etx-Erg. *arrek* bakarrik; Bur. *-do* markaren aztarnak (*ondo, obeto*) / Etx-Erg. *-ki* nagusi; Bur. N-N sailean *zait* tankerakoak (*-ki-* erroa ere bai iraganaldian) / Etx-Erg. *-ki-* errodunak beti; Bur. *-z* pluralgilearen aztarnak (*genduzen, zenduzen...*) / Etx-Erg. *giñuzkiyen, ziñuzkiyen...* tankerakoak beti; Bur. *-tzi-, -zki-, -tza-* eduki aditzaren pluralgileak / Etx-Erg. *-z-*. Ez dirudi Burundara hedatu direnik Etx-Erg. dauden partizipio analogikoak, *ibildu, izendu, jakindu, yondu...* tankerakoak. Bur. *-lako* / Etx-Erg. *-lakos* (baita *-lako* ere). Etxarritik ekialdera da, azkenik, ezaguna *bait-* aurrizki subordinatzailea.

Maila apalago batera etorritz, ugari dira Burunda batetik eta Etxarri-Ergoiena bestetik banatzen dituzten aldaerak. Aldaeron arabera, mendebaleko euskalki-multzora hurbiltzen da sarritan Burundako hizkera eta handik urruntzen —eta inoiz Nafarroa aldera hurbiltzen— Etxarri-Ergoienakoak. Gertaera honek ere indartu egiten du, jakina, hizkerok multzo banatan ezartzeko erabakia: Bur. *gaztaia* / Etx-Erg. *gazta*; Bur. *bake, barre, gate, kurutza, pagol* Etx-Erg. *pake* (eta *fake*), *farre* (eta *irri* Erg.), *kate, gurutze, fago*; Bur. *musti* / Etx-Erg. *busti*; Bur. *kipula* / Etx-Erg. *tipula*; Bur. *itain* / Etx-Erg. *izeña*; Bur. *txindurri* / Etx-Erg. *txingurri*; Bur. *txixa* / Etx-Erg. *pixa*; Bur. *iyo* / Etx-Erg. *itzo, itzao*; Bur. *ura* / Etx-Erg. *udza* tankerakoak; Bur. *sagona* / Etx-Erg. *jabona*; Bur. *narru, nazka, neurri* / Etx-Erg. *larru, lazka, laurri*; Bur. *bedar* / Etx-Erg. *belar*; Bur. *kendu* / Etx-Erg. *gendu, jendu*.

Lexikoan ere ugari dira Burunda multzo batean —mendebalekoan maiz— eta Etxarri-Ergoiena bestean —erdialde / ekialdekoan eskuarki— ezartzen dituzten adibideak. Hona hemen dagoeneko ere txosten honetan aurkeztu ditugunen bilduma: Bur. *barru* / Etx-Erg. *barne*; Bur. *domeka* / Etx-Erg. *igande*; Bur. *eroan* tankerakoak (baita *eraman* ere) / Etx-Erg. *eraman* tankerakoak bakarrik; Bur. *indiyabia* / Etx-Erg. *alobiya*; Bur. *ira* / Etx-Erg. *istoorra, isterrua...*; Bur. *izeko* / Etx-Erg. *izeba, izua*; Bur. *izera* / Etx-Erg. *maindire*; Bur. *jostaiya* / Etx-Erg. *ostotsa*; Bur. *kare* / Etx-Erg. *galtziñe*; Bur. *kale* / Etx-Erg. *karrika* (baita *kale* ere); Bur. *kutxilo* / Etx-Erg. *labana*; Bur. *mutxikan ibili* (baita *jolastu* ere) / Etx-Erg. *jolastu, olgatu*; Bur. *nesaki, mutiki* / *neska, mutil* / Etx-Erg. *neska, mutil* bakarrik; Bur. *oea* / Etx-Erg. *guatze*; Bur. *orri* (baita *osto* ere) / Etx-Erg. *osto* bakarrik; Bur. *pitsa* / Etx-Erg. *aparra*; Bur. *uberaxa* tankerakoak / Etx-Erg. *zapiyela...*

Isoglosa ugari bezain larri hauen aurrean, garbia eta erabatekoa dirudi Burundako hizkera bere ekialdera dauden besteetatik banatzeko erabakia. Hala ere, eta eritzi okerrik sor ez dadin, Burundako hizkerak Sakanako mendebaleko beste horiekin eta baita, inoiz, Sakana osokoekin ere dauzkan kidetasunak —hizkerok aldi berean bururutako berrikuntzen ondorio gehienak— nahiko genituzke agerira ekarri: hitz hasieran *e + V > i* bilakaeraren ondorioz sortutako *yan* 'edan', *yon* 'egon', *yaztun* 'eraztun'... bezalako aldaerak; diptongoetan burutu diren *ei > ai*, *ai > ei* eta *eu > au*

bilakaerak; $V_1V_2 > V_2V_2$ motako zenbait bokal asimilazio (*neen* ‘nuen’, *zeen* ‘zuen’, *dela* ‘duela’...); *oa-* aurrean garatu den *g-* (*guai*...); *oa-* aurrean garatu den *f-* (*fan*, *fale*...); *-kan* atzizki bidez sortutako aditzondoak; *-kurre* atzizkia; N-N saileko *-ki-* erroa, Burundan —ez herri guztietan— iraganaldian bakarrik atxiki dena; partizipioetako *-i* bokalaren sinkopa; aditzen 2. eta 3. perts. pl. markak (Bur. *-ei*, Erg. *-ie*, Sakanako mend. beste hizkera batzuetan *-bie*); kausazko perpausetako *nolabait ...-en* egitura... Badira, halaber, eremu honetako zenbait aldaera berezi, ohi bezala arkaismoak batzuetan eta berrikuntzak besteetan direnak: *autzi*, *irruiti*, *biliskorri*, *esene*, *esenatu*... Ez dugu uste izan behar, alegia, Sakanako beste hizkerekiko erabat lotura eta harremanik gabea dela Burundakoa.

3. Ba ote dago Nafarroako gipuzkerarik?

3.1. Halaxe uste zuen Bonapartek eta halaxe uste izan dute Bonaparte ondorengo gehienek. Beti izan dira zalantzak ordea eta Bonapartek berak ere izan zituen duda-muda eta buruhaustek hizkera hauek zirela eta. 1861ekoak dira, dakigula, hizkera hauei buruzko Bonaparteren lehen aipamenak. Bruno Echeniqueri egindako gutun batean (Urquijo 1908: 219), Iruñetik mendebalerako hizkerek gipuzkeraren eragina zutela esan zion eta bizkaieraren pixka bat ere bai Burundakoak.

Eraginak eragin, nafarrera zela hemengo hizkera esan zion Echenique berari 1863ko apirilean egindako gutunean, nahiz, hori bai, oso nafarrera berezitzat zeukan berak: “Le dialecte de la Burunda constitue un sous-dialecte distinct du navarrais” (Urquijo 1910: 263). Eritzi berari eutsi zion 1864ko otsailean idatzitakoan. Bizkaierarekin zeuzkan kideetasunak ziren, Bonaparteren ustez, Burundako hizkeraren berezitasunaren arrazoa: “*Alabia* pour *alaba* de même que *dot* rappellent le biscayen. Cependant le burundais est bien du navarrais; mais il forme une variété très distincte” (Urquijo 1910: 276).

Burundako sei herrietan mintzo zen hizkera eta Etxarri Aranazkoa ezberdinak zirela ere erantsi zuen Bonapartek eta Arakilgo azpieuskalkian sailkatu zuen azken hau. Baina oso denbora tarte txikian, 1864ko otsailetik martxora bitartean, zeharo eta erabat aldatu zen Bonaparteren eritzia. Artean artez samarra zena erabat okertu zen ordutik aurrera. Martxoaren 7an Echeniqueri egindako gutunean (Urquijo 1910: 277) Etxarri eta Burundako hizkeren artean batasun estua sumatu zuen eta urte bereko azaroan egindako beste batean, berriz, hizkera bi hauek gip. barruan sailkatu zituela adierazi (Urquijo 1910: 280).

Aurrerantzean ere izango zuen, haatik, zalantza eta buruhausterik. 1864ko abenduan Echeniqueri egindako gutunean (Urquijo 1910: 284), Burundan hasi eta Arakilgo hizkera guztiak gip. barruan sailkatzearen aldeko agertu zen eta Burunda eta Arakilgoen arteko “zubi-hizkera”-tzat jo zuen Etxarrikoa. Baina harrez geroko sailkapen guztietan, *g-naf.* barruan kokatu zuen Arakilgoa eta gip. barruan, berriz, Burunda, Etxarri Aranatz eta Ergoienakoak.

3.2. 1864az geroztiko Bonaparteren eritzi aldaketa ulertzeko, tarte horretan Urdiain eta Etxarriko hizkeretara egokitutako kristau-ikasbideak jaso eta aztertu zituela esan behar da. Oso gustora agertu zen printzea jasotako itzulpenekin, Echeniqueri

1864ko azaroan egindako gutunean aitortu zionez: “J’ai reçu les traductions d’Urdiain et d’Echarri-Aranaz. Elles m’ont fait le plus grand plaisir, car le travail ne peut pas être mieux fait, surtout celui d’Urdiain” (Urquijo 1910: 279).

Txukun eta aratz daude, egon, bi kristau-ikasbideok, baina ez dute inondik inora islatzen herri bi horietako hizkera. Aitzitik, gipuzkerara hurbiltzen ahalegindu zirela itzultzaileak —edo moldatzailea— ematen du, Bonaparteren asmo eta helburuei batere jaramonik egin gabe. Bestelakoa da Uharte-Arakilgoan azaltzen den jarrera, zuzenago islatzen da eta honetan herri horretako hizkera mintzatua.

Bonapartek bere euskalki-sailkapena egiterakoan izan zituen erizpideez ere bada-go zeresanik. Jakina ere badenez, eta batez ere zenbait azpieuskalki eta hizkerari dagokionez, hiatoetako bokal aldaketak hautatu zituen erizpide nagusi eta ia bakarizat. Etxarriko hizkera Arakilgo azpieuskalkitik banatu eta Burundakoarekin batzeko, esate baterako, erizpide horixe aipatu zion Echeniqueri 1864ko martxoan egindako gutunean (Urquijo 1910: 277). Are gehiago: bokal elkarketa horietan tartekatu ohi diren *-j-* eta *-b-* izan zirela hizkera hauek gip. barruan sailkatzeko arrazoi nagusienetakoa esango nuke nik neuk. Epentesi hauek, jakina denez, gip. gehienez eta gip. ondoko zenbait hizkeratan (erd. eta ek. bizk., hegomend. lap. eta iparmend. g-naf.) egin ohi dira soil-soilik, baina ezezagunak dira, aitzitik, Nafarroa Garaiko eremurik gehienez.

Erizpide horrekin batera, aditz laguntzailea ere izan zuen Bonapartek, batez ere zenbait euskalki jakini dagokionez, oinarri eta ardatz nagusi. Gorago ere (4.5.1.) aurreratu dugu *det* / *dut* erabilera izan litekeela Etxarriko hizkera gip. barruan eta Arbizukoa g-naf. barruan sailkatu izanaren arrazoiak. “Observaciones sobre el vascuence de algunos pueblos del valle de la Burunda” txostenari begiratzen badiogu ere, adizki horien erakusketak betetzen duela txostenaren lekurik gehiena ohartuko gara. Erizpide urriegiak, beraz, Bonapartek bere euskalki-sailkapena burutzeko erabili zituenak. Eta urritasun horren frogaz ezin hobea daukagu 1864ko azaroan Echeniqueri egin zion gutunean (Urquijo 1910: 280). Balio bikoitza dauka, gainera, guretzat gutun horrek, Bonapartek erabili ohi zituen erizpideen berri emateaz gain, Burundakoaz izan zuen jokamoldea argitzen ere lagun diezagukeelako hainbatean. Echeniquek, hain zuzen ere, gip. ala g-naf. mintzo ote zen Araitz, Larraun eta Basaburuan erabaki behar zuen eta, hortaz, Burunda-Etxarri-Ergoienak sortzen zuten korapilo berbera askatu beharra zeukan hark ere. Korapiloa askatzeko hiru ezauzgarri soil hauei so egitea gomendatu zion printzeak:

- a) *naiz, zave* / *zara, gare* / *gara, zarate* / *zarete, dire* esaten ote zen Baztanen eta Lapurdin bezala ala, aitzitik, *naiz, zera, gera, zerate, dira* Gipuzkoan bezala.
- b) *dut, duzu, dugu, duzue* / *duzute* esaten ote zen ala *det, dezu, degu, dezute* / *dezue*.
- c) *ceren ona baita* ala *ceren ona dan* esaten ote zen.

Hiru erizpide horiei eta gorago aipatutako bokal eufoniei jarraitu zitzaizkien Bonaparte bera ere, nonbait, Etxarri eta Urdiaingo kristau-ikasbideak aztertzerakoan eta ondorio honetara iritsi zen: “Il est bien vrai que je trouve *baita*, mais rarement, dans les catéchismes d’Urdiain et d’Echarri-Aranaz, mais voilà tout ce que j’y trouve de vraiment navarrais. Le reste, et surtout le verbe, sont du gipuscoan et même du

biscailen plutôt que du navarrais". Hain erizpide urriak erabili izanak batetik eta, okerragoa dena, bere azterketarako Urdiain eta Etxarriko hizkera jatorra islatzen ez zuten lanabesak hautatu izanak bestetik, ekarri zuten ekarri beharrekoa: Bonaparteren sailkapen harrigarria.

Txosten honetan erakutsi denez, oso gutxi dira Burundako hizkera gipuzkerarekin lotzen duten ezaugarriak: hiatotako *-j-* eta *-b-* epentesiak, *joan* aditzaren adizki trinkoak, partitibo eta partizipioetako *-(r)iken*. (baina *-(r)ik* orokorra da erabiliagoa) eta, batez ere, **j-* ren [x] ebakera. Etxarriko hizkerari dagokionez, **edun* adizkietako *-e-* erroa (*det*, *dezu*...) eta partizipio analogikoak (Ergoienan ere bai hauek) gehitu behar dira. Hauen guztion artean, dena dela, **edun* adizkietako *-e-* erroa baizik ez da gip. bakarrik dagokiona, gainontzekoak gip. ezezik erdialdeko beste hizkera batzuek ere (ek. bizk., lap., mend. g-naf...) egindako aukerak dira eta.

Baina ez datza erizpideen urritasunean Bonaparterekin daukagun desadostasun nagusia. Batez ere hautatu zituen ezaugarrien nolakotasunean egin zuen huts, Mitxelena (1964: 2. atala) aspaldi erakutsi bezala, printze euskaltzaleak. Eufonia bokali-koak eta aditz laguntzailearen aldakiak "oraindik orain" gertatutako emaitzak dira euskararen historia luzean (norbaiten esanetan, hasierarik ere ez omen duen euskararen historia horretan). Zeresanik ere ez partizipio analogikoak. Hizkuntza eremu zehatzak ezartzeko ez, beraz, erizpiderik egokienak, nahiz ezta ere, jakina, zeharo alde batera utzi eta baztertu beharrekoak.

Oinarri sendoagoen bila abiatu ginela, ez dugu aurkitu aztergai genuen eremua- ren eta gipuzkeraren arteko lotura erabat eta ezbairik gabe salatuko lukeen batere arrazoirik. Hori aski gaitz ez balitz, gipuzkerak eta erdialdeko hizkerak oro har egin dituzten zenbait aukera eta berrikuntza nabarmenekin ere ez datoz bat aztergai genituen hizkerak, hala nola N-N-N saileko *-i-* erroa, destinatiboko *-tzat* marka, galdera perpausetako *al* partikula, ozenen osteko txistukari afrikatuen aldeko neutralizazioa sandhietan, *f > p* bilakaera...

Ugariagoak eta larriagoak dira, aitzitik, hizkera hauek —eta Etxarritik ekialdera daudenak batez ere— Nafarroakoekin uztartzen dituzten kidesasunak: bokal luzeak sortu dituzten zenbait asimilazio bilakaera, hots, $V_1CV_2 > V_1V_1$ (*ezaatu*, *emaan* 'ezagutu, emanen') eta $V_1 CV_2 > V_1V_1V_2$ (*laaun* 'lagun'); hitz hasierako *e + V > y-* (*yan*, *yon* 'edan, egon'); diptongoetako *ai > ei*, *ei > ai* eta *eu > au* bilakaerak (aezk. eta hegoaldeko g-naf. eremuko hizkeretara hurbiltzen dutenak); behin Etxarriraz gero nabari diren aferesi eta sinkopa aztarnak; instrumentaleko *-s* marka; genitibo (Ergoiena) eta geroaldiko *-aren > -ain* bilakaera; *arrek*, *arri*, *arren*... tankerako erakusleak; adizkien 2. perts. sg. *y-* (*yaiz*...); kausazko perpausetako *-lakos*... Nafarroako aldaera bereziak ere badira, jakina: *bekela*, *esene* eta *esenatu*, *goatze*, *jendu* / *gendu*, *laurri*, *zakar* 'itsusi', mailegu berrietako *-ona* (< gazt. *-ón*) duten aldaerak...

Nafarroara ezezik, ekialdeko euskalki-multzo osora hedatzen diren ezaugarriak ere badira, baina gipuzkeran ezagunak edo ohizkoak behinik behin ez direnak beti ere: *u + V > i* aditzen 2. perts. pl. (Ergoiena); prolatiboko *-tako*; soziatiboko *-eki*; *-en* marka aditzen geroaldian; iraganaldiko *-i-* (*giñuben*, *ziñuben*...); aditz trinkoen iraganaldiko *-a-* (*zagon*, *zakarren*...); aditz-izena adlatiboan (*jatera eman*); *-agoko* perpaus konparatiboetan; *bait-* kausazko perpausetan...

Lexikoan ere baziren, ikusi dugunez, Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora hurbiltzen zituzten hitz ugari: *amina*, *bota* ‘erori’, *bulkatu*, *galtziñe*, *gauinara*, *Jangoikuan gerrikua*, *karrika*, *lantxurda*, *lastaila*, *sarri* ‘berehala’...

4. Gure proposamena

Gauzak horrela, ez dirudi aurrera begira Bonapartek asmatutako “Nafarroako gipuzkera” azpieuskalkiari eutsi dakiokenik. Etxarrin hasi eta handik ekialderako hizkerak “goinafarrera” garbitzat joko genituzke guk geuk. Horretaz gain, ez zaigu oso ziurra iruditzen Etxarri-Ergoiena eta Arbizu arteko muga.

Aipatuko ditu oraingoa ere hitzun arruntak hizkera horietan diren zenbait aldaera fonetiko eta hitz ezberdin, baina sakoneko arauari bagagozkie, honako hauek baizik ez zaizkigu azaldu geure txosten honetan: Arb. aditzetan $*a + e > e$ / Etx-Erg. *a*; Arb. **edun* aditzaren erroa *-u-* / Etx-Erg. *-e-*, *-o-*, *-au-* arteko lehia; Arb. N-N-N saileko erroa *-i-* / Etx-Erg. *-erau-*. Badira, gainera, Arbizun besteetan ez diren $V_1V_2 > V_2V_2$ asimilazioaren adibideak eta horren ondorioz hitz hasieran *aan* ‘edan’, *oon* ‘egon’, *aakusi* ‘erakutsi’... bezalako aldaerak daude, Bur-Etx-Erg. *yan*, *yon*, *yakusi* ordez. Ezberdinak dira, era berean, *u* / *i* ondorengo $a > e$ asimilatzen den inguruneak eta *u* + *V* elkarretetan tartekatu ohi den *-b-* epentetikoak Arbizun daukan ebakera herskariak ere, azkenik, nortasun berezia ematen dio hizkera honi.

Baina ezaugarriaren nolakotasuna da atzera berriro kontuan hartu beharko duguna. Alde horretatik, aditzetan $*a + e > e$ egin izana da Arbizu besteetatik banatzeko arrazoi nagusia. Gainontzekoak nork bere aldetik —eta ez oso aspaldi ziurrenera— egindako berrikuntza eta aukera ezberdinen ondorio huts eta soil dira. Aukera ezberdinen ondorio dira **edun* aditzeko eta N-N-N saileko erro ezberdinak. Nork bere aldetik burututako berrikuntzen ondorio dira, aldiz, *aan* / *yan* bezalako aldaerak (*edan* > *ean* > *aan* Arbizun; *edan* > *ean* > *yan* Etx-Erg.), *u* / *i* ondorengo $a > e$ bilakatu izana eta bilakaera horren arau ezberdinak eta baita, azkenik, hiatotako *-b-* epentetikoak har ditzakeen ebakera ezberdinak ere. Guri geuri behinik behin ez zaizkigu begitantzen azpieuskalki bi —are gutxiago “euskalki” bi, Bonapartek nahi bezala— egiteko aski arrazoi. Hizkerok *banatzen* dituzten ezaugarriaren aldamenen *batzen* dituztenak jarriko bagenitu, gainera, are gure aldekoagoa litzateke emaitza. Nolanahi ere, Arbizutik ekialdera dauden gainerako hizkerak (Lakuntza, Arruazu, Uharte...) xehekiago aztertu beharko lirateke behin-behinekoa baizik ez den proposamen hau behin-betiko erabaki bihur ledin.

Zailago eta korapilatsuago begitantzen zaigu Burundako hizkeraren sailkapena. Badu honek Nafarroako hizkeretikiko loturarik. Gipuzkeretikiko kidesan ere nabari zaizkio lantzean behin, baina harrigarria da, era berean, Araba eta bizkaieraren eremuko hizkerekin batzen duen ezaugarri kopuru hazia. Ez zebilen oso oker, beraz, Damaso Intza (1920-22: 66) “bere-berezko euskera dela Burunda guzikoa” zioenean.

Nafarroara eta ekialdeko euskalki-multzora begira jartzen dute destinatibo eta prolatiboko *-tako* markak, aditzen geroaldiko *-en* markak edota adlatiboaren erabilerak *jatera eman* bezalako egituretan. Mendebalera begira jartzen dute, oster, *-a + a > -ia*

disimilazioak, aditzetako $*a + e > a$ emaitzak edota hitano alokutiboetako j - ebake-rak. Baita, jakina, gorago aipatu den hainbat hitz eta aldaera adierazgarrik ere: *uberaxa, gaztaia, barre, kaixie, kipula, txixa, eskuturra, narru, bedar, idergi, iderra, nire...*

Gure uste hau sendotzera dator, era berean, aztergai genuen eremuko hiztunen eritzia. Etxarri Aranatzen hasi eta handik ekialderako euskaldunek aho batez nabar-mendu dute Burundako hizkeraren izaera "berezia". Arbizuar banaka batek, gainera, gaztelaniaz mintzatzeko joera ere bazutela esan ziguten bertako seme-alaben ezkon-tide eta hauen senide urdiaindarrekin. Urdiaindarron hizkera ezberdinean zegokeela, zioten, ohitura horren arrazoa edota arrazoietako bat behinik behin; errazago zi-tzaiela, alegia, gaztelaniaz elkar ulertzea. Ostera, euskara hutsez mintzo ziren arbi-zuar horiek beroriek Etxarri, Ergoiena eta Lakuntzako auzoekin. Etxarritik ekialde-rako hizkeren batasuna eta Burundakoarekiko banatasuna salatzen du, nonbait, gertaera horrek.

Apurra da Arabako euskaraz dakiguna. Are gutxiago Arabako iparrekialdean mintzo zenaz ezagutzen duguna, baina esku artean dauzkagun argibide apur horien arabera, Burundakoaren oso gertukoa izango ote zen susmoa hartzen dugu.

Badirudi, beraz, ez bizk., ez gip. eta ez g-naf. garbi ez den Burundako hizkera, mendebaleko eta erdialdeko euskalki-multzoen arteko "zubi-hizkera" dugula, behiala Araban mintzo zenarekin batera. Hori dela eta, duela zenbait urte (Zuazo 1989b: 648) proposatutako eskema era honetara geldituko litzateke gaurregun.

MENDEBALDEA	ERDIALDEA	EKIALDEA
	Lapurtera	Ekialdeko b.-nafarrera
		Mendebaleko b.-nafarrera
		Zuberera
Bizkaiera (Burgos eta Errioxako hizk.)	Gipuzkera Iparraldeko g.-nafarrera	Zaraitzuera (Erronkaria)
	(Arabako hizkerak)	
	Hegoaldeko g.-nafarrera	
	Burundako hizkera	

Argibide bibliografikoak

- Agud, M. & K. Mitxelena, 1968, «Nombres de la 'comadreja' en el País Vasco», *ASJU* 2. 73-85.
- Alzo, D. J., 1961, *Estudio sobre el euskera hablado*, Donostia.
- Aranzadi Zientzia Elkartea, EAEL, *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa* (2 lib.), Donostia, 1984-1990.
- Arbizu, N., «Toponimia de Iturmendi», *FLV* 22. 261-275.
- Aspiroz, J. M., 1967, «Azkue jaunaren iztegia osatzeko, Naparroako Leitze-n bildutako itz-bilduma», *Euskera* 12. 5-24.
- Azkue, R. M., *DVEF, Diccionario Vasco-Español-Francés*, Bilbo, Euskaltzaindia, (3. arg.) 1984.
- _____, *MV, «Morfología Vasca»*, *Euskera* 4 (1923) hh.
- _____, 1927, «Aezkera edo Petiriberro-inguruetakoa mintzaera», *Euskera* 3-4. 179-300.
- Berriotxoa, V., (arg.), 1962, «El vocabulario inédito de Zubigar», *Euskera* 7. 43-54.
- Bonaparte, L-L., 1862, *Langue basque et langues finnoises*, Londres.
- _____, 1881, «Observaciones sobre el vascuence de algunos pueblos del valle de la Burunda», *Euskal-Erria* 2. 145-151.
- _____, 1991 [1869], «Le verbe basque en tableaux», *Opera omnia vasconice* (I), 175-442, Bilbo, Euskaltzaindia.
- _____, «Phonologie de la langue basque...» (eskuizkribu argitaragabea).
- _____, «Le Pater Noster...» (eskuizkribu argitaragabea).
- _____, «Canticum trium puerorum...» (eskuizkribu argitaragabea).
- _____, «Contestación a cuestionarios en dialectos del vascuence de Guipúzcoa y Navarra» (eskuizkribu argitaragabea).
- Camino, I., 1991, «Aezkerazko testuak, I: Ariako dotrina», *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, *ASJU*-ren gehigarriak, 14. zb., 427-457.
- Campión, A., 1971 [1880], *Orreaga*, Bilbo, LGEV.
- Echaide, A. M., 1984, *Erizkizundi Irukoitza, Iker-3*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- _____, 1989, *El euskera en Navarra: Encuestas lingüísticas (1965-1967)*, Eusko-Ikaskuntza, *Hizkuntza eta Literatura* 8. zb.
- Elgoibar, E. et alii, 1987, *Euskararen galera Nafarroan (1587-1984)*, Iruñea, Pamiela.
- Etxebarria, T., 1965-1966, *Lexicón del euskera dialectal de Eibar*, Euskaltzaindia, *Euskera* 10-11.
- Etxebarria Ayesta, J. M., 1991, *Zeberio haraneko euskararen azterketa etno-linguistikoa*, Zornotza, Ibaizabal.
- Euskaltzaindia, *El*, «Naparroa'k erizkizundiari erantzun diona», *Euskera* 8 (1927). 164-178; 9 (1928). 35-58, 110-123.
- _____, *OEH, Orotariko Euskal Hiztegia*, Bilbo, 1987 hh.
- _____, *EGLU, Euskal Gramatika. Leben urratsak*, Bilbo, 1985 hh.
- Floristán Imízcoz, J. M., 1993, «Conflictos fronterizos, espionaje y vascuence a finales del siglo XVI: 20 documentos inéditos», *FLV* 25. 177-219.
- Gaminde, I., 1984, *Aditza bizkaieraz* (I), UEU.
- _____, 1986, «Esteribarreko aditzak», *FLV* 18. 183-203.
- Hualde, J. I., 1991, «Sincronía y diacronía de las vocales geminadas vascas», *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, *ASJU*-ren gehigarriak, 14. zb., 615-624.
- Huici, V., 1899, *Manual de Gramática Bascongada*, Iruñea.
- Ibarra, O., 1994, *Ultzamako euskararen azterketa*, Doktorautza-tesi argitaragabea, EHU.

- Intza, D., 1920-1922, «Nabarro'ko aditz-laguntzalea zuketazko esakeran», *Euskera* 2:2. 1-35; 3:2. 65-92.
- _____, 1922, «Burunda'ko euskalkia», *Euskera* 3:3. 3-42.
- _____, 1957, «Larraun eta bere euskalkia», *Euskera* 2. 91-105.
- Iribarren, J. M., 1984, *Vocabulario navarro*, (2. arg.), Iruñea, Institución Príncipe de Viana.
- Irigoyen, A., 1987, «Algunas cuestiones relacionadas con la [j] en lengua vasca», *De re philologica linguae vasconicae* (II), 1-38, Bilbo.
- Izagirre, K., 1967, «Altsasuko euskeraren gai batzuk», *ASJU* 1. 45-97.
- Karasatorre, R. 1993, *Barranca-Burunda*, Iruñea.
- _____, et alii, *EA, Etxarri-Avanatzko Euskera eta Arañaz Elkarteko Hiztegia*, Tafalla, Altaffaylla Kultur Elkartea, 1991.
- Knörr, E., 1992, «Un sermón de Martin Joseph Macotegui...», *Luis Villasanteri omenaldia*, *Iker-6*, 223-242, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Lafon, R., 1980 [1944], *Le système du verbe basque au XVIe siècle*, Donostia, Elkar.
- Lakarra, J. A., 1983, «Oharrak zenbait arkaismoz», *ASJU* 17. 43-68.
- Landuchio, N., *DLC, Dictionarium Linguae Cantabrigicae*, *ASJU*-ren gehigarriak, 3. zb., 1958.
- Letamendia, J. A. & T. Sagarzazu, 1992, «Hondarribiko hizkera R. J. Salazarren predikuan (1778)», *Iker-7*, 497-533, Euskaltzaindia, Bilbo.
- López de Guereñu, G., 1989, *Toponimia alavesa, seguido de Mortuorios o despoblados y Pueblos alaveses*, Euskaltzaindia, *Onomasticon Vasconiae* saila, 5. zb.
- Mitxelena, K., 1962, «Apostillas de un renteriano», *Euskera* 7. 54-58 [orain: *SHLV*, 423-425].
- _____, 1964, *Sobre el pasado de la lengua vasca*, Donostia, Auñamendi [orain: *SHLV*, 1-73].
- _____, *FHV, Fonética Histórica Vasca*, *ASJU*-ren gehigarriak, 4. zb., (2. arg.) 1977.
- _____, *PT, Palabras y textos*, EHU, 1987.
- Mugica, M., 1990, *Nafarroako Euskaldunen Mintzoak* (I), Iruñea, Nafarroako Gobernua.
- Nafarroako Gobernua, *NTM, Nafarroako toponimia eta mapagintza* (VIII, IX eta X liburukiak), Iruñea, 1992.
- Ondarra, F., 1965, «Voces vascas de Bacaicoa», *BAP* 21. 386-412.
- _____, 1987, «Textos en vascuence en el pueblo de Goñi», *FLV* 19. 117-140.
- _____, 1991, «Goñerrin aurkitutako beste sei testu», *FLV* 23. 131-168.
- Oñederra, M. L., 1990, *Euskal fonologia: palatalizazioa*, Leioa, EHU.
- Ozaeta, A., 1992, «Arrasateko testu zahar bi», *ASJU* 26:3. 793-800.
- Pagola, R. M., 1992, *Euskal fonetika Nafarroan* (2 liburuki), Iruñea, Nafarroako Gobernua.
- Pikabea, J., 1993, *Lapurtera idatzia* (XVII-XIX). *Bilakaera baten urratsak*, Donostia, EHU / Gipuzkoa Donostia Kutxa.
- Rijk, R. P. G. de, 1992, «Nunc Vasconice», *ASJU* 26:3. 695-724.
- Salaberri Zaratiegi, P., 1993, «Iruñeko toponimiaz», *FLV* 25. 477-506.
- Sánchez Carrión, J. M., 1972, *El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra* (1970), Iruñea, Diputación Foral de Navarra.
- Satrustegi, J. M., 1965, «Versión popular vasca de un cuento de Grimm», *BAP* 21. 282-291.
- _____, 1967, «Estudio etnográfico de Urdiain», *PV* 28. 97-125.
- _____, 1969, «Aspecto práctico del agua», *CEEN* 1. 67-103.
- _____, 1970, «Personajes populares relacionados con la brujería en Navarra», *FLV* 2. 183-229.
- _____, 1975a, «La leyenda del dragón en las tradiciones de Urdiain», *CEEN* 7. 13-29.

- _____, 1975b, *Euskaldunen seksu bideak*, Oñati, Jakin.
- _____, 1981, «Nueva contribución al fondo de textos antiguos vascos», *ASJU* 15. 77-104.
- Solis, G., 1993, «Lizarragako euskararen azterketa», *FLV* 25. 95-123.
- Urquijo, J. (arg.), 1908-1910, «Cartas escritas por el príncipe L-L. Bonaparte a algunos de sus colaboradores», *RIEV* 2. 215-221; 4. 233-297.
- Yrizar, P., 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* (2 liburuki), Donostia, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala.
- _____, 1991, *Morfología del verbo auxiliar guipuzcoano* (2 liburuki), Bilbo, Euskaltzaindia.
- _____, 1992, *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional* (2 liburuki), Bilbo, Euskaltzaindia.
- Zuazo, K., 1989a, «Arabako euskara», *ASJU* 23:1. 3-48.
- _____, 1989b, «Zubereraren sailkapenerako», *ASJU* 23:2. 609-650.